

О. В. Іванченко

Видавництво «Веселка»:
особливості становлення,
функціонування й розвитку

Видання друге, виправлене й доповнене

Черкаси
Брама-Україна
2021

УДК 703: 304: 655.413 «Веселка»
ББК 76. 174 (4 Укр) 742
I-18

Рецензент

М. С. Тимошик – доктор філологічних наук, професор Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Протокол № 5 від 19 червня 2012 року)*

Іванченко О. В.

I-18 Видавництво «Веселка»: особливості становлення, функціонування й розвитку: монографія. - Черкаси : Брама-Україна, 2021.-144 с.

ISBN 978-966-2345-21-1

У монографії системно й усебічно проаналізовано діяльність видавництва «Веселка» з часу його заснування до сьогодення, виявлено особливості організаційного, редакційно-видавничого та промоційного етапів роботи, з'ясовано зміни у тематичному репертуарі книг у різні часові періоди діяльності, у їх художньому оформленні й поліграфічному виконанні, обґрунтовано внесок цього видавничого осередку у формування духовності читацької аудиторії. У дослідженні висвітлено основні чинники формування конкурентоспроможності «Веселки» в книговидавничому просторі України.

Для працівників видавничо-поліграфічної галузі, а також студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю «Видавнича справа та редактування», аспірантів, викладачів.

ISBN 978-2345-21-1

© О. В. Іванченко, 2012

© О. В. Іванченко, 2021, видання друге, виправлене й доповнене

Видавництво «Веселка»

м. Київ

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИДАВНИЦТВА ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ВЕСЕЛКА»	
1.1. Становлення та розвиток видавництва «Веселка» у видавничому просторі України	15
1.2. Особливості структури дитячого видавництва. Організація його діяльності	34
РОЗДІЛ 2. РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ АСПЕКТ ПІДГОТОВКИ КНИЖКОВОГО ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ	
2.1. Особливості роботи редактора дитячого видавництва «Веселка» з авторами	44
2.2. Тематика видань радянського періоду	55
2.3. Сучасні трансформації тематичного та типологічного репертуарів	66
2.4. Формування стилю художнього оформлення дитячих видань	79
РОЗДІЛ 3. ПРОМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ВИДАВНИЦТВА	
3.1. Формування державотворчих ідей та шляхи реалізації культурної політики дитячого видавництва	90
3.2. Організаційно-творчі засади роботи з читацькою аудиторією	101
3.3. Особливості книгорозповсюдження	113
ЛІТЕРАТУРА	125

ВСТУП

Видавнича галузь в Україні зазнала відчутних змін з початку 90-х років ХХ століття, коли масово створюються приватні видавництва, працівники яких часто не мають досвіду книгодрукування, зникає колишня радянська система книгорозповсюдження, а читач стає більш вимогливим і перебірливим. Опинившись в умовах жорсткої конкуренції, видавці почали інтенсивний пошук шляхів привернення читацької уваги. Сучасна соціально-економічна ситуація лише додала актуальності цьому процесу. Тому визначення засад ефективної видавничої діяльності є вагомим передумовою стабільної роботи як окремого видавництва, так і галузі в цілому.

Одним з найстаріших у книговидавничому просторі України є створене 1934 року Національне видавництво дитячої літератури «Веселка», вагомий внесок якого в розвиток та усталення традицій видавничої справи в Україні вартий ретельного аналізу та висвітлення.

Із утвердженням незалежності в Україні розпочинається зміна підходів до діяльності багатьох галузей виробництва, включаючи й видавничу. Із цього часу відбувається переосмислення поглядів на видавничу справу, активний пошук та застосування нових ідей у підготовці видань, їх збуті, закладення надійного фундаменту успішного майбутнього видавничого бізнесу. Відсутність суворого контролю керівних органів, свобода у визначенні видань для друку та їх накладів, різноманітність шляхів зацікавлення читачів, що з'явилися за нових умов функціонування, дали змогу видавцям самим забезпечувати власні прибутки. Однак брак книготорговельного або взагалі видавничого досвіду, раптова зміна уподобань читачів, їх купівельної спроможності, зниження рівня читацької активності тощо викликали значні труднощі під час підготовки книжкових видань та на етапі їх реалізації.

Незважаючи на складність переходу від радянських умов організації діяльності, коли держава керувала усіма етапами редакційно-видавничого процесу – від затвердження творів для

друку до їх збуту,– видавництво «Веселка» зуміло зберегти досвід багаторічної ефективної діяльності, виробити нові заходи популяризації видавничого продукту та пристосуватися до сучасних особливостей роботи видавничої галузі. Національне видавництво дитячої літератури «Веселка» за сучасних умов ринкової економіки має значний потенціал бути конкурентоздатним. Про це свідчать, наприклад, його стабільні впродовж останнього десятиліття щорічні показники випуску книжкової продукції (за кількістю назв та накладом), призначеної, як і раніше, для всіх вікових груп дитячої читацької аудиторії, різноманітної за тематикою, якісної щодо внутрішньої та зовнішньої форми видань; регулярна участь у книжкових виставках-ярмарках; перемоги на конкурсах книг та ін. Тому вивчення як позитивного, так і негативного багаторічного досвіду видавництва, з'ясування факторів, які в різні суспільно-політичні періоди розвитку України виявилися значущими для діяльності «Веселки», є актуальним на сучасному етапі функціонування видавничої галузі.

Крім того, важливість обраної теми визначається загальнодуховним аспектом, зважаючи на широку просвітницьку, роз'яснювальну, культурно-масову, добродійну роботу, яку проводить видавництво «Веселка» серед дітей. Пропаговані цілі оновленої концепції видавництва є актуальними з позицій національного відродження та розвитку держави.

Основою джерельної бази дисертації стали архіви ділової документації видавництва, загальний масив книжкової продукції, випущений «Веселкою», повідомлення в пресі, на телебаченні, в інтернет-мережі, що носять публіцистичний характер, проте виконують інформаційну функцію для дослідження.

Діяльність видавництва в різні історичні періоди в архівних фондах відображена нерівномірно. Найбільш повно робота «Веселки» документально зафіксована в період відновлення діяльності та стабільного розвитку з 1956 по 1985 рік. Варто відзначити чітку та послідовну систематизацію матеріалів цього часу, які зберігаються у фондах Центрального державного архіву-музею літератури та мистецтва України (ЦДАМЛМУ), що, на наш по-

гляд, стало одним з небагатьох позитивних наслідків колишнього радянського бюрократичного підходу до діловодства.

Документація довоєнного періоду діяльності «Дитвидаву» (тогочасна назва видавництва) збережена фрагментарно та фіксує лише окремі аспекти його роботи. Проте навіть незначна кількість матеріалів із фондів Центрального державного архіву громадських організацій України (ЦДАГОУ), що стосуються теми нашого дослідження, дає змогу виявити та схарактеризувати специфіку функціонування видавництва в цей час.

Сучасна ділова документація «Веселки» (2000–2010 років) зосереджена у внутрішньому архіві видавництва. На жаль, відсутній доступ до документів 1986–1999 років, оскільки вони були передані видавництвом до ЦДАМЛМУ та, за словами працівників архіву, декілька років уже знаходяться в процесі впорядкування. Тому вивчення роботи «Веселки» вказаного періоду базувалося переважно на усних спогадах працівників видавництва, їх виступах у ЗМІ, наукових розвідках українських учених.

3-поміж архівних матеріалів, що відображають особливості діяльності видавництва в різні роки, значний інтерес з огляду на тему дослідження для нас становлять наступні: 1) ділова документація видавництва, що фіксує його структуру, кількісний та якісний склад колективу, трудові відносини, зокрема функції редактора, та ін. (статут, штатні розклади, накази по видавництву, протоколи нарад, довідки про роботу з кадрами, фінансові звіти тощо); 2) документи, які характеризують видавничу активність «Веселки», специфіку роботи над підготовкою книги для дітей (тематичні плани, звіти видавництва про випуск продукції, листування з авторами, перекладачами, довідки про постачання літератури на експорт і под.); 3) документи, які відображають зовнішню оцінку якості видань «Веселки» (рецензії на художнє та технічне оформлення книжок, рецензії на видані твори, накази про присвоєння нагород працівникам, авторам книг, листування з читачами тощо); 4) документація, яка висвітлює підпорядкованість діяльності видавництва вищим керівним органам (накази, постанови, листи партійних, державних органів влади та ін.).

Зокрема, цінним джерелом дослідження став статут організації після її відновлення в 1956 році, де чітко визначено підпорядкування видавництва та завдання, які регламентували його діяльність упродовж багатьох наступних десятиліть.

Важливі фактичні дані для дослідження зафіксовані в штатних розкладах персоналу видавництва, які дають змогу з'ясувати динаміку структури організації, загальну кількість працівників, їх посади. Значними за обсягом інформації стали накази, протоколи нарад і засідань, що дозволили виявити особливості взаємовідносин між членами колективу, їх права й обов'язки, якісний склад, проведені заходи з різних аспектів функціонування видавництва тощо. Дані фінансових звітів містять цінну для проведення дослідження інформацію не лише про матеріальне забезпечення видавництва в різні роки його роботи, але й про розмір щорічних витрат на авторські гонорари, папір, фарбу тощо, що дає змогу простежити їх динаміку. Крім того, такі звіти, як правило, супроводжуються пояснювальними записками, у яких ідеться про видавничу діяльність «Веселки» в цілому (кількість виданих за рік книг та їх накладу, аналіз найактуальніших із видань, проведену рекламну та культурно-масову роботу, заходи економії коштів тощо).

Вагомими для дослідження специфіки роботи редактора в різних часових періодах стали документи, що відображають етапи підготовки видання до друку. Так, листування з авторами висвітлює вимоги редакторів до рукописів, шляхи усунення їх недоліків, дозволяє простежити морально-етичний рівень спілкування з авторами творів. Із листів стає відомою інформація про теми творів, які автори писали на замовлення видавництва та пропонували самостійно, про етапи роботи редакторів над рукописом та особливості узгодження його з автором. Порівняння тематичних планів видавництва та звітів про їх виконання наприкінці року засвідчує тенденції в тематиці та накладах видань. Із цих документів стає відома інформація про формат видань, спосіб їх друку та друкарні, які забезпечують поліграфічне втілення підготовлених видавництвом книжок. Крім того, у річних звітах зафіксовано виконання колективом наказів керівних органів, участь «Веселки» в книжко-

вих конкурсах, виставках, заходи з підвищення кваліфікації працівників, проведення зустрічей із читачами, указано на тогочасні проблеми в роботі та ін. Довідки про постачання літератури на експорт дають можливість визначити пріоритетні в певний період для «Веселки» видання, мови, якими виходили книги, а також коло країн-партнерів з дитячого книгодрукування.

Цінну інформацію про якість виданої продукції несуть рецензії на твори, художнє, технічне оформлення. Відкидаючи ідеологічний складник більшості таких документів радянського часу, отримуємо важливі для дослідження дані про актуальність книжок «Веселки», становлення та розвиток традицій зовнішнього оформлення видань, вимоги до книги держави та стан виконання цих вимог видавництвом тощо. Художню якість видань, читацькі потреби та їх забезпечення книгами видавництва засвідчують листи читачів – дітей, їхніх батьків, учителів, бібліотекарів та ін. Традиція листування «Веселки» з читачами збереглася до сих пір, хоча в меншому обсязі. Проте вивчення сучасних листів, частина з яких опублікована в журналі «Веселочка», дозволяє зіставити потреби в дитячій книзі в різні періоди історії видавничої справи України.

Важливими для вивчення історії створення, утвердження та розвитку видавництва стали накази, постанови, листи партійних, державних органів влади тощо, які дають можливість дослідити значимі для функціонування «Веселки» періоди, виявити специфіку управління організацією в різний час, вимоги до певних аспектів її роботи.

Особливий інтерес становить документація 1933–1940 років, частина якої супроводжена грифом «Секретно», що відображає не лише цензурний тиск на видавництво, перевірки, переслідування, але й дозволяє зрозуміти психологічний клімат у колективі, морально-етичні та політичні орієнтири працівників, межі творчої свободи письменників та редакторів. Документи цього періоду засвідчують досі невідомі віхи в історії розвитку видавництва. З них стають доступними для дослідження прізвища працівників, їх посади, деякі біографічні дані, взаємовідносини з іншими членами колективу, що викликає негативну реакцію та відповідні каральні заходи керівних органів.

Крім того, зазначена група документів дозволяє з'ясувати пріоритети держави на різних етапах її історичного розвитку в тематиці видань для дітей, вимогах до їх оформлення, мовних особливостях текстів. Наприклад, розпорядження керівництва в перший рік роботи «Дитвидаву» зобов'язує колектив приділити більше уваги друкові російськомовних видань, хоча в той самий час тематичний план видавництва фіксує також значну кількість найменувань книжкової продукції, що вийшла мовами національний меншин України (єврейською, німецькою, польською тощо) [37, арк. 68]. Документація наступних років цієї вимоги більше не містить, що дозволяє зробити висновки про узгодженість друку літератури переважно українською мовою з поглядами керівництва на це питання.

Вимога друку певних видань покращеної поліграфічної якості, засвідчена в наказах цієї групи, висвітлює ті теми в книговидаванні для дітей, які в різні історичні періоди мали стати визначальними з огляду на ідеологію країни (Ленініана, олімпіада 1980 року в Москві, Шевченкіана і под.).

Первинним джерелом інформації є весь масив видавничої продукції «Веселки» з 1934 до 2010 року, представлений книжковими, журнальними, аркушевими виданнями, книжками-іграшками, поштовими картками, буклетами. Звичайно, провідне місце серед усієї палітри друку, що випускає видавництво, належить книжкам, призначеним для дитячої читацької аудиторії, дослідження особливостей внутрішньої та зовнішньої структури яких дозволяє простежити різні аспекти роботи редактора над книжкою для дітей, виявити традиції та динаміку в доборі тем та художньо-технічному оформленні, порівняти відповідність елементів книги, які зазначені в рецензіях, із вимогами чинних стандартів тощо. На жаль, частина видань, зокрема тих, що вийшли в довоєнний період, у бібліотечних фондах не збереглася, однак їх назви, прізвища авторів, перекладачів, художників-ілюстраторів, рік та місце видання, наклад зафіксовані в бібліографічному покажчику дитячої літератури «„Веселка” – дітям» (1985), підготовленому видавництвом для бібліотекарів, письменників, критиків, науковців.

Загалом у покажчику вміщено найбільш значимі з точки зору культурної політики радянського часу книжки, видані «Веселкою» з 1934 по 1984 рік, згруповані відповідно до їх тематичних особливостей. Окремо виділена українська науково-пізнавальна література, у якій представлено розділи: «Життя та діяльність К. Маркса, Ф. Енгельса, В. І. Леніна», «Про природу», «Техніка», «Про сільське господарство», «Медицина» тощо. У розділі «Художня література» відокремлено збірки казок, фольклор, збірки творів різних письменників, а також творчість окремих авторів. Такий самий принцип розміщення бібліографічних відомостей і видань російської літератури, що диференційована укладачами на дореволюційну та радянську.

Окремі розділи відведені для книжок зарубіжних авторів та письменників народів СРСР. Зважаючи на інформативний характер покажчика та відсутність значної кількості видань за 1934–1960 роки в бібліотеках України, вважаємо його одним із цінних джерел дослідження.

Значною за кількістю та різноманітністю жанрів є група публікацій, об'єктом висвітлення яких є безпосередньо діяльність видавництва «Веселка».

Великого значення розповсюдженню інформації про видавництво «Веселка» завжди надавали його керівники, які публікували власні статті в пресі [105]. У радянській Україні така інформація швидше носила характер перспективного плану чи звіту про виконану роботу перед зацікавленими трудящими. Так, В. Костюченко у статті «Провідна сила виховання» доводить, що книги, випущені видавництвом з часу його створення, мають різноманітну тематику, але направлені на виховання дитини, що прагне добра і миру, на протипагу західній літературі, у яку «проникає страх перед майбутнім» [128, с. 6]. Образи дітей у літературі створені відповідно до народної моралі – вони сміливі, працьовиті, мають почуття патріотизму, готові до самопожертви. Автор коментує численні видання «Веселки», сповнені прикладів для наслідування, а отже, такі, що реалізують виховну мету дитячої літератури.

Видавництво активно друкує українською мовою твори інших народів, серед яких провідне місце займає, звичайно, російська класична література. Разом з тим, як засвідчує В. Костюченко, «Веселка» підтримує зв'язки з іноземними видавництвами, за допомогою яких поширює українську літературу за кордоном (у 64 країнах світу) [126, с. 8].

Значну роботу в інформуванні громадськості про діяльність видавництва проводив директор «Веселки» Я. Гоян (займав посаду директора з 1987 до 2010 року). В умовах жорсткої ринкової конкуренції будь-яка позитивна замітка, стаття чи інтерв'ю набувають характеру потужної реклами. Тому виступи Я. Гояна в пресі характеризуються не лише звітністю про надруковану продукцію, проведені заходи для її реалізації чи плани на майбутнє, а набувають ознак аналітичності, передають небайдужість та тривогу автора за долю видавництва, духовного розвитку дітей та українську літературу загалом [111].

На думку Я. Гояна, українським дітям бракує тематичних книжок з історії географії, астрономії, біології, археології, етнографії, енциклопедій, видання яких могло б не лише забезпечити цю потребу, а й бути вдалим з комерційної точки зору. Успішним та вартим наслідування є досвід закордонних видавництв щодо надання особливої уваги науково-пізнавальній літературі. Однак «Веселка», близько десяти років готуючи енциклопедію для дітей про Україну, постійно наражалась на різні об'єктивні та суб'єктивні перешкоди, що не дало змоги видати книжку й досі [141, с. 79].

Директор зауважує, що «сьогодні наш книжковий ринок затоплений хвилею другосортної російськомовної (не російської класичної, а саме російськомовної ширпотребної) продукції, що нахабно проповідує насильство, забобони й розпусту. Нам, письменникам і видавцям, настав час критично переглянути все написане та видане і дати молодшому поколінню громадян України не тільки чесну, правдиву, а й художньо досконалу, зовні привабливу книжку» [141].

У статті «„Веселка” живе Україною» Я. Гоян зазначає, що в усі часи, а особливо наприкінці кризових для галузі 90-х років ХХ

століття, видавництво надавало значної уваги книжці для дітей як одному з основних засобів їх духовного зростання [79, с. 14].

Видавництво має власний сайт, де подано основну інформацію про діяльність, огляд наявних для реалізації видань та анонс новинок. Показовим є вміщене звернення Я. Гояна до читачів, у якому автор, привертаючи увагу майбутніх споживачів книжкової продукції, наголошує на провідному принципі роботи своєї організації: «Діти – найцінніший скарб нації, а дитяча книжка – її жива парость. Це кредо „Веселки”» [80].

До 70- та 75-річчя створення видавництва на телебаченні та в мережі інтернет з'являється низка сюжетів та публікацій, присвячених його виробничій, просвітницькій діяльності, проблемам та перспективам [140; 176; 197].

Наприклад, автор матеріалу «Телекритики» зазначає: «Спрямованість «Веселки» на утвердження державного статусу української мови, на її повсюдне застосування є видавничим пріоритетом, реалізація якого передбачає випуск різного типу азбук, читанок, книжок-пісень, збірників колядок, щедрівок, веснянок, дум, легенд, казок, переказів, прислів'їв та приказок» [177].

Поява такої інформації мимоволі стала досить актуальним рекламним кроком та підняла репутацію видавництва «Веселка». Оскільки чи не вся сучасна доросла аудиторія виховувалась на книжках єдиного в радянській Україні дитячого видавництва, то нагадування про нього напевно спричинило вияв ностальгії в читачів за дитинством, а отже, спровокувало й ширший попит на видавничу продукцію, оскільки старше покоління залучило до неї своїх дітей та онуків.

Поширення інформації про власну роботу, зокрема серед дитячої читацької аудиторії видавництво проводить і на сторінках літературно-мистецького журналу «Веселочка» (видавництво «Веселка»), де, крім огляду випущених книг, розміщено літературні та публіцистичні твори співробітників, а також репортажі з різноманітних культурно-просвітницьких заходів, які працівники «Веселки» проводять у школах, дитячих будинках, інтернатах, лікарнях України [78; 81; 82; 203; 204].

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИДАВНИЦТВА ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ «ВЕСЕЛКА»

1.1. Становлення та розвиток видавництва «Веселка у видавничому просторі України

В історії становлення та розвитку дитячої літератури в Україні значну роль відіграло видавництво «Веселка». Перше спеціалізоване видавництво «Дитвидав», що випускало книги для дітей, створене рішенням ЦК КП(б)У від 9 березня 1934 року [37, арк. 15].

Заснування першого дитячого видавництва в Україні припадає на той час, коли держава звертає увагу на складні умови життя більшості дітей та вирішує терміново налагодити їх дозвілля, скеровуючи його в потрібному руслі. Так, відкривається ряд культурно-просвітницьких закладів: палаци піонерів та школярів у великих містах, обласні та районні дитячі бібліотеки, кінотеатри, гуртки тощо.

Усі державні заходи мали чітке ідеологічне підґрунтя, спрямовуючись партійним керівництвом на виховання нової соціалістичної формації радянських людей, про що юна зміна не здогадувалася, як і не знала про арешти, доноси, викриття так званих «ворогів народу», з-поміж яких були і працівники новоствореного видавництва. Як зауважує дослідник літературного процесу ХХ століття В. Костюченко, «ще ніколи не була вона (література – О. І.) такою далекою від свого народу. Ще ніколи не була такою сліпою, такою брехливою і заляканою» [129, с. 100].

Відповідальною та небезпечною в тоталітарних умовах стала робота редактора, який підпадав під посилений контроль партійного ідеологічного апарату. Будучи втягнутим у боротьбу сталінського режиму з «ворогами народу», що тісно пов'язана зі знищенням українських національних духовних надбань [186, с. 203], редактор не мав змоги протистояти цьому, ризикуючи не лише

втратити посаду чи свободу, а й життя. Загальна суспільна атмосфера в державі, безперечно, повною мірою відобразилася на перших роках роботи дитячого видавництва.

Основним завданням, яке покладалося на видавництво, було «створити такі книжки для дітей, які поєднують цікавість та приступність викладу з принциповою витриманістю та високим ідейним рівнем, прищеплювали б дітям інтерес до будівництва робочого класу та партії» [39, арк. 42].

Саме 9 березня 1934 року стало для нинішнього Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» днем його заснування та часом відліку багаторічної плідної діяльності. Однак архівні документи засвідчують й іншу дату.

На 1934 рік в Україні існує 19 видавництв, 7 з яких об'єднані в систему ДВОУ – Державне видавниче об'єднання України, – створене 1931 року для підтримання діяльності невеликих збиткових видавництв, функціонування яких було необхідним для ведення ідеологічної роботи серед населення друкованими засобами.

1934 року ДВОУ розформовується через неефективність системи управління видавництвами, які на той час уже достатньо розвинулися та почали приносити прибутки. Завідувач культвідділу М. Кіллерог у доповідній записці ЦК КП(б)У від 8 березня 1934 року пропонує натомість «утворити типізовані видавництва з прикріпленими до них друкарнями» [7, арк. 14].

З цієї ж записки стає відомим і той факт, що на час утворення ДВОУ деяких спеціалізованих видавництв, зокрема дитячого, ще не існувало.

9 березня цього ж року ЦК КП(б)У ухвалює рішення ліквідувати ДВОУ, залишивши окремі «типізовані» видавництва, що до нього входили, серед них – видавництво дитячої літератури [37, арк. 15]. Дата виходу з ДВОУ фактично нині і вважається днем заснування «Дитвидаву».

Проте Постанова ЦК КП(б)У про тематичний план «Дитвидаву» на 1934 рік (від 24 травня 1934 року) засвідчує й реальну дату початку роботи видавництва: «ЦК констатує, що організація спеціального дитячого видавництва вже позначилась на збільшен-

ні видання дитячої літератури та поліпшенні її якості (за час його роботи з 1. XII. 33 року випущена 41 назва... у виробництві 61 назва» [39, арк. 49].

До виділення окремого видавництва книги для дітей в Україні публікував літературний відділ Всеукраїнського видавництва, створений у травні 1919 року. Діяльність із забезпечення дітей літературою ним велася досить активно. Так, за перший рік роботи було видано 150 назв книжок, 100 з них – українською мовою [129, с. 73]. Однак у вищезазначеному документі йдеться про недавнє створення саме спеціального видавництва з випуску літератури для дітей.

Таким чином, є підстави вважати 1 грудня 1933 року днем створення першого спеціалізованого видавництва літератури для дітей в Україні. З огляду на відсутність інших документів, які б підтверджували вказану дату, фіксували назву видавництва чи характеризували діяльність колективу з 1 грудня 1933 року по 8 березня 1934 року, вважаємо цей час періодом започаткування організаційної та практичної роботи «Дитвидаву».

Директором новоствореного «Дитвидаву» була призначена Р. Барун, яка відразу активно намагається виконати покладені на неї обов'язки. Зокрема, серед найближчих планів було видання перекладів творів «кращих російських радянських письменників: Горького, Шолохова, Жарова, Серафимовича і ін.» [38, арк. 43], оскільки раніше українські діти з такою літературою не були знайомі.

Виняткову увагу видавництво планує приділяти художньо-му-технічному оформленню книжок, «рішуче борючись із халтурою, формалістичними викрутасами, притягаючи до роботи найкращих художників» [39, арк. 44].

Нелегким для українців був цей час: нація щойно пережила тяжкий голодомор 1932–1933 років. Суцільний контроль, підозри, доноси, обвинувачення в зраді за найменші порушення, часто надумані, діяльність видавців робили надзвичайно складною. Нестабільною була й політична ситуація країни, що додавало труднощів і видавництвам у доборі творів для друку.

Наприклад, таємний Бюлетень Головліту УСРР № 1 за 1935 рік подає «Список конфіскованих та затриманих у зв'язку з частковою конфіскацією або виправленням окремих матеріалів», серед яких твір В. Владка «Аероторпеди повертаються назад», що вийшов у «Дитвидаві» 1934 року. Випуск повісті був заборонений у зв'язку з тим, що «як застрільники майбутньої антирадянської війни виведені Франція і Англія». Твір був відправлений авторові на переробку [48, арк. 202].

Проте новостворене видавництво намагається якнайповніше забезпечити різноманітні потреби юних читачів. Уже 1934 року друком виходять наступні видання: С. Кравцов-Крига «Хочу фотографувати: Як самому зробити фотоапарат і як фотографувати ним», Є. Вайнштейн «300 000 кілометрів за секунду», А. Патяк «Ніна Суца: Нарис про піонерку», В. Рюмін «Хімія навкруги нас», Ф. Нансен «У п'їтьмі льодових пустель» та багато інших.

Загалом у тематичному плані «Дитвидаву» на 1934 рік зазначено 215 назв, що мали вийти тиражем 4855 тис. прим.

У постановчій частині плану рекомендовано видати серію з історичної та географічної літератури, що має складатися з 15 книжок та вийти масовим тиражем. Крім того, уважається доцільним створення дитячої енциклопедії, видання якої має відбутися 1935 року, пропозиції про підготовку якої директор видавництва Р. Барун зобов'язана подати протягом місяця до ЦК КП(б)У. Звичайно, однією з вимог стала розробка дитячих книг про історію партії та комсомолу, що з погляду тогочасної ідеології мали цілком конкретне завдання виховання молодого покоління в потрібному для держави руслі [39].

До першого тематичного плану «Дитвидаву», що подається на 16 сторінках, включено твори А. Головка, Н. Забіли, П. Панча, П. Тичини, М. Трублаїні та інших українських авторів, а також більше 50 творів російських та зарубіжних письменників, що мали бути надруковані українською мовою.

Окремим пунктом тематичного плану на перший рік роботи зазначаються книжки для нацменшин, видані їх мовами: російською – 20 назв, єврейською – 27, німецькою – 19, польською – 19,

болгарською – 10 [38, арк. 68]. Дбати про духовний розвиток дітей усіх національностей, які проживають в Україні стане надалі багаторічною традицією видавництва, збереженою й досі.

Серед перших виданих книг були твори І. Франка («Вибрані твори», Х., О., 1934), М. Коцюбинського («Вибрані твори», Х., О., 1934), Панаса Мирного («Вибрані твори», Х., О., 1934), П. Панча («Вовчий хвіст: Оповідання», Х., О., 1934), Н. Забіли («Лісова лічилка: Вірші», Х., О., 1934), О. Іваненко («Весела дудочка: Оповідання», Х., О., 1934), згодом – Т. Шевченка («Кобзар: Вибрані поезії», Х., 1936), Лесі Українки («Вибрані твори», Х., О., 1936) та ін.

Однак значний масив становили тексти промов класиків радянської ідеології та література про їх життя й діяльність, наприклад, В. Леніна «Промова В. І. Леніна на III Всеросійському з'їзді РКСМ 2 жовтня 1920 року: наказ молодому поколінню більшовиків» (1934, Х., О.), спогади А. Ульянової-Слізарової «Дитячій шкільні роки Ілліча (1934, Х., О.) тощо.

Крім того, досить сильно гальмувала розвиток української літератури для дітей у цілому Харківська педагогічна школа, провідна концепція якої відкидала художність твору, виносячи на перший план виробничий чи природничий епізод. Значимість книги, як зауважує В. Костюченко, у той час визначалася наявністю зв'язків із трудовою діяльністю людини, що проявляє комуністичне ставлення до праці [129, с. 102].

Початковий етап роботи видавництва дитячої літератури пройшов у Харкові. З 1934 року основні видавництва починають переїжджати до Києва у зв'язку зі зміною столиці України [37, арк. 23], проте «Дитвидав», зважаючи на труднощі своїх працівників, що виникали разом з переїздом (відсутність житла в Києві, необхідність пошуку нової роботи для членів сімей тощо), працюватиме в Харкові до 1938 року. Друкарня видавництва знаходилася в Одесі, тому в ряді видань того часу місцем видання одночасно зазначено і Харків, і Одесу, хоча редакторська підготовка відбувалася лише в Харкові [там само, арк. 16].

Складна ситуація в державі, пов'язана з масовими репресіями, чистками партійних організацій, звільненнями, доносами, не оми-

нула й новостворений колектив видавництва. Так, у 1937 році на директора «Дитвидаву» Р. Барун в Обком КП(б)У надходять матеріали, які звинувачують її у «зв'язках з контрреволюційними націоналістичними елементами, а також у великих дефектах, припущених нею по лінії виробництва» [34, арк. 9].

Внаслідок перевірки, яку здійснював представник ЦК ЛКСМУ, виявлено, що батько Р. Барун був торговцем і великим підрядником, а це вона приховала, сама ж директорка – колишній член єврейської націоналістичної партії, що ніяк не поєднувалося із займаною посадою, як і взагалі з роботою у видавництві. Крім того, директор мала зв'язки з колишнім наркомом освіти М. Скрипником, оголошеним українським націоналістом, а перший та другий її чоловіки були виключені з партії [34, арк. 10]. Цього ж року Р. Барун звільнена з роботи та виключена з партії. На жаль, документальних свідчень про подальшу долю першого директора дитячого видавництва України в архівних матеріалах не виявлено.

Перевірка показала, що весь колектив «Дитвидаву» не міг викликати довіри партії. Про це свідчать наступні характеристики його працівників: Вольфензон – троцькістка, звільнена 18 січня 1936 року за власним бажанням, Фердман – дружина терориста Наумова-Винокурова, звільнена 22 серпня 1936 року, Хазіна – виключена з партії, знята з роботи 11 січня 1936 року рішенням ЦК ЛКСМУ, Симонцев – був прийнятий на роботу Хазіною, звільнений 22 жовтня 1935 року, зараз заарештований і т. д. (усього в списку 10 прізвищ звільнених та 4 прізвища «неблагонадійних», які продовжують працювати) [34, арк. 10–11].

Проте член ЦК ЛКСМУ Свердлов (ініціали в документах не зазначено), який був направлений вивчити ситуацію у видавництві, відзначає, що в цілому редактори, окрім визнаного неблагонадійним редактора історичної літератури Бурганського (ім'я по батькові в документах не зафіксовано – О. І.), відповідально та уважно ставляться до прийому авторських рукописів, вчасно виявляючи ідеологічно небезпечні. Внаслідок цього ряд ідеологічно шкідливих рукописів, що надійшли до видавництва, були вчасно забраковані [там само, арк. 12].

Але вже наступна перевірка стану справ у видавництві, що відбулася за два тижні, виявить значні проблеми як у самому колективі, так і в його роботі, зазначаючи: «Протягом ряду років до апарату «Дитвидаву» приймалися ворожі партії і державі люди» (перекл. з рос. наш – О. І.) [там само, арк. 45].

Про наявність антирадянських настроїв серед працівників видавництва свідчать наступні факти, зазначені комісією: Рябініна (редактор дошкільної книги) принесла на семінар фотографії Троцького (була знята з роботи і виключена з комсомолу); Штеерман (художник журналу «Піонерія») під час процесу у справі контрреволюційної троцькістсько-зіновіївської банди вихваляв троцькістів (звільнений з роботи) і т. д. [34, арк. 46].

Недоліки у видавничій діяльності полягали, на думку комісії, у тому, що на 1936 рік із запланованих 256 назв, видавництво випустило лише 184 («Дитвидаву» пояснює це браком паперу), задовгим є середній термін підготовки видань – 90–100 днів та ін. [34, арк. 48].

Наступний директор «Дитвидаву» – Нейфак (працював на посаді протягом 1937 року; ім'я, по батькові та причини звільнення в документах не зафіксовані) [там само, арк. 142], а далі було призначено Н. Завальницьку (з 1938 року), яка й керувала видавництвом аж до припинення його роботи в 1941 році та після відновлення діяльності в 1956 році (працювала на посаді до 1966) [207, с. 9].

1941 року «Дитвидаву» припиняє свою діяльність, а дитячі книги під час війни та в повоєнний період спорадично виходять в інших видавництвах України.

Після завершення Великої Вітчизняної війни, коли відновило роботу видавництво «Молодий більшовик», отримавши нову назву – «Молодь», випуск книжок для дітей було покладено на окрему його редакцію дитячої літератури. Головним редактором був призначений В. Бичко [там само, с. 8].

Основними серіями, започаткованими «Молоддю» в цей час для дітей, стали «Бібліотечка для юнацтва», «Домашня бібліотечка школяра», «Історичні повісті та романи», «Піонерська бібліотечка» та ін. Значний читацький попит у зазначений період здобула документальна література, яка описує реальні події Великої Віт-

чизняної війни та подвиги героїв, що в цей час було надзвичайно актуальним для дітей, які щойно пережили цю війну.

Крім того, потреби українського читача забезпечує Москва, надсилаючи великими тиражами дитячі видання, з-поміж яких були «Новинки дитячої літератури», Л. Кассіля «Дорогі мої малюки», В. Катаєва «Син полку» та ін. [129, с. 161].

Як зауважує Б. Чайковський, на той час редактор зазначеної редакції, у колективі відчувався значний брак редакторів-фахівців дитячої літератури, адже їх не готували навчальні заклади. Невисокою була й оплата роботи редактора. Тому успішній діяльності заважала постійна плінність кадрів [207, с. 8].

Незважаючи на це, книжок для дітей випускалося багато, а ціна на них була доступна найбіднішим родинам. Видавництво «Молодь» уже не справляється з покладеним на нього завданням. Виникає потреба в окремому видавництві, яке займалося б випуском книжок лише для дітей.

50-ті роки ХХ століття в українській видавничій справі позначені виникненням посиленої уваги до проблем літератури для дітей. На ряді всесоюзних та республіканських з'їздів, пленумів, що торкаються проблем літератури, актуалізується необхідність ідейно-художнього впливу на юного читача [129, с. 188].

Редакція дитячої літератури «Молоді», зокрема головний редактор В. Бичко, порушує питання перед керівництвом про відновлення роботи видавництва дитячої літератури. Пропозиція знаходить активну підтримку українських письменників [207, с. 9].

Таким чином, у 1956 році згідно з наказом № 2112 Міністерства культури УРСР було вдруге створено Державне видавництво дитячої літератури «Дитвидав УРСР» [22, арк. 1].

У цей період організація книговидавничої справи потребувала докорінних змін. У республіці працювали спеціалізовані видавництва, які дублювали тематику, твори одного автора видавались або перевидавались одночасно в кількох видавництвах. Видавництво «Молодь» утратило свій профіль. Створене випускати літературу для юнацтва, видавало дитячу та політичну літературу, не адаптувавшись до нових післявоєнних тенденцій спеціалізації [2].

Тому «з метою поліпшення видання дитячої літератури в республіці, наближення її до життя і запитів дітей, посилення організаторської роботи серед письменників для написання нових книг для дітей та підвищення якості художнього оформлення дитячої книжки» [22, арк. 1] виникнення нового спеціалізованого видавництва є цілком своєчасним і обґрунтованим.

Перед «Дитвидавом УРСР» стоїть чітко визначене завдання: видавати класичну сучасну українську й зарубіжну художню, науково-популярну, науково-фантастичну, пригодницьку літературу для дітей дошкільного, молодшого та середнього шкільного віку, літературу прикладного спрямування для юних техніків, натуралістів, авіамоделістів.

Директором видавництва Міністерство культури призначає Н. Завальницьку.

У цілому штат у цей час складають 46 осіб, які розподілені між десятима структурами: дирекцією (директор, головний редактор, художній редактор, заступник головного редактора, завідувач відділу масової роботи, секретар-стенографістка), книжковими редакціями (завідувачі редакції літератури для дітей дошкільного віку, молодшого шкільного віку, середнього шкільного віку, редакції науково-популярної і науково-фантастичної літератури, редакції класичної і сучасної іноземної художньої літератури), відділом художнього оформлення (завідувач відділу), відділом масової роботи (інструктор-масовик, бібліотекар-бібліограф, секретар), виробничим відділом (завідувач відділу, уповноважений видавництва, калькулятор), плановим відділом (2 особи), відділом постачання та збуту (3 особи), бухгалтерією (6 осіб), адміністративно-господарським відділом (11 осіб), відділом охорони (6 охоронців для видавництва та складів паперу) [22, арк. 2].

Видавництво підпорядковане Головному управлінню видавництва та поліграфічної промисловості Міністерства культури УРСР («Головвидаву») та діє на засадах господарського розрахунку [50, арк. 1].

На «Дитвидав» покладаються обов'язки не лише видання літератури, а й збуту продукції, перевезення та зберігання паперу,

картону, постачання паперу поліграфічним підприємствам [50, арк. 2]. Проте виконання цього завдання Головліту ускладнюється відсутністю площ для зберігання паперу, про що дізнаємося з листа директора до управління 1958 року: «...видавництво має 250 т паперу і жодного метра складу...» [13, арк. 11] (це видається нелогічним, адже охоронці для складів були призначені ще два роки тому).

У 1961–1963 роках уряд здійснює ряд важливих заходів з упорядкування книговидавничої справи в Україні. У 1964 році був створений Державний комітет Української РСР у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі, у підпорядкування якого переходить і «Дитвидав».

Серед перших заходів новоствореного комітету було надання видавництвам більш привабливих назв [116]. Тому згідно з постановою від 3 квітня 1964 року й «Дитвидав» перейменовується у «Веселку» [36, арк. 49]. Посаду директора, як і раніше, займає Н. Завальницька.

Із цього часу розширюється профіль видавництва, яке починає випускати всі види й жанри літератури для дітей.

«Веселка» здійснює значну роботу з випуску літератури найрізноманітнішого тематичного спрямування, перекладає твори з 49 мов народів СРСР та 42 мов народів світу [там само].

Рукописи для друку добираються так, «щоб діти – від найменших аж до школярів-восьмикласників – мали багатий матеріал і для свого допитливого розуму, і для своєї фантазії, і для своїх роботящих рук».

Складаючи план випуску літератури, видавництво ставить собі за мету враховувати всі якості, притаманні дітям, зокрема, «любов до праці, повагу до людей праці, творчу цікавість до знань з найрізноманітніших галузей сучасної науки і техніки, почуття жовтєнятської і піонерської дружби, свідоме ставлення до громадського обов'язку, нетерпимість до будь-яких проявів нечесності, крутійства, неробства, тобто всі ті якості, про які говориться в моральному кодексі будівника комунізму» [18, арк. 8]. Цьому підпорядковані й обрані для видання твори класиків, і фольклор, і тво-

ри сучасних письменників, і перекладна література. Провідними темами є, звичайно, керівна роль партії, Леніна, героїчного шляху радянської держави, трудових буднів народу.

Основними поліграфічними центрами «Дитвидаву», а пізніше й «Веселки», були львівська друкарня «Атлас» (з 1956 до 1964 року у Львові діяла ще й філія видавництва [6, арк. 1]) та фабрика кольорового друку в Києві [32, арк. 2]. Книги, випущені ними, у цілому відповідали тогочасним вимогам щодо чорно-білого та кольорового друку. Зауваження рецензентів викликає лише одноманітність шрифтів, яка не лише негативно впливає на оформлення, а й ускладнює процес читання: «Друкарні не мають шрифтів великих, таких, які потрібні дитячим книгам, а надто довгий рядок і мілкий шрифт затрудняють читання для недосвідчених читачів, втомлюється зір» [32, арк. 3].

Необхідність економії примушує працівників видавництва вдумливо підходити до розробки книги. Наприклад, задля економії паперу В. Смородський, який рецензував технічне оформлення книг «Веселки» за 1964 рік, рекомендує «при віршових текстах верстати книгу у два рядки», заповнювати зворот вклейок, не розміщувати ілюстрації на двох сторінках [там само, арк. 7].

Політика економії коштів та матеріалів має позитивні наслідки. Так, лише за 11 місяців 1964 року видавництво дало державі 327 тис. крб прибутку замість запланованих 150. При цьому виконано й план випуску продукції за всіма показниками: за рік видано 198 книг (101,5 %) тиражем 15 млн 514 тис. прим. (107 %) [18, арк. 1].

У 1966 році на посаду директора призначений Д. Ткач, а в 1968 – М. Якубенко (працював на посаді до 1973 року).

Соціалістичні ідеали, як і раніше, переважають у літературі для дітей. До 100-річчя з дня народження Леніна «Веселка» створила цілу низку видань Ленініани, яка налічує понад 50 гарно оформлених книжок: «Ілліч і дівчинка» М. Рильського, «Ленін і сонце» І. Неходи, «Хатинка над озером» Н. Забіли – для найменших читачів; «Слухаєм про Леніна» П. Тичини, «Вулиця Ульянових» Остапа Вишні та ін. – для дітей молодшого шкільного віку; «Ілліч на екрані» Б. Крижанівського, «Ленінка» Ю. Збанацького тощо – для дітей старшого шкільного віку.

До 50-річчя утворення СРСР було видано серію «В сім'ї єдиній», до якої ввійшло 15 книг.

Про героїчні й трудові подвиги народу, селянство, школу виходить значними тиражами велика кількість видань.

Звичайно, з огляду на тогочасні духовні ідеали багато книг цього часу були високо оцінені пресою та громадськістю (переважно спеціально організованою для обговорення заздалегідь призначеної для прочитання книги) [18; 84; 164].

Чимало видань указанного періоду отримали високі нагороди. Наприклад, збірки В. Бичка «Він в серцях у нас» (1961), «Над озером зорі» (1965), поема «Син Жовтня» (1958) відзначені Республіканською комсомольською премією ім. М. Островського, повісті Ю. Збанацького «Ленінка»(1970) та В. Канівця «Хлопчик і жар-птиця» (1968) – преміями на Всесоюзному конкурсі на кращий твір про В. Леніна для дітей, а повість В. Козаченка «Біла пляма»(1970) нагороджена Державною премією УРСР ім. Т. Шевченка.

У видавництві «Веселка» на кінець 60-х років ХХ століття чітко виділилась українська школа оформлення дитячої книги (див. розділ 3.4).

Творчі набутки художників «Веселки» отримали визнання не лише в Україні, а й за кордоном. У 1971 році на міжнародному конкурсі мистецтва книги, який проводився раз на п'ять років у м. Лейпцигу (Німеччина), журі відзначило дипломом книжку «Ой коники-сиваші» (1971).

На міжнародній виставці ілюстрацій дитячої книги в м. Братиславі (Чехія) здобули почесний приз «Золоте яблуко» ілюстрації В. Голозубова до книжки «Два півники»(1975).

У 1971 році до 100-річчя з дня народження була заснована Республіканська премія ім. Лесі Українки, якою щорічно відзначалися кращі твори для дітей. Першим лауреатом премії стала Н. Забіла (1972). У наступні роки високої нагороди були удостоєні І. Багмут (1973), О. Іваненко (1974), Ю. Збанацький (1975), П. Воронько (1976), В. Бичко (1977), М. Познанська (1978) та інші письменники, чиї твори для дітей видала «Веселка» [128, с. 11].

У 1973 році М. Якубенко звільняється з посади директора. Кілька місяців тимчасово виконує обов'язки директора головний редактор М. Шевченко. А наприкінці 1973 році на посаду директора призначений В. Костюченко.

З 1973 року у видавництві створюється ряд нових редакцій, які займаються підготовкою нестандартних форм книг (книжок-ширмочок, книжок-іграшок та ігрових занять), а також рекламою і пропагандою власної видавничої продукції.

Чимало творів українських авторів знайшли визнання в зарубіжній громадськості. На XIV конгресі Міжнародної ради з дитячої та юнацької літератури (1974) Б. Чалому за поему-казку «Барвінок і весна» (1971) присуджено Почесний диплом ім. Г.-Х. Андерсена та внесено до Почесного списку найкращих книжок світу для дітей. А 1979 року до цього самого списку внесено трилогію В. Нестайка «Тореодори з Васюківки» (1973).

Видавництво брало участь у міжнародних виставках-ярмарках у Москві (1977, 1979, 1981), що проходили під девізом «Книга на службі миру і прогресу».

На конкурсі «Кращі видання болгарських авторів за кордоном» (1979) під час XII Міжнародної виставки-ярмарку у Софії «Веселці» присуджена срібна медаль.

Видавництво нагороджене орденом Дружби народів (1984), Почесною Грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1969). За пропаганду словацької дитячої книги Міністерство культури Словацької Соціалістичної Республіки нагородило «Веселку» медаллю Л. Под'яворинської (1975) [128, с. 7].

У середині 80-х років «Веселка» видає щорічно 230–240 назв книг, що становить 61,07 % від загальної кількості книжкових видань для дітей, які в цей час виходять в Україні (див. додаток А). Тираж окремих видань сягає 600–800 тис., а загальний річний тираж – 40 млн прим. Разом зі зростанням кількісних показників діяльності видавництва, поліпшується ідейно-художній рівень видань і якість їх поліграфічного виконання [10, арк. 1].

З метою зміцнення зв'язків видавництва з книготорговельними організаціями, вивчення попиту на видання, можливості форму-

вання тиражів «Веселка» створює консультаційний редакторський пункт у книгарні «Зміна», де постійно чергують працівники видавництва [27, арк. 170].

Крім того, проводиться удосконалення редакційно-видавничої підготовки та оформлення й самих видань. Так, для упорядкування розстановки та зберігання літератури в книжкових магазинах, на базах і складах, поліпшення культури обслуговування покупців і довідково-бібліографічної роботи з 1 грудня 1965 року на книжках уводяться книготорговельні індекси (на нижній частині звороту титульної сторінки) [27, арк. 280].

1982 року відкрито Будинок дитячої книги, який тісно співпрацює з видавництвом. Ще від початку його будівництва передбачалося, що в ньому розміститься й «Веселка», а сам Будинок стане своєрідним центром соціологічних досліджень вивчення тематики, читацького попиту, передумов та наслідків взаємодії книги та читача [128, с. 11].

Відкриття будівлі на вулиці Мельникова було присвячене 1500-річчю заснування Києва. У ній розмістилось і видавництво (де знаходиться до сих пір), і Будинок дитячої книги. На першому поверсі розташовані конференц-зал та кінозал на 165 місць: там проводилися численні зустрічі юних читачів з авторами, художниками, працівниками «Веселки», перегляд дитячих кінофільмів. Поряд з редакціями та відділами видавництва відкрита бібліотека з читальним залом та кімнатами для бібліографів. Крім того, функціонує виставкова зала, де проводяться огляди ілюстрацій до нових видань та конкурси дитячих малюнків [155].

Значна увага надається розширенню меж функціонування української літератури. Уже в 1958 році видавництво проводить обмін найкращими книгами зі словацькими колегами, установлюється листування з авторами, твори яких перекладаються та друкуються [14, арк. 21].

Цього ж року, як засвідчують архівні документи, «Дитвидав» листується з китайським видавництвом дитячої літератури, якому надсилає власні книги в перекладі з китайської [там само].

Тісні зв'язки підтримуються і з дитячим видавництвом у Берліні. «Дитвидав» надсилає туди тематичний план та 22 книги

німецьких авторів у перекладі українською мовою для ознайомлення [там само, арк. 24].

На цей час устанавлюються дружні відносини з видавничими колективами Софії (три видавництва), Пекіна (два видавництва), Шанхая, Пхеньяна, Улан-Батора, Варшави (два видавництва), Бухареста, Будапешта [14, арк. 44].

Цікаво, що серед українських книг, які пропонуються іноземним видавництвам для ознайомлення та друку, майже відсутні твори ідеологічного змісту. Це переважно збірки класиків української літератури, як-от: Т. Шевченка «Зацвіла в долині», Лесі Українки «Лілея», С. Руданського «Переслів'я», Панаса Мирного «Морозенко». Є книги сучасних у той період авторів: М. Трублаїні «Ліхтарик», Н. Забіли «Рідний Київ» та ін. [4; 47]. Серед перерахованих для відправлення книжок знаходимо лише одну відмінну за тематикою – збірку «Наш любий Ленін» [14, арк. 51].

«Дитвидав» бере участь у створенні спільних видань із закордонними видавництвами. Наприклад, разом з болгарським видавництвом «Народна младеж» створюється збірник «Від Дніпра до Дунаю», книга К. Цонева «Риба-кит», з чеським «Альбатросом» – казка «Про бідного парубка і царівну», з німецьким «Кіндербухверлаг» – збірники «Пантомоель малює море» і «Телесик», із сербо-лужицьким видавництвом «Домовіна» – збірники казок «Співуча липка» та «За горою золотою» тощо.

Після I Московської міжнародної виставки-ярмарку (1977) «Веселка» встановлює зв'язки і з книговидавцями Італії, Франції, США, Японії та інших на той час ворожих за ідеологією капіталістичних країн [128, с. 11].

Серед основних заходів видавництва, передбачених для виконання Постанови ЦК КПРС «Про дальше поліпшення ідеологічної політико-виховної роботи», запланована постійна організація обміну досвідом з читачами й молодими видавництвами країн «соціалістичної співдружності» та створення спільних видань [10, арк. 5].

У 70–80 роках ХХ століття українські книжки «Веселки» експортуються в 128 країн світу [146, с. 25].

Високо цінується внесок у розвиток книговидавництва для дітей як авторів, так і працівників видавництва.

Рішенням Колегії Міністерства освіти УРСР за заслуги у вихованні підростаючого покоління медальною А. Макаренка нагороджені О. Гончар, В. Козаченко, В. Кава, П. Загребельний, В. Костюченко.

На республіканському міжгалузевому конкурсі кращих виробів для дітей 1979 року за розробку та організацію серії «Казки народів СРСР» завідувач редакції літератури народів СРСР Г. Пашко нагороджена золотою медаллю і дипломом I ступеня ВДНГ УРСР, а О. Логвиненко, завідувач редакції зарубіжної літератури, за розробку проспекту серії «Казки народів світу» отримує золоту медаль ВДНГ СРСР. За редагування книги Я. Давидзона «Орлята партизанських лісів» Т. Кінько у 1980 році нагороджений бронзовою медаллю ВДНГ СРСР.

Видавництво має сучасні престижні нагороди українських і міжнародних книжкових виставок-ярмарків та конкурсів: це диплом ім. Георгія Нарбута – за «Кобзар» Т. Шевченка (1998), приз «Срібний Нестор-літописець» – за кращу дитячу книжку року «Побреженьки для Яремки» І. Світличного (2000), за кращу дитячу книжку 2001 року «Із української старовини» Яворницького, Міжнародна літературна премія імені Олесь Гончара — за підготовку та випуск творів письменника та працю з виховання літературної молоді (2000), Грамота та особлива відзнака «Равлик» – за найкращі серійні видання, серію «Шкільна бібліотека» (2001) [177].

За роки роботи «Веселка» видала понад 10 тис. назв книжок загальним тиражем 1 млрд 130 млн прим. [146, с. 25].

Проте нові економічні умови праці, що виникли з 1991 року негативно вплинули на діяльність видавництва. Серед багатьох приватних українських видавництв, які займаються випуском дитячих книг («А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», «Гроно», «Грайлик», «Аверс», «Богдан», «Школа», «Освіта», «Махаон-Україна» та ін.) «Веселка» залишається єдиним державним. При цьому фінансування її є недостатнім. Наприклад, державна програма «Українська книга», кошти від якої розподіляються між приватними та державними

видавництвами, у 2006 році не профінансувала жодного видання (внесена до програми була лише одна книга І. Франка «Казки»), у 2007 році надала 200 тис. грн для видання «Читаночки» П. Воронька та «Найкращого місця на землі» Д. Павличка (1 % від 20 млн грн), а в 2008 році – 600 тис. грн на випуск шести видань (3 % від 40 млн грн, виділених з держбюджету) [95]. Частка книжкової продукції «Веселки» серед усіх книжкових видань для дітей в Україні в 2000–2010 роках є значно меншою (8,13 %), ніж до введення ринкових відносин у видавничу справу (див. додатки А, Б).

Проблема реалізації продукції для видавництва нині є чи не найгострішою. Адже, крім підготовки та випуску видання, його потрібно ще й успішно продати. З цією метою у видавництві створено відділ реалізації продукції – Усеукраїнський центр дитячої книжки, який відповідає за пошук шляхів продажу. Щорічно видавництво бере участь у всеукраїнських виставках-ярмарках, організовує зустрічі з юними читачами в навчальних закладах, дитячих будинках, лікарнях. Інформація рекламного характеру розміщена у власних виданнях (наприклад, на обкладинці журналу «Веселочка»), в інтернет-мережі.

Однак навіть у фінансово скрутні для «Веселки» 90-ті роки видавництво підготувало та випустило понад 600 назв книжок загальним накладом близько 50 млн прим., розширило тематику, започаткувало нові серії, повернуло читачам десятки несправедливо забутих і заборонених імен українських письменників [146, с. 25].

За роки незалежності України видавництво випустило понад одну тисячу назв книжок загальним тиражем 52 млн прим. [178].

Аналіз видавничої активності «Веселки» засвідчує значне зниження порівняно з 1991–1993 роками кількості випущених книг та їх накладу. Так, якщо 1991 року кількість назв становила 187 з річним тиражем 25 136,5 тис. прим., 1992 – 126 і 11 483,6 тис. прим. відповідно, то вже 1996 року видавничий асортимент скоротився до 32 назв, а наклад за рік – до 249,72 тис. прим. На жаль, сталий низький рівень обсягу накладів видань спостерігаємо й досі (див. додаток В). Це є особливістю більшості сучасних видавництв, що обґрунтовується зменшенням фінансового ризику завдяки макси-

мальній реалізації продукції. Однак останнім часом виявляється позитивна тенденція до стабілізації та поступового зростання кількості назв друкованих одиниць. Починаючи з 2002 року щорічно «Веселка» випускає близько 50 книг [151, с. 43].

Вагомим внеском в українське книгодрукування для дітей вважаємо актуалізацію національної та світової класичної літератури, відродження у виданнях теми культури, історії України, задоволення найширших потреб у книзі власної читацької аудиторії всіх вікових груп.

Фінансові труднощі негативно відобразилися на оформленні сучасних видань «Веселки». З метою здешевлення продукції видавництво змушене порушити деякі норми стандарту, наприклад, в окремих книгах виявлена менша за допустиму маса паперу, погана якість ілюстрацій (через дешеві фарби) [142]. Але при цьому на високопрофесіональному рівні залишається редакторська підготовка видань, зокрема їхнє художнє й технічне оформлення.

Навіть за відсутності сучасних українських видавничих стандартів, які б відповідали міжнародним зразкам (М. Тимошик) [196, с. 21], та довільному трактуванню норм, що існують, переважною більшістю видавництв «Веселка» залишається прикладом відповідального ставлення й у цьому аспекті, чітко дотримуючись положень чинних в Україні нормативних документів [202, с. 15].

19 лютого 2010 року Президент України (В. Ющенко) указом № 97/2010 року надав видавництву «Веселка» статус національного, «ураховуючи значення його діяльності для розвитку національного книговидавництва і популяризації української дитячої книги, а також високий професіоналізм його співробітників». За словами Я. Гояна, відчутних позитивних зрушень у роботі видавництва зміна назви поки що не спричинила. Хоча для трудового колективу це стало приводом оптимізації роботи та надій на краще майбутнє [106; 108].

Отже, історія діяльності Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» завжди була тісно пов'язана з суспільно-економічним станом України. Проаналізовані вище особливості книговидання, друкарська активність, історичні обставини робо-

ти в різні часові проміжки дозволяють виділити наступні періоди діяльності видавництва:

- 1934–1941 роки;
- 1956–1963 роки;
- 1964–1990 роки;
- з 1991 року.

Запропонована періодизація не є замкнутою, оскільки «Веселка» продовжує власну діяльність, що з часом, очевидно, позначиться і на класифікації.

1.2. Особливості структури дитячого видавництва. Організація його діяльності

Основою кожної організації є її колектив. Від того, наскільки він правильно організований, професіональний, злагоджений, дружний значною мірою залежить успіх усієї діяльності. Визначальна ж роль у забезпеченні ефективності редакційно-видавничого процесу належить особі редактора. Його кваліфікованість, уміння, навички, позитивний досвід виконання різноманітних функціональних обов'язків та розв'язання проблемних виробничих ситуацій є вирішальними в якісній підготовці видань.

На жаль, ігнорування багатьма сучасними новими видавництвами давніх українських традицій редагування, як-от: уважне прочитування авторського оригіналу, повноелементний редакторський аналіз із визначенням об'єктивної оцінки, обговорення редакторської правки з автором та узгодження з ним виправлених елементів тексту тощо, – призвело до очевидного зниження якості українських видань, що переконливо засвідчують науковці [99, с. 312]. Уміле ж поєднання новітніх можливостей редагування з перевіреними часом редакторськими практиками є вагомим складником, який формує конкурентоспроможність провідних українських видавництв.

Важливою передумовою бізнесового успіху в епоху величезної конкуренції за будь-яких умов праці залишається, крім того, висока корпоративна культура та етика.

Пройшовши тривалий розвиток та багаторазову зміну кількісного і якісного складу, з 1934 року до цього часу колектив видавництва «Веселка» зберіг не лише власний професіоналізм, а й традиції згуртованості, взаємопідтримки та людяності в стосунках між працівниками.

Загалом, колектив видавництва має власну специфіку, адже до його складу входить багато творчих, талановитих людей, яким, крім того, притаманні певні риси характеру, що дозволяють виконувати професійні обов'язки. Як правильно зауважив В. Теремко, «людський потенціал є найважливішим ресурсом у видавничому

бізнесі, бо творцем істинно оригінального твору, який з часом матеріалізується у видавничий продукт, є лише людина. Людині цей продукт адресований. Без неї неможливо обійтися і на етапі його творення. Оскільки в її інтелекті, свідомості, волі – джерело всіх успіхів і невдач. За одних обставин вона може досягти немислимого, за інших – не реалізувати очевидних планів, возвеличитися у справі, здобути авторитет чи поганьбити себе і дискредитувати справу. Усе доступно їй, усе від неї залежить» [179, с. 106].

Редакторів, поряд із бездоганною грамотністю, необхідні високі моральні якості, терпимість, витримка, доброзичливість, уміння передбачити конфліктну ситуацію та заздалегідь знайти правильний шлях її вирішення. Цього вимагає, насамперед, робота з авторами творів, сповнена і психологічно, і етично гострих моментів.

Своєрідними є стосунки між колегами всередині видавництва, що зумовлене великою кількістю етапів редакційно-видавничої діяльності, творчим характером редагування, необхідністю взаємодії на одному етапі роботи над рукописом кількох фахівців відразу та ін. Проте високий професіоналізм у спілкуванні як між членами колективу, так і з авторами, сприяє якості майбутнього видання.

Особливо складно встановити добрі стосунки між працівниками у великих видавництвах. «Веселка» ж, у порівнянні з більшістю сучасних відомих українських видавництв, завжди мала досить великий штат працівників та розгалужену структуру.

Структура новоствореного видавництва дитячої літератури, звичайно, була затверджена керівними органами, адже «Дитвидав», як і кожне інше видавництво, за часів диктату комуністичної партії, зазначає М. Тимошик, розглядався як важлива ділянка ідеологічної роботи [187, с. 51].

На 29 листопада 1956 року відповідно до наказу міністра культури УРСР «Про створення Державного видавництва дитячої літератури – «Дитвидаву УРСР» до штату видавництва зараховано 46 працівників.

Директором «Дитвидаву» призначено Н. Завальницьку.

Структуру видавництва міністерство передбачило таку: 1) дирекція. До складу дирекції входять директор, головний редактор,

художники, заступник головного редактора, завідувач відділом масової роботи, секретар-стенографістка; 2) книжкові редакції: редакція літератури для дітей дошкільного віку; редакція літератури для дітей молодшого шкільного віку; редакція літератури для дітей середнього шкільного віку; редакція науково-популярної і науково-фантастичної літератури; редакція класичної і сучасної іноземної художньої літератури. Міністерство призначило завідувачів кожної з редакцій; 3) відділ художнього оформлення (призначено завідувача); 4) відділ масової роботи. До складу відділу входять інструктор-масовик, бібліотекар-бібліограф, секретар; 5) виробничий відділ. Він уключає завідувача відділом, уповноваженого видавництвом, калькулятора; 6) плановий відділ (у штаті 2 особи); 7) відділ постачання та збуту (3 особи); 8) бухгалтерія (6 осіб); 9) адміністративно-господарський відділ (11 осіб); 10) охоронці для видавництва та складів паперу (6 осіб) [22].

Працівниками кожної з редакцій та відділу художнього оформлення відповідно до наказу є лише одна особа, яка одночасно виконує й функції завідувача. Тому із часом до штату ввійшли й інші працівники редакцій, необхідні для видавничої діяльності «Дитвидаву» [54; 49].

Так, на 1 грудня 1964 року у видавництві працювало 82 особи, при тому, що протягом року було звільнено зі штату 32 працівники (у зв'язку зі скороченням філії у Львові), а прийнято 16 (до новоствореної редакції пропаганди і реклами видань) [6, арк. 1].

Значне збільшення кількості книг, тиражів, урізноманітнення форм видань розширюють і межі трудового колективу [1].

Звіт директора про роботу «Веселки» за 1979 рік засвідчує, що на цей час чисельність працівників – 114 осіб [10, арк. 7].

До 1980 року кількість відділів та редакцій видавництва змінюється внаслідок виникнення нових оригінальних форм дитячої книги, розширення тематики видань, уточнення функцій відділів, що існували й раніше.

Так, штатний розклад адміністративно-управлінського персоналу на 1980 рік, крім дирекції, засвідчує діяльність таких відділів та редакцій: 1) книжкові редакції: редакція літератури для

дітей дошкільного віку; редакція літератури для дітей молодшого шкільного віку; редакція літератури для дітей середнього шкільного віку; редакція науково-популярної і науково-фантастичної літератури; редакція класичної і сучасної іноземної художньої літератури; редакція літератури народів СРСР; редакція з підготовки оригіналів книжок-ширмочок, книжок-іграшок та ігрових занять; 2) відділ реклами і пропаганди видань; 3) відділ художнього оформлення; 4) технічна редакція; 5) виробничий відділ; 6) коректорська; 7) машбюро; 8) інші (кур'єр, прибиральниці, натирач підлоги, водії).

Проте в цей час у видавництві виділено штатним працівникам лише 82,5 ставки [507].

Сучасні умови ведення видавничого бізнесу, зміна технічного обладнання, потреб споживача, значне зменшення обсягу видавничої продукції, фінансовий стан та ін. спричинили помітний вплив на склад та структуру колективу видавництва.

Нині у «Веселці» працює 45 осіб, які розподілені за наступними відділами та редакціями: 1) секретаріат. До його складу входять директор, заступник директора, головний редактор, завідувач секретаріату, працівник архіву; 2) книжкові редакції: редакція української художньої і науково-пізнавальної літератури; редакція світової літератури; 3) дизайн-центр; 4) відділ комп'ютерного складання, технічного оформлення та електронної верстки; 5) коректорат; 6) виробничий відділ; 7) бухгалтерія; 8) Усеукраїнський центр дитячої книжки; 9) відділ господарства та постачання.

Успішна діяльність будь-якої організації значною мірою залежить від особистості її керівника.

Директори «Веселки» в радянський період діяльності були призначені на посаду керівними органами, але постійне зростання як якісних, так і кількісних показників випущеної продукції свідчить про ефективність їх керівництва, добрі організаторські та управлінські якості.

Із часу відновлення та встановлення стабільної роботи видавництва керівниками були Н. Завальницька (1956–1966), Д. Ткач (1966–1968), М. Якубенко (1968–1973), М. Шевченко (в. о. директора з червня до листопада 1973 р.), В. Костюченко (1973–1988), Я. Гоян (1988–2010), В. Степаненко (з 2011 до цього часу).

Пріоритетним для керівництва «Веселки» в усі періоди існування було налагодження неконфліктних взаємовідносин між усіма членами колективу. Очевидно, саме така особливість видавництва стала однією з визначальних умов вдалої діяльності в радянські часи та порівняно успішного функціонування тепер.

Свідченням здорового психологічного мікроклімату в трудовому колективі «Веселки» є значна кількість відомостей з архівних документів, спогадів колишніх працівників про взаємовиручку, допомогу в роботі один одному, виконання доручень на громадських засадах [32; 42; 143].

У сучасний, економічно складний для державного книговидавництва період основу колективу складають співробітники з багаторічним стажем роботи у «Веселці» (серед них І. Бойко (головний редактор видавництва), М. Пшінка (головний художник), О. Яремійчук (завідувач редакції української художньої і науково-пізнавальної літератури), В. Ціпко (завідувач редакції світової літератури), Н. Хайнацька (голова Всеукраїнського центру дитячої книжки), Г. Рогач (провідний редактор) та ін., відзначені багатьма державними званнями, орденами, медалями, залишаються основним творчим потенціалом видавництва) [101; 204]. Крім власне посадових обов'язків, вони проводять значну просвітницьку та добродійну роботу серед юних читачів: організовують зустрічі з читачами, яких знайомлять зі специфікою видавничої діяльності, з авторами творів і працівниками видавництва, організовують конкурси для виявлення й підтримки талановитих дітей, для заохочення їх не лише до читання, а й до власної творчості, роблять подарунки дитячим будинкам, лікарням, школам та багато іншого [121; 204]. Організатором цього напряму діяльності до кінця 2010 року виступав директор видавництва Я. Гоян.

Однією з головних особливостей колективу протягом досить тривалого часу є спрямованість працівників на вдосконалення професійних знань та вмінь. Прийом на роботу до видавництва завжди відбувався не лише на основі наявності потрібної освіти, а й за схильністю до відповідної діяльності. Так, зі спогадів колишнього головного редактора Б. Чайковського стає відомою ін-

формація, що основою нового колективу, організованого 1956 року разом з відновленням роботи «Дитвидаву», стали працівники редакції дитячої літератури видавництва «Молодь». Більшість штату формувалась шляхом перевірки рівня грамотності претендентів на посади (написання диктанту) та здатності до редакторської роботи (написання редакторського висновку на оповідання) [207, с. 11].

Для поліпшення якісного складу працівників протягом 1964 року видавництво проводить цілий ряд заходів. Архівна довідка про роботу з кадрами засвідчує: «З метою підвищення кваліфікації редакторського, коректорського складу та з метою глибшого їх ознайомлення з усіма процесами роботи з підготовки рукописів до набору у видавництві організовані щотижневі навчання літературних, технічних та художніх редакторів» [6, арк. 1].

Вищезгадані заняття з редакторами проводяться щосуботи протягом року. Головні теми, які виносились на обговорення, стосувалися не лише особливостей редакторської діяльності, шляхів економії у видавничій справі, а й тематичних нюансів: «Беззбитковість книги», «Економіка книги», «Редакційний висновок», «Обговорення сигнальних примірників», «Нове в житті школи та піонерської організації» і т. д.

Крім того, з навчальною метою в редакціях відбувалося обговорення цілого ряду книжок за участю дирекції.

На цей час у колективі 52 особи мають вищу освіту, шість працівників навчаються на заочних курсах підвищення кваліфікації при Львівському поліграфічному інституті ім. І. Федорова, де заплановано вивчити і решту [6, арк. 1]. Для підвищення кваліфікації працівників посилають також на курси до Московського поліграфічного інституту [11, арк. 1].

Багато талановитих редакторів, художників «Веселки» стали відомими в Україні та за її межами завдяки власній творчій діяльності: В. Голозубов, Я. Гоян, В. Костюченко, В. Малець, І. Малкович, О. Міщенко, В. Нестайко, Л. Письменна, М. Пшінка та ін.

Сучасна «Веселка» – це колектив професіоналів, у багатьох з яких десятки років стажу роботи у видавництві. Зараз усі працівники, які забезпечують підготовку та реалізацію видань, мають вищу освіту.

За своєчасне та якісне виконання роботи працівники в радянський час регулярно отримували матеріальне заохочення. «Відзначаючи добру, ініціативну роботу, враховуючи систематичне виконання і перевиконання виробничих норм, якісну підготовку рукописів до виробництва з випередженням графіків, сумлінне виконання виробничих доручень на громадських засадах та допомогу в роботі своїм колегам...», наприклад, у 1970 році робітників «Веселки» було нагороджено премією, яка становила 50 % посадового окладу – 20 крб (середня ж місячна заробітна платня в Радянському Союзі 70-х років становила 55 американських доларів (у перерахунку за тодішнім курсом карбованця), яку історики визначають як надзвичайно малу в порівнянні з США, де середньостатистичний працівник отримував 606,5 долара [152, с. 479].

Таким чином, оплата праці видавця в цей період, як і в решті наступних, була значно нижчою за середню в країні, а особливо у світі [28, арк. 254].

Про якісне виконання своїх доручень переважною більшістю працівників свідчать наступні дані наказів по видавництву: у 1969 році премійовано 77 осіб, у II кварталі 1970 року – 88, I квартал 1971 року – 86 та 88 (нараховано дві премії), II квартал 1971 року – 92 особи і т. д. [28, арк. 83; 29, арк. 23, 83, 152].

Крім бюджетних, незначні кошти для преміювання працівників надходили й від Всесоюзного об'єднання «Міжнародна книга» за своєчасну та якісну підготовку літератури на експорт. Наприклад, лише протягом 1969 року кошти видавництво отримувало двічі (200 та 150 крб для працівників видавництва і поліграфічного підприємства разом) [27].

Значного поширення у видавничій, як і в решті галузей народного господарства, набули соцзмагання, що масово охопили державу в 60–80-ті роки. Зокрема, у «Веселці» вони проявлялися в прагненні обов'язкового перевиконання плану з випуску видань та економії коштів кожної з редакцій та видавництва в цілому.

Так, у 1964 році план було перевиконано за всіма показниками: вийшло друком 198 книг (101,5 % від запланованих) тиражем 15 514 тис. прим. (107 %). Видавництво проводило політику еко-

номії коштів і матеріалів, що дало державі за 11 місяців цього року 327 тис. крб прибутку (проти запланованих 150) [18, арк. 1]. Щороку плани мали збільшувалися, а видавці, як і все трудове населення країни, зобов'язувались їх перевиконувати.

Підсумком ефективної праці колективу є ще вищі показники звіту за 1984 рік: поставка книжкової продукції книготорговельним організаціям виконана на 110,3 %, недопоставки з реалізації немає; план випуску продукції на експорт виконаний на 133 % (загальні високі показники підвів лише замовник літератури іноземними мовами, який зменшив тираж замовлення книги Л. Письменної «Блакитний олень» з 50 тис. прим. до 30 тис.). Середній тираж друкованого аркуша в порівнянні з попередніми роками збільшується (у 1983 році – 113,3 тис., у 1984 році – 125,3 тис.), що було контрольним завданням видавців з коефіцієнта місткості друкованого відбитка, яке виконано на 107,6 %.

За рахунок збільшення місткості друкованого аркуша цього року було зекономлено 347,9 т паперу, що дало можливість «Веселці» не лише виконати план, а й видати додатковими тиражами кілька книг: В. Катаєва «Син полку» – 350 тис. прим., А. Рибак «Пригоди Кроша» – 150 тис., Б. Польового «Повість про справжню людину» – 350 тис., Ч. Айтматова «Материнське поле» – 100 тис. Крім того, вдалося зменшити й собівартість виданої продукції на 0,9 % (73 тис. крб).

Загалом, значної економії коштів, як свідчать дані фінансового звіту, вдалося досягти різними шляхами, які, проте, часто негативно позначалися на якості дитячої книги, про що свідчать наступні архівні дані.

Так, якщо авторський гонорар був зекономлений за рахунок уточнення порядкового номера видання, не вплинувши на його якість (із запланованих 1185 тис. видано 1172 тис. крб), то економія на папері (замість 2775 тис. крб за планом витрачено 2740 тис. крб) відобразилась на щільності паперу: замість офсетного 100 г використали 75 г, друкарський 70 г замінили 60 г, а ряд видань був надрукований на газетному папері [51, арк. 53–54].

Як і в цілому в країні, до різноманітних ювілейних дат, як-от: черговий ювілей з дня народження вождя світового пролетаріату,

возз'єднання українських земель в єдиній радянській державі чи річниці революції, – у видавництві оголошувалося нове соцзмагання, у результаті якого виходили друком тематичні книги покращеної якості.

Наприклад, уключившись у змагання на честь 100-річчя з дня народження Леніна, у 1970 році «Веселка» випускає книги Остапа Вишні «Вулиця Ульянових» (100 тис. прим.) та В. Бичка «До нас прийшов Ленін» (10 тис. прим.) [24, арк. 10].

Працівників, як правило, у підсумку соцзмагання стимулювали морально. Перемога присуджувалася всій редакції, зважаючи «не лише на цифрові показники, але й ... складність роботи» [40, арк. 11].

Існували й індивідуальні нагороди. Зокрема, звання «Кращий за фахом» у видавництві присуджувалось з огляду на перевиконання плану, вчасність виконаної роботи та «важливість тематики» (серед нагороджених були працівники всіх відділів, у тому числі, і бухгалтерії) [40, арк. 16].

На сучасному етапі діяльності колективу «Веселки» колишні соцзмагання замінила ринкова конкуренція зі значною кількістю приватних видавництв, які досить швидко й ефектно заявили про себе у видавничому бізнесі.

Звичайно, нинішні глобальні зміни, що відбуваються у світовому інформаційному просторі, не минули й Україну: коло інтересів корпорацій стало надзвичайно широким, кожна з них утілює в життя власну культурну політику. Це яскраво проявляється в позиціонуванні українських видавництв, які випускають книги для дітей. Проте, як правильно зауважує Н. Зражевська, «всі вони єдині в одному – залучити якомога ширшу масову аудиторію» [101, с. 60].

Тож особливий здобуток колективу «Веселки», на нашу думку, полягає в тому, що в 90-ті роки ХХ століття, коли більшість державних видавництв не змогли адаптуватися до нових економічних умов ринку, припинивши своє існування, видавництву все ж удалося вистояти в умовах жорсткої конкуренції з новими комерційними структурами й достойно продовжити свою роботу.

Продовжуючи давні традиції національного книговидання для дітей, «Веселка» знаходиться в постійному творчому пошуку, заповнюючи інформаційні прогалини в історії культури України, шукаючи нових талановитих письменників, художників, літературознавців.

У колективі видавництва працюють високопрофесійні спеціалісти з підготовки та випуску книг: літературні, художні, технічні редактори, коректори, дизайнери і т. д. Завдяки їхній праці книжки «Веселки» завжди відрізнялись високим за якістю рівнем підготовки. Навіть у скрутні часи економічних негараздів, коли видавництву, як ніколи, доводиться економити, що іноді негативно позначається на поліграфічному виконанні продукції, змістовий бік кожної нової книги залишається традиційно взірцевим.

Відкидаючи ідеологічне нашарування попереднього століття, виразно простежуємо, що головним у культурній політиці колективу видавництва завжди було виховання нового покоління в дусі гуманізму, повазі до народних традицій, високої моралі, залучення дітей до найкращих здобутків національної й світової літератури.

Редакторська майстерність, професійна етика спілкування як між працівниками, так і з авторами, покупцями, читачами, висока кваліфікація, управлінські якості керівництва, що базувалися на провідних концепціях радянської школи редагування, стали вагомими чинниками стабільного функціонування «Веселки» на сучасному ринку книжкової продукції.

РОЗДІЛ 2

РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧИЙ АСПЕКТ

ПІДГОТОВКИ КНИЖКОВОГО ВИДАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ

2.1. Особливості роботи редактора дитячого видавництва «Веселка» з авторами

Найважливішою складовою для бізнесового успіху кожного видавництва був і залишається актуальним відбір творів для друку. Вдалий вибір може швидко принести видавництву значний прибуток та сформувати стійкий авторитет, що забезпечуватиме подальшу ефективну роботу протягом тривалого часу.

Найбільш поширеними шляхами, якими авторський оригінал зараз потрапляє до видавництва, М. Тимошик називає такі: «самоплив», посередництво літературних агентів, виставково-ярмаркові та інші книговидавничі тусовки, індивідуальні замовлення авторам [187, с. 222]. Такі самі можливості для відбору творів до друку нині має й спеціалізоване видавництво «Веселка».

Однак до 1991 року ці шляхи мали ідеологічне спрямування (а літературних агентів не існувало взагалі), тому робили вибір видавництва цілком підпорядкованим вимогам державної політики.

Крім того, одним з найважливіших завдань під час упорядкування дитячого книговидавництва в Україні Міністерство культури УРСР вважає «посилення організаторської роботи серед письменників», про що зазначається в наказі «Про створення Державного видавництва дитячої літератури – Дитвидаву УРСР» від 29 листопада 1956 року [22, арк. 1].

Твори, що потрапляли до видавництва «самопливом», були переважно художніми. Більшість же художньо-публіцистичних, науково-пізнавальних та ідеологічно спрямованих книг написані на замовлення «Веселки».

Як засвідчує практика, автори, як творчі та переважно незалежні особистості, не завжди охоче відгукувалися на ці прохання,

тому така література часто викликала догану Держкомітету у справах видавництва, поліграфії і книжкової торгівлі.

Наприклад, у рішенні колегії Держкомітету від 21 липня 1982 року зазначається, що видавництво недостатньо залучає до створення художньо-публіцистичних книг досвідчених письменників і журналістів, мало проводить організаторську роботу. Тому бракує книг профорієнтаційного характеру, на тему праці, а ті, що є, Держкомітет оцінює як нецікаві для юних читачів [30, арк. 18–20].

Радянський період діяльності «Веселки» характеризується повною залежністю від стратегії розвитку держави в цілому, її цілей, ідеалів, системи організації та контролю видавничої справи. Відбір тематики літератури для дітей, відбір авторів, переваги певних жанрів і конкретних творів формувалися на основі партійної ідеології, котра жорстко диктувала як змістове наповнення тематичних планів видавництва, так і їх поліграфічне виконання.

Як і в решті видавництв, інформаційна політика «Веселки» визначалась партійними документами, наприклад, постановами ЦК КПРС із питань літератури, а також директивними, створеними на основі партійних документів, рішеннями з'їздів Спілки письменників та інших творчих організацій [26; 3, арк. 6; 46, арк. 25].

Головне завдання партійного керівництва в галузі книговидавничої справи на цей час, у тому числі з видання літератури для дітей, – це виховання нової людини комуністичної формації, формування гармонійної всебічно розвиненої особистості, пропаганда комуністичних і соціалістичних ідеалів художніми засобами, сприяння літератури у вирішенні найважливіших політичних та ідеологічних питань. Художня література, як і інші форми друкованої продукції, розглядалася як дієвий інструмент ідеологічного впливу на читача. Читацька ж аудиторія «Веселки», довірлива й наївна, позбавлена досвіду та вибору, була якнайкращим матеріалом для втілення партійних задумів.

Наприклад, задля пропаганди рішень XXVI з'їзду КПРС, XXVI з'їзду Компартії України та наступних пленумів партії виходять книги Л. Сороки, Г. Стоянової, В. Чистякова «Де починається завтра», В. Калити «Наука допомагає», Г. Тетерук «Береги людяно-

сті», М. Омельченка «Коли на містку капітан» та багато інших, не цікавих дітям тоді й не потрібних тепер [51, арк. 50].

Незважаючи на це, більшість українських авторів, твори яких були видані «Веселкою» протягом 1934–1990 років, є гордістю національної літератури до цього часу. Адже світове визнання здобули не лише імена українських письменників-класиків таких, як Т. Шевченко, І. Франко, Леся Українка, О. Кобилянська, М. Коцюбинський та багато інших, а й сучасників, які утверджувалися в літературі для дітей, значною мірою завдячуючи видавництву. Талант О. Гончара, О. Іваненко, Ю. Збанацького, Остапа Вишні, М. Стельмаха, Н. Забіли, Ю. Мушкетика, В. Нестайка, Д. Павличка та ін. став поціновуваним українськими дітьми завдяки численним виданням та перевиданням «Веселки».

Видавництво активно друкувало й твори зарубіжних авторів, як наприклад, Дж. Родарі, Ж. Верна, Дж. Лондона, В. Гюго, Р. Кіплінга, казки найвідоміших письменників світу, як-от: Г. Х. Андерсена, братів Грімм, В. Гауфа, Е. Гофмана, А. Ліндгрена та ін., хоча, звісно, зі значними цензурними обмеженнями та втручанням у тексти оригіналів [187, с. 359].

Текст для друку в таких випадках видавництво часто отримувало шляхом обміну книгами з зарубіжними видавництвами. При цьому автори-сучасники були повідомлені про те, що їх книги перекладені і готуються до видання [14, арк. 1–21].

Проте більшість іноземної літератури, як і решта інформативних джерел, суворо контролювалась керівними органами [63]. Як зазначає М. Тимошик, з кінця 40-х років вводиться практика перекладу зарубіжних творів національними мовами переважно з російських перекладів [187, с. 340].

Перекладні твори, які випускало й випускає видавництво – це результат наполегливої праці не лише авторів, а й перекладачів та редакторів. Переклади здійснювалися не лише зі слов'янських мов, як-от: чеської, словацької, болгарської, білоруської, польської та ін., – а й з інших мов світу: англійської, німецької, іспанської, арабської, суахілі, шведської, фінської, грецької, в'єтнамської та багатьох інших [69, с. 467–531]. За попередні десятиріччя «Весел-

ка» сформувала цілу когорту перекладачів-професіоналів, багато з яких були штатними працівниками видавництва на посадах редакторів. Серед них Д. Андрухів, В. Василюк, В. Гримич, Р. Доценко, О. Жупанський, І. Корунець, Ю. Лісняк, В. Митрофанов, О. Мокровольський, Є. Попович, О. Сенюк, В. Шовкун та багато інших, що є сьогодні гордістю української школи перекладу.

Досить широко серед видань «Веселки» радянського часу представлені твори письменників колишніх союзних республік, переважно російської літератури різних часів, що також, як і своєрідність тематики, було продиктоване вимогами ідеології [149, с. 272].

З листування з Міністерством культури УРСР та Держкомітетом при Раді Міністрів УРСР по пресі дізнаємося, що, наприклад, станом на 1964 рік склад авторів, чії твори видані протягом року, був таким: місцеві (Київ та область) – 64, з інших областей України – 32, з інших республік – 22, із країн «народної демократії» – 7, з інших країн – 8.

Твори писали не лише письменники-професіонали. З того самого документа стає відомим і професійний склад авторів: письменники – 73, журналісти – 30, наукові працівники – 7, учителі – 12, робітники, інженери, колгоспники – 7, партійні та комсомольські працівники – 6, лікарі – 4 [18, арк. 7].

Талановитого автора у видавництві цінували, крім того, проводили активний пошук нових імен. Як зазначає головний редактор видавництва М. Шевченко в 1982 році в одній із журнальних публікацій, «видавництва повинні турбуватися про молодих авторів, створювати всі можливі умови для розвитку їх здібностей, навіть іти при цьому на усвідомлений ризик виростити з обдарованого початківця звичайного ремісника з посередніми можливостями та єдиним багажем – письменницьким посвідченням та однією-двома худенькими книжчинами» (перекл. з рос. наш – О. І.) [211, с. 32].

Незалежно від того, яким шляхом авторський оригінал твору потрапив до видавництва, першим і вирішальним етапом для подальшого опрацювання та друку є оцінка його редактором [187, с. 230]. Оцінка рукопису – важливе моральне завдання редактора всіх часів. Від його рішення залежить, чи побачить читач цікавий

і потрібний твір, який допоможе йому у вирішенні проблем, що хвилюють. Видавництво ж натомість отримає фінансову винагороду.

Важливою є оцінка й для автора твору. Правильні висновки редактора про художню цінність твору можуть вплинути на подальшу долю письменника. Особливо, якщо він ще не достатньо відомий у читацьких колах.

Надзвичайно небезпечним у цьому процесі є суб'єктивне сприйняття, адже редактор, виступаючи читачем, повинен емоційно правильно сприйняти художні образи, розмежовуючи власні уподобання читача та логічні судження спеціаліста.

Актуальним у сучасних умовах бізнесу є питання оцінки авторського оригіналу з погляду прогнозування майбутніх прибутків видавництва, його економічної доцільності [187, с. 224]. Тут помилка редактора може поставити в скрутне становище весь колектив видавництва. До встановлення ринкових відносин у видавничій галузі цей аспект не був суттєвим завдяки державному фінансуванню. Проте більша відповідальність покладалася на редактора під час контролю узгодження змісту твору з ідеологічними вимогами.

Листування видавництва з авторами засвідчує, що рукописи для друку завжди добирались виважено і професіонально, при відмові коректно й обґрунтовано пояснювалась причина повернення твору, якщо твір у цілому був гарний, але не вміщувався в план випуску, – його рекомендували друкувати в газеті або журналі [12; 15; 17; 44].

Оцінювати авторські рукописи, особливо вірші, «Веселка» запрошувала відомих, досвідчених письменників, як наприклад, В. Бичка, Л. Компанієць, А. М'ястківського, М. Пригару [16].

Основні моменти, на які звертав увагу редактор «Веселки», читаючи рукопис у радянський час, – це відповідність його партійній ідеології (актуальність теми та чіткість ідеї твору), оригінальність сюжету, наявність яскравих та переконливих дитячих образів, висока художність та доступність мовлення.

Наприклад, негативну реакцію редакції викликав рукопис М. Медуниці як такий, що не розрахований на дитячого чита-

ча: «Хаотично подаєте Ви історію книгодруку. Недоцільні Ваші розповіді про редакторську практику, «редакторш-парикмахерш», головних редакторів «солідних журналів», цитати анонімних письменників. Наївно звучать приклади з приватного життя сучасних українських радянських письменників та їхніх дружин, помічників у творчості» [21, арк. 8]. Прикметно, що за рядками листа-відповіді прозоро прочитується недопустимість приниження власної професійної гідності.

Негативно оцінюючи рукопис Н. Ботенка, рецензент аргументує: «Оповідання не відзначаються свіжістю, оригінальністю сюжетів, образи дітей бліді, мова безбарвна, кострубата [16, арк. 6].

На прохання П. Бабанського про перевидання книжки «Як виріс пиріжок» (1964) редакція відповідає: «На сьогоднішній день вона вже застаріла, оскільки сільськогосподарська техніка за 15 років (лист за 1980 рік) дуже змінилася» [16, арк. 7].

Повернення рукопису Г. Іванову супроводжується наступним коментарем: «Вашу казку не можна назвати оригінальним, самостійним твором. Це, по суті, переказ сюжетів відомих народних казок. Художній рівень його не високий. Казка дуже розтягнута» (перекл. з рос. наш – О. І.) [16, арк. 30].

Автор рукопису С. Пономаренко отримує відмову в друці з таким коментарем: «Вам не вдалося створити переконливі дитячі образи, глибоко розкрити психологію своїх героїв. Сюжет оповідання не цікавий. Мова рукопису малохудожня. Багато граматичних і стилістичних помилок. Ідейно-художній зміст твору не відповідає видавничим вимогам» (перекл. з рос. наш – О. І.) [16, арк. 53].

Поверховістю оповіді на ідеологічно важливу тему рецензент пояснює повернення рукопису Б. Слюсару: «Відомі факти з життя В. І. Леніна описані надто вже спрощено, примітивно. Всі постаті бліді, невиразні» [16, арк. 55].

Неприйнятним для друку, на думку редакції, є й рукопис збірки віршів В. Сагайдака: «Вірші написані на дрібні, малозначимі теми і не об'єднуються одним задумом» [16, арк. 81].

З архівів листування видавництва з Держкомітетом при Раді Міністрів УРСР по пресі за 1964 р. стає відомим і факт відмови

в дружі самому Держкомітету, що рекомендував розглянути книгу М. Кашеміра «Стадіон». У листі-відповіді керівництво пояснює своє рішення: «Текст неприйнятний з погляду художньої розробки теми, позбавлений ідеї. Все зводиться до переказу кількох ординарних ситуацій, які юного читача нічим не збагачують. Вірші уривчасті, місцями незрозумілі:

У одного в улыбке рот,

Другой – сердит, наоборот...» (про вболівальників – О. І.).

У підсумку книжку оцінюють як «бездумну, розважальну в гіршому розумінні цього слова» [18, арк. 90].

Відповідаючи на скаргу А. Кузнецова Держкомітету про затримку розгляду його рукопису видавництвом, редакція зазначає: «Погану книгу ми, незважаючи ні на які листи не видамо, а гарна рано чи пізно все-таки побачить світ. Видавництво зовсім не зацікавлене в заморожуванні хорошої речі» (перекл. з рос. наш – О. І.) [21, арк. 11].

У цей час розквіту видавничої справи для дітей та відсутності конкуренції редактор виправдовує тривалий розгляд авторських рукописів їх великою кількістю та обмеженим штатом працівників: «А терміни в нас – складне питання. Сотня рукописів лежить у шафі й чекає черги не те, щоб на видання, а на прочитання. І це на трьох редакторів, точніше – на двох. Нас зараз двоє» (з подальшого тексту листа стає відомо про відпустку третього редактора) (перекл. з рос. наш – О. І.) [там само].

Загалом керівництво «Веселки» вимогливо ставилось до позитивного іміджу організації, для забезпечення якого значну роль відігравали стосунки з авторами. Тому категорично звучить виступ директора Н. Завальницької на одній з нарад у 1964 році: «Останнім часом надходять скарги від письменників про нетактовне ставлення до них з боку редакторів. Часом редактори самі вирішують долю рукописів, чого робити не можна. Долю рукопису слід вирішувати колегіально» [42, арк. 1–59].

Важливою складовою у роботі редактора є визначення шляхів доопрацювання авторського оригіналу. Для редагування художнього твору необхідно вміло поєднувати безпосереднє суб'єктив-

но-оцінне сприйняття та наукове обґрунтування оцінки. Це сприяє позитивному впливу редактора на процес удосконалення твору автором.

Наприклад, у листуванні з З. Коцюбинською-Єфіменко редактор цілком конкретно висловлює власне бачення авторської правки: «Спогади рідної племінниці Михайла Коцюбинського дуже цікавлять і нас, і всіх читачів, дорослих та юних. Проте ... рукопис потребує ґрунтовної авторської доробки (особливо тому, що пропонується він юному читачеві). Не хотілося б ... щоб у юного читача склалося враження, що близькі Михайла Коцюбинського під час революційних подій тільки й робили, що переховувалися». Редактор також звертає увагу на засміченість мови [42, арк. 1].

Ленінградському письменникові Б. Родену, що подав рукопис твору «Оповідання про шматок вугілля», призначений для дітей середнього шкільного віку, редакція пропонує спростити текст, вилучивши складні для розуміння частини [11, арк. 1].

У відповіді О. Воїнову на рукопис «Оповідань про генерала Ватутіна» йдеться про відсутність вагомих змістових частин, що радять додати авторові [11, арк. 5].

Однак і ті книги, що вже вийшли друком, часто не оминають негативної критики з боку Комітету по пресі.

Так, у наказі голови комітету від 18 березня 1970 року видавництву висловлено різкі зауваження щодо окремих ідеологічно важливих видань: «Аналіз мемуарної і художньо-документальної літератури з питань партизанської та підпільної боротьби свідчить про те, що окремі автори відходять від історичної правди, слабо розкривають усенародний характер партизанського руху, керівну роль Комуністичної партії, зокрема її органів, у тому числі, підпільних, в організації партизанського руху і розгортанні бойових дій народних месників» [23, арк. 23].

Значним недоліком роботи «Веселки», на думку Держкомвидав-ву України, є те, що до написання творів на партизанську тематику залучається надто вузьке коло авторів, а видавництво не надає належної уваги редакційній підготовці, документальній перевірці фактів і подій під час видання цієї літератури, що в ряді випадків

«приводить до випуску книг із серйозними помилками, низького ідейного і художнього рівня» [там само].

Як наслідок, Комітет наказує: «Зобов'язати директорів видавництв (у тому числі, «Веселки») при виданні художніх творів, присвячених партизанській і підпільній боротьбі в період Великої Вітчизняної війни, коли в них йдеться про реальні події і фігурують реальні особи, апробувати ці твори не тільки з точки зору їх ідейно-художньої досконалості, але й вірності історичній правді, для чого мати рецензії Інституту історії партії ЦК КПУ та Інституту історії АН УРСР» [23, с. 24]. Проте історична правда тих часів протягом багатьох десятиліть насправді залишалася прихованою, що свідчить лише про надання авторами сюжету дитячих та інших книг згаданого періоду потрібного ідеологічного характеру та схожості на дійсні події.

На зауваження Комітету про недостатню організацію авторів видавництво негайно реагує, і вже за чотири місяці, в рішенні колегії від 21 липня 1970 року, це зазначено як позитивне зрушення: «Розширилось коло авторів, що пишуть для дітей. Залучено ряд провідних письменників». Свідченням цих змін, як стверджується в наказі, є видані книжки до 100-річчя В. Леніна, виконані на високому науковому рівні, з гарним художнім оформленням та поліграфічно досконалі [25, арк. 25].

На початку 90-х років українське книговидання разом з усією економікою України опинилося в скрутному становищі. Особливо важкими ці часи виявилися для дитячої літератури. А разом з нею – для спеціалізованого видавництва літератури для дітей. Проблема полягала не лише в тому, що виникла значна кількість приватних видавництв, які починають друкувати, разом з іншими, і дитячі книги – одну з найбільш популярних у покупців книжкову продукцію. При цьому державне видавництво «Веселка» залишалося цілком залежним у коштах від держави, яка й сама була в кризі, а отже, неперспективним для авторів.

У цей час взагалі відчувається брак талановитих і патріотично налаштованих дитячих письменників. Уся література, позначена впливом колишньої ідеології, миттєво стає непопулярною й

застарілою. «Сучасне дитинство,— пише Т. Бакіна,— зустрілося з новою дійсністю, яка не має аналогів у життєвому досвіді попередніх поколінь. Із цим зіткнулась і сучасна педагогіка, і сучасна література для дітей. Це зміни у ставлення до праці, навчання, у ставленні до батьків, складні процеси у рамках вікової субкультури» [57, с. 46].

Разом зі зникненням колишніх ідеологічних пріоритетів «Веселка» втрачає й більшість авторів, які не змогли переорієнтуватися на актуальні для дітей теми. З. Жук у статті «Казочка про лицарів і драконів сучасної української прози для дітей» наголошує: «Усе це жовтенятсько-піонерське розмаїття враз із ідеологічних причин зникло» [96, с. 8].

Один за одним почали відходити у вічність професіонали-класики: Д. Білоус, М. Вінграновський, В. Кава, А. Костецький та ін.,— на яких ще доти трималася дитяча література. Нових же авторів, твори яких би відповідали дитячим вимогам, не було.

У той самий час «нівелювання культурної ролі книги,— зауважує І. Копистинська,— спричинило також негативні наслідки в духовній сфері, призвело до зниження інтелектуального потенціалу українського суспільства. У середовищі українських письменників та вчених поступово формується комплекс меншовартості, спричинений незатребуваністю їх творчих та наукових доробків. Українські видавці змушені співробітничати лише з тими авторами, книги яких гарантовано можуть бути реалізованими» [124, с. 183].

Тому час перебудови, а особливо незалежності України, суттєво позначився на пошуках видавництвом творів для друку.

«Веселка», вивчивши ситуацію на видавничому ринку, знаходить на ньому власне місце, формує нову концепцію власної діяльності. Як наслідок – видавництво повертає читачам заборонені раніше твори В. Винниченка, Б.-І. Антонича, М. Вороного, Олександра Олеся, Олени Пчілки, Г. Хоткевича, І. Липи, Дніпрової Чайки, Т. Осьмачки, Миколи Хвильового, Г. Епіка, Івана Багряного та багатьох інших українських письменників і майстрів перекладацької справи.

У видавництві друкують власні твори деякі сучасні письменники та вчені, як добре знані в Україні, так і початківці: Т. Байбара, І. Білик, Є. Білоусов, В. Богаєвський, В. Бондар, В. Василяшко, О. Гоян, Я. Гоян, І. Драч, А. Мігай, В. Нестайко, М. Павлишин та ін.

«Веселка» активно підтримує й обдарованих дітей, не тільки організовуючи творчі конкурси, налагоджуючи зв'язки зі школами мистецтв та дитячими літературними студіями, а друкуючи кращі дитячі твори в серії «Ластовенятко», де вже нині вміщені сотні імен талановитих школярів [80]. Такі дії є досить далекоглядними, адже вже незабаром має з'явитися ціле покоління авторів, які не підлягали нищівному моральному впливу радянської ідеології. Будучи підтриманими на початку творчого шляху, імовірно, вони будуть відданими й видавництву, яке цьому сприяло.

Значну частину нинішніх видань «Веселки» становлять перевидання творів класиків та сучасних письменників, які отримали визнання й популярність у читачів, а також схвалення критиків.

Отже, сучасні ринкові умови ведення видавничого бізнесу стали значним випробуванням для «Веселки», змушуючи її колектив переглянути колишній підхід до роботи, у тому числі, і в співпраці з авторами. Незважаючи на значні зміни в складі авторського колективу протягом існування видавництва, є всі підстави вважати Національне видавництво дитячої літератури «Веселка» в сучасному видавничому бізнесі життєздатним та потенційно конкурентоспроможним. Один з найважливіших факторів, який сприяє цьому, – створення власної концепції пошуку авторських оригіналів, яка базується на перевірених часом засадах формування власної автури та тісної співпраці з нею в процесі підготовки видань.

2.2. Тематика видань радянського періоду

Книжковий репертуар «Веселки» формувався поступово, залежно від суспільно-політичних умов у державі. Розвиток радянської ідеології неодмінно впливав на літературу, призначену не лише для дорослих, а й для дітей. Тому видавничі плани будь-якого радянського видавництва, яке не мало іншого вибору працювати легально, звичайно, відображають партійні вимоги до тематики видань. Щодо дитячої книжки – це теми, що розвивали б у новому поколінні радянських людей, які народилися в тоталітарній державі й зростали під пильним наглядом радянської системи, будучи відірваними від об'єктивної інформації про реальне своє становище, необхідні риси «будівника комунізму» – любов до партії, повагу до її ідеалів та ідолів, працелюбність, покірність, скромність, колективізм і т. д.

Як зауважує К. Пхайко, «з часів радянської влади вперше в історії людства дитяча література стала справою держави і за своїми ідейно-художніми якостями піднялася на рівень кращих творів для дорослих... Радянська література для дітей і юнацтва на терені Радянського Союзу була одним з могутніх факторів виховання підростаючого покоління в комуністичному дусі. І, треба віддати належне, їй це досить добре вдавалося. Такий, вузько спрямований – радянський – тип літератури став новим явищем у світовій культурі» [159].

Зміна способу життя та ментальності українського народу, основних його моральних орієнтирів, спричинені зміною системи державного управління, відкриттям інформаційних каналів, впливом засобів масової інформації, викликали значні зрушення в тематичному репертуарі видань, у тому числі, для дітей. Зважаючи на це, вважаємо за доцільне тематичний аспект діяльності видавництва розглядати у зв'язку з суспільно-політичним устроєм держави. Такий підхід дає змогу не лише виявити зміну основних тем, які з'являються чи зникають у дитячій літературі зі зміною періодів, а й простежити розвиток тих, що наявні в різних часових проміжках.

Відповідно до соціально-функціонального призначення книжки «Веселки» за їх внутрішньою формою, структурою, стилем викладу матеріалу, цільовим призначенням чітко диференціюються на дві групи: пізнавальна та художня література (за класифікацією Е. Огар) [146, с. 33]. Навчальні, наукові видання були й залишаються нетиповими для книжкового репертуару «Веселки», тому виділяємо їх як окрему підгрупу серед пізнавальних.

Основними тематичними напрямками книжкової продукції видавництва «Веселка» радянського періоду його діяльності є наступні: 1) пізнавальна література, яка об'єднує ряд основних тем, найбільше відображених у творах: життя та діяльність партійних ідеологів; природа та прикладна література для юннатів; техніка, медицина, сільське господарство, профорієнтаційна та прикладна галузева література; суспільство; культура, наука, освіта, мистецтво; дитяча піонерська організація; спорт; мова та література; допоміжні навчально-методичні, виховні, організаційні матеріали; 2) художня література, у якій переважно зосереджено такі теми: партія, життя партійних ідеологів, присвяти; батьківщина; мир; дитячі організації, захоплення (школа, дитячий садок, піонерська, жовтентяська організації); засудження релігії, капіталістичної та самодержавної ідеологій, пропаганда атеїзму та радянського способу життя; героїзм радянських людей, у тому числі дітей; давня історія, героїчне минуле народу; життя відомих людей; природа; людські стосунки, риси характеру, вчинки; праця; фантастика, пригоди.

Науково-популярна література серед видань «Веселки» радянського періоду займає незначне місце в порівнянні з загальним масивом літератури художньої. Пов'язано це було, насамперед, з обмеженим попитом читачів на книжки такого тематичного спрямування. Науково-популярні видання призначалися переважно для дітей середнього та старшого шкільного віку, які вже мали певні захоплення в різних видах діяльності, галузях науки, техніки, бажали отримати наукові знання про предмет своїх уподобань чи навчитися щось робити власноруч. Серед читацької аудиторії були також вихователі, вчителі, керівники гуртків,

для яких «Веселка» видавала допоміжну навчальну, методичну, виховну, організаційну літературу. Проте переважну більшість видань цього періоду складала художня література, про що свідчить співвідношення кількості назв, поданих у бібліографічному покажчику дитячої літератури «„Веселка” – дітям» (1985), який включає основні твори, що вийшли в 1934–1984 роках у видавництві. Співвідношення пізнавальної до художньої літератури становить приблизно 1 : 8,5 [69].

Найбільш значимими серед книжок, запропонованих дітям, починаючи з часу створення дитячого видавництва в 1934 році, були видання, які знайомили юних читачів з основними ідеологами комунізму та соціалізму, їх життям і творчістю. Так, уже перші роки роботи «Дитвидаву» надали малечі значну кількість пізнавальної інформації на цю тему, причому література призначалася, у тому числі, і для дітей молодшого шкільного віку, як-от: В. Леніна «Промова В. І. Леніна на III Всеросійському з'їзді РКСМ 2 жовтня 1920 р.: наказ молодому поколінню більшовиків» (1934, Х., О.), А. Ульянової-Єлізарової «Дитячі й шкільні роки Ілліча (1934, Х., О.) з перевиданнями в 1936, 1937, 1959, 1980 роках, «Оповідання про Маркса і Енгельса: збірник спогадів (1958), Б. Воліна «Студент Володимир Ульянов» (1960) та ін.

Таких видань загалом за радянський період «Веселка» випустила небагато, проте окремі з них мали значний тираж, як наприклад В. Бонч-Бруєвича «Наш Ілліч: Спогади» (1969) – 200 тис., Н. Крупської «Наш найкращий друг: Із спогадів про Леніна» (1973) – 100 тис. Тема втілена переважно в художній літературі, яка є доступнішою для сприймання дітей.

Значний масив видань, майже позбавлених ідеологічного нальоту, складає пізнавальна та прикладна література про навколишнє середовище, корисні копалини, рослинний і тваринний світ планети, географічні відкриття та ін.: Е. Міндлін «Походи криголама „Красін”» (1937, Х., О.), Р. Пересветов «Обережно – змії» (1964), М. Миклухо-Маклай «Мандрівка на Нову Гвінею» (1965), Е. Агабальянц «Секрети одного мінералу: Нарис про глину» (1975), В. Александрова «Рослини-хижаки» (1975) та ін.

Тривалі складні економічні умови в країні, бідність, брак продуктів харчування, одягу, необхідних побутових речей у переважної частини населення, а пізніше – суцільний дефіцит харчових та промислових товарів спричинили попит на книги прикладного характеру, які б навчали виготовляти потрібні предмети самостійно, вирощувати сільськогосподарські рослини, давали б знання про професії, будову різних механізмів, пристроїв, заходи захисту та безпеки. Такі видання виходили переважно незначними тиражами, але багатоманітністю матеріалу задовольняли цікавість читачів різних вікових груп, статі, захоплень: С. Кравцов-Крига «Хочу фотографувати: Як самому зробити фотоапарат і як фотографувати ним» (1934. Х., О.), Є. Вайнштейн «300 000 кілометрів за секунду» (1934, Х., О.) – для радіотехніків, К. Мавріна «Ми самі шиємо» (1960), І. Горобець «Для братика й сестрички: Іграшки-саморобки» (1974), В. Єфімов «Автоматика своїми руками» (1981) та ін.

Актуальною, відповідною до суспільно-політичного становища країни є література цієї теми видана перед війною: П. Борисенко «Ворог над містом: Оповідання про те, чого не було, але до чого треба бути наготові завжди: Про протиповітряну хімічну оборону» (1941), Б. Пех «Що таке маскування» (1941), В. Сочеванов «Як подати першу допомогу» (1941).

Значний наклад (400 тис. прим.) отримало видання, яке мало на меті навчити дітей безпечному поведженню на дорозі, що вийшло друком у час масового поширення автотранспорту: В. Уткін «Малюнки на дорогах: Розповідь про дороги і правила руху» (1976).

Суспільна тематика пізнавальних видань зорієнтована переважно на розвінчання народних забобонів та релігії, розповіді про життя й традиції народів, які проживають у країні, аналіз політичних подій (зокрема з'їздів партії), ознайомлення читачів з різноманітними документами, заходами, персоналіями і т. д., які репрезентують найкращі, з ідеологічного погляду, сторони суспільного устрою держави: А. Ваксберг «Що можна, а що ні: Про радянське законодавство» (1967), Ф. Арський «У країні міфів» (1971), О. Дергачов «Легенди синіх гір: Про Киргизію» (1975), В. Зоц

«Комісари» (1977), Е. Каганов «Урок історії, або розмова про XXVI з'їзд партії: Нарис» (1982) та ін.

Науково-популярні розповіді про історію, стан розвитку, окремі цікаві аспекти науки, освіти, мистецтва не лише радянського, українського, а й світового рівня, містять видання «Веселки», починаючи з 60-х років XX століття: І. Волошин «Прекрасне живе вічно: Нарис про народне декоративне мистецтво України» (1961), С. Андрієвський «Чудесне – поруч: Нариси про досягнення науки і техніки в нашій країні» (1969), Б. Крижанівський «Золоті сторінки кіно: Нариси» (1978), В. Замаровський «Сім чудес світу» (1979) та ін.

Значна кількість видань радянського періоду діяльності «Веселки» присвячена висвітленню напрямів роботи піонерської організації, її історії, життя й подвигів піонерів-героїв, що становило вагомому ланку підготовки майбутніх «будівників комунізму». Серед них: А. Пятяк «Ніна Суца: Нарис про піонерку» (1934, Х., О.), А. Шмельов «Піонер в строю: Про стройову підготовку» (1941), А. Примак «Дай руку, друже!: Про дружбу українських і зарубіжних піонерів» (1962), І. Шкаровська «Високе вогнище: Оповідання про перших піонерів» (1978) та ін.

Важливим аспектом у радянській програмі всебічного гармонійного розвитку людини був фізичний розвиток та спорт. Тому, беручи до уваги ще й притаманну дітям природну фізичну активність, захоплення різними видами спорту, цій темі «Веселка» присвячує низку науково-популярних видань, як-от: В. Блях «На ковзани, на лижі: Поради» (1934, Х., О.), Н. Денисов «Шовкові куполи: Про парашутний спорт» (1941), В. Петровський «Твоя зарядка: Щоденна гімнастика школяра» (1964), В. Борзов «Поєдинок триває секунди: Нарис про спринтерський біг» (1973), О. Коляков «Баталії на шахівниці: Поради юним шахістам» (1981) та ін.

Мовно-літературна тематика видань зосереджує, насамперед, літературно-критичні нариси про життя й творчість письменників, розкриття окремих мовних проблем, що в основному використовували вчителі в процесі підготовки до уроків та позакласних заходів, які, проте, призначались для дітей середнього та старшого шкільного віку. Прикладами таких книжок є: П. Колесник «Без-

смертний Кобзар: Нарис» (1961), А. Матвієнко «Живе слово» (1964), А. Костенко «Співачка досвітніх вогнів: Леся Українка» (1971), В. Коптілов «У світі крилатих слів» (1976), «Література, діти, час: збірник літературно-критичних статей про дитячу літературу» (1977–1982) та ін.

Окрему групу відповідно до тематики та призначення складають збірники задач, вікторин, кросвордів, ігор, розваг, які могли використовувати не лише школярі, а й вихователі, вчителі, керівники гуртків для підготовки до навчальних занять чи організації різноманітних позашкільних заходів. Серед них: Т. Гершензон «Муштровані цифри: Математичні ігри» (1935, Х., О.), «Наші розваги» (1940), І. Харченко «Астро-космічні розвідки: Головоломки, кросворди, вікторини, ребуси» (1967), П. Яланський «А я квача не боюся!...: Народні ігри» (1981).

Усі вікові групи дитячої читацької аудиторії охоплювала художня література, яку видавала «Веселка» протягом радянського періоду своєї діяльності. Надзвичайно широкий спектр тем, які представляли видання цього часу, здається, могли задовольнити інтереси будь-якого читача.

Проте жорсткі цензурні обмеження позбавили дітей можливості пізнання багатьох тем, явищ, подій, творчості письменників, замовчуваних чи суворо заборонених. «Ніде і ніколи в історії боротьба за ідеологічну одноманітність не набувала такого всеосяжного характеру», – справедливо зауважує О. Федотова [200, с. 30]. Світ, який показувала маленьким читачам тогочасна література, був надто викривленим, ідеологізованим, далеким від дійсності. Як зазначає М. Тимошик, «можна собі лише уявити: якими б могли бути за змістом українські книги і якими вони, на жаль, не стали через свавілля радянської цензури та його грізного дітища Головліту» [185, с. 343].

Досить значний масив видань художньої літератури становлять книжки, покликані прославляти ідеали та звершення партії, возвеличувати основоположників радянської ідеології. Більшість із них – це збірки творів різних авторів покращеної поліграфічної якості, які випущені великими накладками. Прикладами такої літе-

ратури, що вийшла в різні роки у «Веселці», є: «Комуністи: збірник творів українських радянських письменників» (1958), В. Канівець «Ленін у Шушенському: Уривки з повісті „Хлопчик і жар-птиця”» (1970), М. Упеник «Заповіт Ілліча: Вірші» (1974), «Країна Рад – надія наша: Зарубіжні письменники та художники про Жовтень, Леніна, країну Рад. Збірка» (1977), В. Синенко «Скинути кайдани: Повість (про П. Постишева)» (1978), «Найдорожчий друг: збірка творів про Леніна» (1981) та ін.

Своєрідним, штучно створеним явищем у літературі є так звані народні казки вказаної тематики, що ввійшли серед інших творів до фольклорних збірників або видані окремо: «Казка про Леніна», «Золота грамота» (збірник «Дивна сопілка: Укр. нар. казки» (1972)), «Ленінська правда: Укр. нар. казка» (1979) та ін.

Тісно пов'язана з попередньою тема прославлення тогочасної держави, що мала виховувати в маленьких читачів самовіддану любов до неї. Іноді поняття любові до Батьківщини в масштабі всього Радянського Союзу розкривалось поступово, починаючи з більш зрозумілих для дітей реалій республіки, власного міста або села. Серед книжок, які репрезентують цю тему, багато віршових збірок з пафосними поезіями.

До згаданих видань можна віднести наступні: «На своїй землі хорошій: Вірші та оповідання» (1974), «На тій землі, де ти ростеш: Вірші» (1977), «Наша Батьківщина: збірник» (1982), «Ми в Києві: Вірші українських радянських поетів та розділи з прозового переказу „Повісті минулих літ”» (1982).

Для народу, який пройшов складні воєнні випробування, тривалий час була актуальною тема миру не лише у своїй країні, а й в усьому світі, недоторканності державних кордонів, надійності збройних сил. Тому логічним є відображення цих прагнень у літературі для дітей. Прикладами видань «Веселки» про мир є переважно поетичні збірники, про службу в армії; крім того, виходили й художні твори окремих авторів: «Хай буде мир: збірник віршів та оповідань» (1963), «Ми хочемо миру: збірник творів українських радянських письменників» (1961), «На варті рідної землі: Вірші» (1981), А. Маркуша «Я – солдат, і ти – солдат: Із листів молодшого сержанта О. Г. Пескова братові Тимкові» (1984).

Вагоме місце в житті школярів займала участь у дитячих організаціях, покликаних змалечку прищеплювати юному поколінню почуття колективізму, взаємодопомоги, відповідальності, готувати його до комуністичного майбутнього. Цікаві, повчальні історії з життя жовтенят, піонерів, комсомольців, вихованців спеціальних закладів, були досить популярними в цей час. Серед них наступні видання: І. Нехода «Пісня радості: Поезії» (1935, Х., О.), Н. Розін «Зорі назустріч: комсомольські оповідання» (1939, Х.), П. Горяєв «Живемо, як у комуні» (1965), Л. Кассіль, М. Поляновський «Чесне піонерське: Оповідання» (1978), «Літа дзвінкоголосі: збірка віршів» (1978), Т. Волгіна «Чарівний пензлик: Вірші, оповідання, казки» (1981) та ін.

У тогочасній державі за допомогою літератури надзвичайно активно велась антирелігійна пропаганда, яка, крім відкидання віри, засуджувала багато народних звичаїв, традицій, не пов'язаних з релігією. Натомість, відповідно до постанов керівних організацій видавництва активно замовляли авторам атеїстичні твори, в яких показані переваги соціалістичного способу мислення та життя [18, арк. 53]. Такими є, наприклад, наступні твори, видані «Веселкою»: «Антирелігійний художній збірник» (1938, Х.), П. Алампієв «Як хлопці бога шукали: Оповідання» (1961), І. Кириї «Мій друг Кася: Оповідання» (1966), «Пан і бог – геть обох: Антирелігійні оповідання» (1972) та ін.

Класичну літературу дожовтневого періоду в основному репрезентували твори про тяжку долю народу під самодержавним та панським гнітом: М. Коцюбинський «Вибрані твори» (1934, Х., О.), Т. Шевченко «Малий Кобзар: Вибрані поезії для дітей» (1961), А. Тесленко «За пашпортом: Вибрані твори» (1974), Панас Мирний, Іван Білик «Хіба ревуть воли, як ясла повні?: Роман з народного життя» (1981) та ін.

Тривала боротьба з самодержавством, громадянська, Велика Вітчизняна війни помітно відобразилися на досвіді народу, у його духовному житті, психології, що, безумовно, коригувалось радянською ідеологією в потрібному руслі. Твори для дітей особливо увагу акцентували на самопожертві та героїзмі людей, які боролися за комуністичні ідеали.

В останні передвоєнні роки в українській дитячій літературі виразною стає військова тема: подвиги моряків, льотчиків, танкістів, викриття шпигунів тощо. Загальна політична ситуація у світі та тогочасній державі, книги, кінофільми, пісні, періодика, дитячі військові ігри значною мірою виробляли в суспільстві, у тому числі й дітей, готовність до справжніх воєнних подій [129, с. 107]. У літературі для дітей, особливо в післявоєнний час, виразно простежується поява нового позитивного персонажа – юного героя, який цінує свободу батьківщини більше, ніж своє життя, ідучи на небезпеку заради неї.

Серед видань цієї тематики «Веселка» в радянський період випустила такі: А. Гайдар «Військова таємниця» (1935, Х., О.), Ю. Збанацький «Гвардії Савочка: Оповідання» (1963), Ф. Гальперін «До бою – готовий!: Повість» (1969), Є. Драбкіна «Балада про більшовицьке підпілля» (1975), С. Голубов «Вшануймо пам'ять, товариші!: Повість» (1976) та ін.

Історія держави, народу, якщо орієнтуватися на літературу, яку пропонувала дітям партія, мала в основному славі, героїчні сторінки, що іноді було далеким від дійсності. Такими є, наприклад, наступні твори: О. Чапигін «Степан Разін»: Історичний роман» (1937, Х., О.), М. Білий, В. Грабовецький «Як Довбуш карав панів: оповідання та легенди» (1960), В. Грусланов, М. Лободін «Шпага Суворова: Оповідання історика» (1962), В. Малик «Воєвода Дмитро: Героїчна поема» (1972). Реальні історичні факти зазнавали потрібного втручання в їх трактування, події, які могли порушити віру радянської людини в правильність обраних ідеалів, приховувались. Навіть через кілька десятиліть після відновлення державою незалежності в історії України залишається значна кількість нез'ясованих фактів, подій, імен як далекого минулого, так і часу тоталітаризму.

Життя відомих людей, описане в художньому творі, дитиною сприймається легше, а його вивчення є цікавішим і глибшим за наукові біографічні відомості, що подані в шкільних підручниках з історії та літератури. Крім того, художній домисел письменника передає характери, вчинки героїв, на які можуть орієнтуватися

діти, як на зразок. Серед видань «Веселки» на таку тему є наступні: І. Гуро «Шлях сибірський дальній: Повість» (про революціонера О. Ярославського) (1963), Л. Вахніна «Федько-партизан: Повість» (про Ф. Ключова) (1966), Н. Гордієнко-Андріанова «Запалив у серці вогонь...» (повість про В. Єрошенка) (1973), В. Гагарін «Мій брат Юрій: Повість» (про Ю. Гагаріна) (1981) та ін.

Вагоме місце радянська література відводила й художньому зображенню життєвого шляху, зокрема дитячих років, Т. Шевченка, звичайно ж, створивши образ, який би повністю відповідав радянським канонам. Книжки О. Іваненко «Тарасові шляхи» (1939, Х.), Д. Красицького «Дитинство Тараса: Коротенькі оповідання про дитинство Т. Шевченка» (1959), В. Лисенка «Легенди про Тараса» (1963) та ін. стали гарним доповненням під час вивчення біографії Кобзаря в школі.

Серед видань, що були зорієнтовані на всі вікові групи читачів та зазнали мінімального ідеологічного втручання, досить чисельними є книжки про навколишнє середовище, рослинний і тваринний світ. Переважно більшість із них становлять збірки віршів та невеликих за обсягом оповідань для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, однак є й повісті, покликані прищеплювати юному читачеві любов до природи, гордість за природні багатства країни. До таких творів належать: О. Буцень «Город узимку: Оповідання» (1963), П. Амбросій «Квіти з полонини: Вірші» (1966), С. Білак «Верховинка: Вірші» (1967), В. Близнець «Звук павутинки: Повість» (1970), В. Врублевський «Казки Турханового острова» (1971) та ін.

Цікавими для дітей є твори, які знайомлять їх за допомогою літературних персонажів із широким спектром людських характерів, почуттів, учинків, підказують, як діяти в тій чи іншій життєвій ситуації. Скеровані в потрібному ідеологічному напрямі, ці книжки мали на меті виховувати всі якості, що повинні бути властивими радянській людині, серед яких, проте, є й цінні за будь-яких суспільно-політичних умов, як приміром, товарицькість, взаємопідтримка, людяність, повага до старших та ін. Тому деякі з книг досі актуальні та цікаві.

До видань указаної тематики зараховуємо: Іван Вирган «Даринка з братиком: Оповідання» (1961), «Шкільні усмішки: збірка» (1975), В. Бобошко «Бойові друзі: Оповідання» (1978), А. Медведєв «Баранкіне, будь людиною!: Повісті-казки» (1979) та ін.

Тема праці є однією з провідних в українській літературі радянського періоду, визначаючи єдино можливий шлях чесного життя людини. Цілий ряд видань, що були випущені «Веселкою», привертають увагу до різних аспектів теми, часто виконуючи ще й профорієнтаційну функцію.

Для найменших читачів видавництво пропонує тематичні казки, збірки віршів, оповідань. Такими є книжки: «Колосок: Українська народна казка» (1973), «А в нас помічниця росте: Вірші та оповідання» (1975), «У труді зростаємо: збірка віршів та оповідань» (1982), М. Ковба «Господар колгоспних ланів: Оповідання» (1982).

Незмінним попитом користувалися твори фантастичного змісту та пригодницька література, яка розвивала уяву дітей, спонукала виникнення захоплень, викликала впевненість у власних силах. Для малечі тема фантастики починала проявлятися ще з народних казок, для старших – це подорожі в невідомі галактики, далекі країни чи інші часові виміри, наприклад: О. Кожевников «Повість про вічну мерзлоту» (1936, Х., О.), В. Михайлов «Глибокий мінус: Фантастичні оповідання» (1969), Ю. Бедзик «Великий день інків: Роман» (1970), Д. Виходець, І. Чумак «Слід золотого обозу: Повість» (1981).

Отже, видавнича продукція радянського періоду діяльності «Веселки» за тематичною різноманітністю здатна була задовольнити читацький попит усіх вікових груп дітей, формуючи, проте, їх свідомість відповідно до провідної ідеології та настанов тоталітарної держави.

2.3. Сучасні трансформації тематичного та типологічного репертуарів

Наступні десятиліття розвитку вже незалежної держави характеризуються новими підходами до книговидання, зумовленими значною конкуренцією на видавничому ринку. Тепер, як зазначає М. Тимошик, «саме читацькі смаки стали визначальними в поточних і перспективних планах діяльності більшості видавництв» [185, с. 473]. Значного поширення набуває читання книг з емоційно-розважальною метою, що й стало визначальним для багатьох суб'єктів видавничого бізнесу.

Наслідком комерційних пріоритетів у сучасній видавничій справі стала тематична обмеженість літератури для дітей. Дослідження науковців засвідчують, що понад 70 % видань становлять ліричні твори, які не здатні повноцінно забезпечити читача інформацією. Крім того, практично відсутня художня література краснавчого, патріотичного змісту, книги, що виховують високі моральні якості та формують правила гідної людської поведінки [134, с. 3].

Нові суспільно-політичні та економічні умови в країні, звичайно, суттєво вплинули на видавничий репертуар книжок «Веселки». Духовні ж інтереси сучасного читача значно розширилися, що миттєво відобразилося й на тематиці видань. Однак, будучи фінансово залежним від держави, видавництво «Веселка» активно шукає шляхів для продовження повноцінної діяльності, тому починає працювати над виробленням власної концепції, яка б допомагала йому вирізнитися у видавничій сфері. Одним з позитивних наслідків її впровадження стала зміна та розширення тематики видань, надання актуальності деяким давнім темам.

Ще з кінця 80-х років ХХ століття починають з'являтися теми, викликані давніми духовними потребами нації – мова, традиції, вірування народу. Вони швидко стають актуальними, вносяться до вивчення в шкільні програми.

Основними тематичними напрямками книжкової продукції видавництва «Веселка» сучасного періоду його діяльності є наступ-

ні: 1) пізнавальна література, яка об'єднує ряд тем, найбільше відображених у творах, головні з яких є: історія України, видатні особистості; культура, освіта; літературознавство; природа, екологія; людина; наука, навчально-методичні видання; 2) художня література, у якій переважно зосереджено такі теми: Україна, народні звичаї, фольклор, мова; історія, видатні особистості; загальнолюдські духовні цінності; Шевченкіана; життя відомих людей, забуті імена; природа; людські стосунки, риси характеру, вчинки; фантастика, пригоди.

Сучасний вибір науково-пізнавальної літератури «Веселки» є значно вужчим за радянський. Такі видання – одні з найбільш затребуваних у нинішнього читача, у тому числі, і серед дітей. Однак книжки цієї тематики повинні мати найвищу поліграфічну якість, аби скласти гідну конкуренцію широкому асортименту подібної продукції на книжковому ринку, випущеній іншими видавництвами. Брак коштів та відсутність належного державного замовлення негативно відобразилися на кількості назв науково-пізнавальних видань «Веселки», що вийшли друком у період відновлення незалежності з 1991 року.

Проте й випущені книжки згаданого напрямку мають досить широку тематичну палітру.

Частина таких видань навряд чи розрахована на потреби дітей шкільного віку, що свідчить про пошуки видавництвом шляхів поліпшення фінансового становища, хоча вчителям та студентам наукові, науково-методичні праці цілком можуть стати в нагоді.

Серед найбільш значущих видань сучасного періоду діяльності «Веселки» – ті, що розкривають досі не відомі, замовчувані чи видозмінені під дією колишньої ідеології сторінки історії України та її творців, наприклад: «Державний центр Української Народної Республіки в екзилі: Статті і матеріали» (1993), «Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика. 1710 рік» (1994), Ф. Зубанич, «Посеред крику біди: Книга-колаж про українських „Праведників народів світу”» (2004) та ін.

Тема культури та освіти в науково-пізнавальних виданнях, започаткована ще в радянський період, тепер набуває переважно національного характеру, відображаючи українські надбання: «Отче

наш: Розповіді про віру і молитву» (1994), «Ой на Івана, та й на Купала: Фольклорно-етнографічна розповідь» (1999), В. Касіян «Пророк: Літературно-мистецька книга» (2006) тощо.

Сучасна літературознавча тематика за кількістю назв чітко вирізняється серед інших наукових галузей. Вона представлена в основному розробками українських дослідників, що стосуються, у тому числі, і суворо заборонених за тоталітарного режиму тем: І. Ільєнко «У жорнах репресій: Оповіді про українських письменників: (за архівами ДПУ – НКВС) (1995), В. Шевчук «Вершинний твір українського бароко: Літературознавче дослідження «Енеїди» І. Котляревського» (2003), Д. Наливайко «Поема Джорджа Байрона «Мазепа» у контексті європейського романтизму: Літературознавче дослідження» (2006) та ін.

Досі серед читачів залишається популярною тема природи, збагачена хіба що сучасними реаліями її стану та актуальністю екологічної проблеми. Значний вплив на обрання юним читачем книг зазначеної тематики переважно справляє їх виразне художнє оформлення, що широко супроводжує тексти. Такими прикладами сучасних видань є: Я. Левчук «Пізнай і полюби: Довідник юного орнітолога» (1995), М. Янко «Гомін землі: Загадки топоніміки» (2000), І. Жук «Діти і радіація: Науково-пізнавальні розповіді» (2003), «Нормативні та практичні аспекти виконання оцінки впливу на навколишнє середовище: збірник матеріалів (2003) та ін.

3-поміж видань, на які існує чималий попит читача, відносно новими для «Веселки» стали ті, що присвячені різним аспектам вияву людської особистості (зовнішності, рис характеру, поведінки), наприклад: Є. Сокол, Н. Круглякова «Як бути красивою: Поради косметолога» (1996), В. Сніжко «Нариси з психоетнічної екології України» (2001), Ф. Пауло «Педагогіка душі» (2003), Ю. Чайковський «Розгадки таємниць людини: Від Гіппократа до сьогодення» (2004) та ін.

До науково-пізнавальних видань, з огляду на їх загальні функції, відносимо й підручники, посібники, різноманітні дидактичні матеріали, більшість із яких розрахована на нетипову для «Веселки» читацьку аудиторію – вчителів, студентів, викладачів вищих

навчальних закладів і т. д. До таких видань належать наступні: Т. Байбара «Методика навчання природознавства в початкових класах: Навчальний посібник» (1998), Н. Коваль, Л. Бондаренко «Дидактичні матеріали до підручника з природознавства: Для 2 кл. трирічної і 3 кл. чотирирічної початкової школи» (1998), Н. Бібік, М. Ілляш «Зростаємо громадянами: Розповідь про Конституцію України: Навчальний посібник» (2000), О. Гоян «Основи радіо-журналістики і радіоменеджменту: Підручник для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за напрямом „Журналістика”» (2004) та ін.

Художня література у виданнях «Веселки» з кінця 80-х років ХХ століття набуває нового тематичного діапазону. Окрім перевидань завжди популярних у читача творів класиків українського та світового письменства, що в радянський час не були позначені яскравим ідеологічним характером, видавництво долучає до свого репертуару ряд нових тем. Разом з колишнім суспільно-політичним ладом країни відходять у минуле і його книжкові засоби впливу на читача. Таким чином, усі теми, у яких проявляла себе радянська ідеологія, для дітей стають нецікавими й непотрібними.

Перерозподіл відбувається і в давніх темах. Суттєве зменшення кількості випущених назв, у порівнянні з радянським періодом діяльності, коли тему можуть репрезентувати два – три видання, деякі тематичні напрями дозволяє укрупнити за рахунок об’єднання з близькими до них за змістом.

Нового звучання в сучасній художній літературі набуває тема батьківщини. Чітко визначені поняття, які дозволяють дитині визначати свою приналежність до славного українського народу й пишатися цим, стають вагомим надбанням «Веселки»: книжки про Україну, народні традиції, фольклор, багатство й неповторність мови посідають значне місце в її видавничих планах. Серед таких видань і наступні: Д. Павличко «Рідна мова: Вірші» (1994), М. Грушевський «Як жив український народ» (1999), Д. Білоус «За Україну молюся: Вірші» (2000), «Благослови, мати!: Коліскові пісні, забавлянки, веснянки, заклички та примовки, колядки та щедрівки, скоромовки, лічилки, загадки, коломийки» (2001) та ін.

Тема історичного минулого отримує правдиве відображення, навіть незважаючи на художній домисел. Зокрема заслуговують уваги багато видань про історію України, серед них: А. Кащенко «Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: Коротка історія Війська Запорозького з малюнками, картами й планами: Оповідання» (1992), І. Нечуй-Левицький «Князь Єремія Вишневецький; Гетьман Іван Виговський: Історичні романи» (1996), Г. Бабенко «Шляхом бурхливим: Повість кінця ХУІІ століття» (1995), І. Білик «Меч Арея» (2003) та ін.

Важливі колись якості «будівника комунізму» втрачають актуальність у сучасній літературі, натомість вічні загальнолюдські духовні цінності постають з видань навіть для найменших читачів: «Про маму і про мир: Перші книжечки дитячого саду: Вірші» (1990), Я. Кравченко «Тепло рідного дому: Вірші, оповідання, казки» (2001), «Чисті джерела: Проза, поезія, публіцистика» (2001) та ін.

З-поміж основних тем, які відображають концепцію сучасної діяльності «Веселки», створюють обличчя видавництву й додають авторитету в читачів, стоїть Шевченкіана. Серед видань – як давні, але досі значущі твори, що втілюються в чергових перевиданнях, так і новинки: О. Іваненко «Тарасові шляхи: Роман» (1989), С. Васильченко «Неслухняний глечик: Оповідання, повість» (1991), Т. Шевченко «Буквар південноруський 1861 року» (1991), «Кобзар» (1998) та ін.

Художні розповіді про життя відомих людей, зокрема письменників, що були властиві тематичному діапазону радянських видань, поповнюються новим аспектом – невідомими досі з різних, часто ідеологічних, причин, але важливими в контексті розкриття «білих плям» історії, сторінками біографії. Прикладом сучасних книжок цієї теми є: Я. Гоян «Собор української душі: Літературний портрет Олеса Гончара» (2003), В. Яременко «Трагічний оптимізм: Літературний портрет Олександра Олеса» (2003), Д. Павличко «Іван Франко – будівничий української державності: есе» (2006) та ін.

Незмінно привабливою для юного читача, як і кілька десятиліть тому, залишається тема природи. Окремі твори, що виходили дру-

ком за радянської доби, «Веселка» перевидає. Адже, як і раніше, вони допомагають найменшим читачам пізнати навколишнє середовище, а старшим додають позитивних емоційних переживань, формуючи їх ставлення до прекрасного.

Серед видань на цю тему є й наступні: О. Столбін «Горіхове озеро: Повесть» (1989), «На тихі води, на ясні зорі. Краса природи в українській літературі: збірник» (2002), В. Близнець «Звук павутинки ; Земля світлячків: Повесть; Казка» (2003) та ін.

Напевне, завжди хвилюватиме юного читача тема людських стосунків, характерів, вчинків, адже, зростаючи, дитина починає аналізувати свої дії, порівнювати себе з іншими. Тому вдалі літературні приклади можуть ще не один рік привертати увагу нового покоління читачів. Як перевидання, так і видані «Веселкою» вперше, вони нині мають достатній попит, з-поміж них наступні: Д. Білоус «В класі і в лісі: Вірші та поеми» (1990), Д. Сивицький «Твоя нерозквітла любов: Оповідання» (1994), В. Нестайко «Тореадори з Васюківки: Трилогія про пригоди двох друзів» (2003), А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц: Казка» (2003) тощо.

Як і попередня, тема фантастики, пригод залишається традиційно затребуваною, вносячи щось нове, незвичне, захоплююче в життя дітей усіх вікових груп. На цю тему вийшло друком порівняно багато видань, серед яких і нижчезазначені: А. Костецький «Пригодам – ура!: Фантастично-пригодницькі повісті та віршовані казки» (1995), Ж. Верн «20000 льє під водою: Роман» (2006) та ін.

Досить популярними в дорослих покупців є художні видання навчального характеру, оскільки така література не тільки пізнавальна та розважальна – вона виконує насамперед навчальну місію, а заодно вводить малюка, з яким її опрацьовують дорослі, у ще не звіданий світ книги. До навчальних належать наступні видання «Веселки»: «Українська абетка: збірка абеток» (1996), Т. Коломієць «Веселе місто Алфавіт: Вірші» (2000) та ін.

Сучасного читача дитячого віку більше не цікавлять колись обов'язкові для нього теми партії, життя й діяльності партійних ідеологів, функціонування дитячих організацій, пропаганда певного способу життя, навіть якщо вони стосуються нинішніх реалій.

Відійшла на задній план і тематика миру у виданнях. Віддаленість подій Великої Вітчизняної війни, поява багатьох гострих проблем сьогодення, недостатня увага до теми з боку політиків, засобів масової інформації, школи позбавили її колишньої актуальності для юних читачів.

Утратила свою популярність тема праці, що не має свідомої пропаганди та принижена сучасними негативними прикладами ледарювання, легкої наживи і под., які переважно пропонує дітям нова кіноіндустрія.

З розряду провідних зникла й спортивна тематика, зокрема в науково-пізнавальній літературі «Веселки». Однак такі книжки мають достатній читацький попит у вигляді різноманітних довідників та енциклопедій, що їх пропонують читачам інші видавництва.

Таким чином, тематика видань «Веселки» за час її діяльності зазнала значних змін, викликаних переважно новими суспільно-політичними та економічними умовами країни, які у свою чергу спричинили зрушення в читацьких потребах та симпатіях. Проте в усі періоди роботи видавництво цілком задовольняло інтереси дитини, яку, як зазначає Е. Огар, «передусім цікавлять твори, в яких показано відомі їй реалії, а також ті, про які вона хотіла б довідатися» [146, с. 49].

Досить різноплановою є видавнича продукція «Веселки» й з типологічного погляду. Порівняно з тематичними групами, типологія видань з часом зазнала менших змін, хоча окремі зрушення під час нового періоду діяльності видавництва (з 1991 року) все-таки стали помітними.

Звичайно, як і в радянській час, провідне місце серед усієї палітри друку, що випускає видавництво, належить книжкам, призначеним для дитячої читацької аудиторії, адже саме вони визначають спеціалізацію «Веселки». Це література, що здатна забезпечити всі вікові групи дітей, починаючи від дошкільного та закінчуючи старшим шкільним віком. Крім того, традиційним для видавництва залишається випуск літератури для дорослих читачів. Це здебільшого навчально-методичні матеріали для проведення

батьками, учителями, вихователями, бібліотекарями навчальних занять та навчально-виховних заходів з дітьми, як-от: Т. Коломієць «Веселе місто Алфавіт: Вірші» (2000), Н. Бібік, М. Ілляш «Зростаймо громадянами» (2000), Я. Гоян «Чистий, як душа українця. Марко Черемшина» (2004) і под. Проте серед сучасної книжкової продукції «Веселки» можна знайти й видання, розраховані винятково на дорослих читачів, наприклад: М. Яскілка «Збірник завдань з розрахунково-графічних робіт з теоретичної механіки : Посібник» (1999), Л. Дерман-Спаркс «Антидискримінаційні методи виховання дітей дошкільного віку» (2002), Б. Степанишин «Стратегія і тактика в літературній освіті учнів (2003) тощо.

Основний масив продукції «Веселки» в усі часові періоди її розвитку відповідно до складу основного тексту становлять одностомні моновидання та збірники (за класифікацією ДСТУ 3017-95) [92], які переважно й представляють художню та науково-пізнавальну літературу для дітей.

До збірників, які складають значний масив з-поміж типів видань в усі періоди діяльності «Веселки», в основному входять віршові твори різних авторів на одну тему, як-от: «Хай буде мир: збірник віршів та оповідань» (1963), «Країна Рад – надія наша: Зарубіжні письменники та художники про Жовтень, Леніна, країну Рад. Збірка» (1977), «Українська абетка: збірка абеток» (1996) та ін.

Типи книжкових видань за структурою були й залишаються різноманітними. Так, специфічним для «Веселки» є випуск серій. Уже з перших років роботи «Дитвидав» формує досить актуальні для читачів серії: «Радянська авіація», «Шкільна бібліотека», «Бібліотека юного конструктора», «Бібліотека «Знання та праця»», «Своїми руками», «Історико-революційна бібліотека», «Шкільна бібліотека для дітей молодшого віку», – що виходили протягом 30–40-х років ХХ століття.

Подальші серіальні видання так само відображають провідні теми літератури відповідного суспільно-політичного періоду життя народу та держави, потреби читацької аудиторії: «Бери з них приклад», «Хочу все знати», «У світі пригод» (50-ті роки), «Знай, умій, зроби: Бібліотечка піонера», «Історична бібліотека», «На-

укова фантастика», «Бібліотечка дитячого садка», «Юні герої» (60-ті роки), «Життя-подвиг», «В сім'ї єдиній», «За ленінським заповітом», «Світ навколо тебе», «Пригоди. Фантастика», «Українські народні казки» (70-ті роки), «Бібліотечна серія», «Твоя майбутня професія», «Києву – 1500 років» (80-ті роки), «Український дивосвіт», «Ластовенятко», «Казки народів світу», «Нашого цвіту по всьому світу» (90-ті роки), «Козаченьки», «Золотий жук», «Повернені із забуття», «Пригодам – ура!» (2000–2010-ті роки) та багато інших.

Творчість українських та зарубіжних класиків «Веселка» часто представляла виданнями вибраних творів, серед яких, наприклад, такі: М. Коцюбинський «Вибрані твори» (1934, Х., О.), Т. Шевченко «Малий Кобзар: Вибрані поезії для дітей» (1961), А. Тесленко «За паспортом: Вибрані твори» (1974), Й. Лайкерт «Вечоріння: Вибрані поезії» (2002). Деякі з них уклалися в багатотомники: О. Копиленко «Вибрані твори: В 2-х т.» (1980), Д. Ткач «Вибрані твори: В 2-х т.» (1982) та ін.

Загалом, багатотомники є досить рідкісними у видавничому доробку «Веселки», проте всі вони підготовлені в покращеному поліграфічному виконанні, що викликає зацікавлення в читачів. До видань цього виду, що вийшли в різні роки, належать наступні: В. Близнець «Вибрані твори» (1979, у 2 тт.), «Книга пригод» (1995, у 3 тт.), О. Гончар «Щоденники» (2002, у 3 тт.), «Дивосвіт «Веселки»: Антологія літератури для дітей та юнацтва» (2004, у 3 тт.) та ін.

Неперіодичні видання «Веселки» відповідно до їх інформаційних ознак становлять значне типологічне розмаїття, представлене, крім літературно-художнього типу, підручниками, практичними, навчальними, навчально-методичними посібниками, практичними порадами, енциклопедіями, довідниками, проспектами, документально-художніми та науково-художніми виданнями, антологіями. У різні часові періоди діяльності видавництва ця різноманітність в основному зберігалася, за винятком підручників, друком яких за радянського часу займалася переважно «Радянська школа» та «Наукова думка». Сучасні ж підручники, навчальні

та навчально-методичні посібники переважно готуються «Веселкою» на замовлення автора на комерційній основі. До видань цього виду відносимо, як приклад, наступні: Н. Іваницька, І. Лапшина «Українська мова: Фонетика. Графіка: Посібник для 5 кл.» (1995), О. Прищепа «Прописи з російської мови: Посібник» (1997), В. Пономаренко «Уроки української мови в 5 кл.: Посібник» (1999).

Значний інтерес читачів привертала документально-художні та науково-художні видання, цінні для дітей зображенням реальних подій, фактів, осіб, поданих у цікавій та доступній для розуміння художній формі. До таких книг належать: М. Миклухо-Маклай «Мандрівка на Нову Гвінею» (1965), С. Андрієвський «Чудесне – поруч: Нариси про досягнення науки і техніки в нашій країні» (1969), І. Шкаровська «Високе вогнище: Оповідання про перших піонерів» (1978) та ін. До сучасних видань цього типу належать переважно книги, що висвітлюють забуті чи заборонені раніше сторінки української історії: І. Ільєнко «У жорнах репресій: Оповіді про українських письменників: (за архівами ДПУ – НКВС)» (1995), Д. Яворницький «Із української старовини» (2001), збірка «Я приніс Вам хліба, мамо...» (2009) тощо.

Серед різних типів видань за цільовим призначенням заслуговують на особливу увагу довідники з літератури, випущені «Веселкою» в різні роки.

Важливим довідковим виданням для молодших читачів є ілюстрований каталог «Що нам читати», який щороку протягом 1980–1995 років видавала «Веселка» за поданням Державної бібліотеки для дітей тиражем 30 тис. прим. кожний. За цей час вийшло 5 основних і 14 випусків «Доповнення». Каталог охоплював українську й світову літературу для дітей, випущену українською мовою тиражем не менше 10 тис. прим. До підготовки видань були залучені висококваліфіковані бібліографи вказаної бібліотеки.

Типологічна група науково-популярних видань останнім часом помітно розширилася, зважаючи на урізноманітнення тематики пізнавальної літератури, про що йшлося вище. Прикладами таких книжок, підготовлених та випущених «Веселкою» в різні часові періоди, є наступні: І. Волошин «Прекрасне живе вічно: Нарис про

народне декоративне мистецтво України» (1961), Е. Каганов «Урок історії, або розмова про XXVI з'їзд партії: Нарис» (1982), І. Жук «Діти і радіація: Науково-пізнавальні розповіді» (2003) та ін.

До цієї ж групи відповідно до цільового призначення тексту належать і наукові видання, що почало готувати видавництво останнім часом, які, проте, залишаються неспецифічними в масиві книжкової продукції «Веселки»: В. Шевчук «Вершинний твір українського бароко: Літературознавче дослідження «Енеїди» І. Котляревського» (2005), Н. Тихолоз «Ізмарагди Франкового казко світу: літературознавче дослідження» (2006) тощо.

Вартою уваги є й рекламна продукція, що також є одним із видів видань за цільовим призначенням, наприклад: «Видавництво дитячої літератури «Веселка» пропонує книги 1975–1976 рр.: Каталог» (1977), «Видавництво дитячої літератури «Веселка»: Проспект» (1984), «Доброго дня, „Веселко“!» (2000).

За ознакою аналітико-синтетичного перероблення інформації найбільш вагомим з огляду на обсяг підготовчої роботи став бібліографічний показник дитячої літератури «„Веселка” – дітям» (1985), який представляє переважну більшість видань за 1934–1984 роки діяльності видавництва. Показник вийшов накладом 10 тис. прим. та був призначений для науковців, критиків, письменників, бібліотекарів.

З огляду на матеріальну конструкцію видавничої продукції представлена книжковими, журнальними, аркушевидними виданнями, книжками-іграшками, поштовими картками, буклетами. Аркушеві видання та буклети в радянський період діяльності «Веселки» склали основу друкованої рекламної продукції, яка представляла читачам новинки літератури, що вийшли друком, наприклад, плакат «Видавництво «Веселка» пропонує книги 1978–1979 рр.», буклет «Хай завжди буде сонце» (1980) тощо.

З періодичних видань цікавим та затребуваним у читачів протягом багатьох десятиліть залишається щорічний календар книжкового типу «Дванадцять місяців: Настільна книга-календар» (виходить з 1974 року), що містить значну кількість тематично дібраних художніх творів, пізнавальної та розважальної інформації для дітей.

У початковий період діяльності видавництво проводить і випуск одночасно кількох журналів для дітей. Так, архівні матеріали засвідчують, що, наприклад, протягом 1936 року виходили такі щомісячні журнали «Дитвидаву»: «Піонерія» (наклад – 20 тис.), «Жовтень» (40 тис.), «Весела бригада» (20 тис.), «Знання та праця» (15 тис.), «Ленінські сходи» (15 тис.). 1937 року наклад журналів значно збільшується: «Піонерія» – до 30 тис., «Жовтень» – до 50 тис., «Весела бригада» – до 40 тис. прим. тощо, крім того, розпочинається випуск «Юного натураліста» (15 тис.) [34, арк. 176]. Після війни створюються окремі редакції дитячих журналів, що працюють самостійно.

З 2001 року видавництво відновило роботу з журнальною періодикою, заснувавши Всеукраїнський літературно-мистецький журнал для дітей «Веселочка», який, попри незначний тираж (1 тис. прим.), має досить високу репутацію в юних читачів. На жаль, видання доступне обмеженому колу споживачів, оскільки, як зазначено на обкладинці кожного числа «Веселочки», «придбати журнал можна безпосередньо у видавництві «Веселка» або за замовленням поштою», що за відсутності потужної рекламної інформації відчутно зменшує його реалізацію.

За яскравою, виразною обкладинкою журналу відкривається цікавий пізнавальний матеріал. Тут відсутні суто розважальні тексти, комікси та рекламні сторінки, натомість проглядається глибока ідея, закладена його творцями – показати юним читачам, що наш народ живий, він ще вмiє говорити рідною мовою, він пам'ятає й поважає свої традиції, цінує й розвиває культуру. Це ненав'язливо передбачається добірками щирих, добрих віршів, оповідань, статтями про те, чим живе сьогодні країна та світ, що хвилює дітей, до яких цікавих та корисних справ можна їм долучитися. «Веселочка» порушує також актуальні соціальні питання, висвітлюючи, наприклад, життя дітей, які живуть в інтернаті, у селі тощо. Журнал виходить на тридцяти чотирьох чи сорока восьми сторінках, містить постійні рубрики, як-от: «Добрі вісті», «Прочитаймо казку», «Зустрічі», «Репортаж», «Таємниці світу», «Цікаве дозвілля» та ін. Серед матеріалів – розповіді про наших земляків, якими можна

й треба пишатися: спортсменів, письменників, музикантів, народних майстрів. Є цікаві завдання, смішинки, пісеньки з музичними нотами, а у вступному слові головного редактора (Я. Гояна) в кожному числі подано статтю про одне з найважливіших народних свят, що збігається з часом виходу журналу. У ролі ж реклами виступає своєрідна виставка дитячих книг, які нещодавно вийшли у видавництві «Веселка» [107].

Недоліком видання вважаємо його непостійну періодичність: деякі числа виходили один раз на два місяці (наприклад, № 3-4 за 2007 рік, № 3-4 за 2009 рік), а з лютого до червня 2011 року «Веселочка» друком не виходила.

Отже, значна типологічна й тематична різноманітність видань «Веселки» свідчить про функціональний підхід діяльності видавництва, започаткований з часу його утворення та підтримуваний досі. Сучасний тематичний і типологічний діапазон видань свідчить про впровадження нової концепції діяльності, спрямованої на виховання українського читача в дусі поваги до духовних надбань власного народу.

2.4. Формування стилю художнього оформлення дитячих видань

Будь-яку книгу читач сприймає одночасно у двох аспектах: як предмет, що має індивідуальний зовнішній образ, та як власне літературний твір. Тому для успішності видання важливим є не лише талант автора тексту, а й уміння художника за допомогою засобів оформлення створити цілісний привабливий емоційний фон.

Книги, призначені для дитячої читацької аудиторії, повинні відповідати загальній вимозі узгодження змісту й форми, напевно, більше, ніж будь-які інші. Ці складники розділити неможливо, адже в дитячому сприйманні емоції переважають над логікою. Використання всіх доступних засобів впливу на читача дозволяє забезпечити засвоєння змісту книги, правильне її розуміння, мати позитивні наслідки в розвитку емоційної та розумової сфер дитини.

Важливим елементом видання для дитячої читацької аудиторії є ілюстрація. Саме вона здатна не лише зробити книгу ефектною та привабливою зовні, а й виконує ще ряд важливих функцій, зокрема: інтерпретаційну, пізнавально-навчальну, виховну, естетичну, доповнювальну [146, с. 143].

Завдяки ілюстрації, як зазначає В. Шевченко, видання для дітей виокремлюються в художню структуру [210, с. 46].

Малюнок у дитячій книзі є рівноправним з текстом елементом інформаційної системи видання [118, с. 425].

Звичайно, залежно від віку читача та виду видання, змінюються якісні ознаки ілюстрацій, співвідношення між обсягом тексту та ілюстративного ряду, функції зображеного [146, с. 148]. Проте малюнок залишається обов'язковим елементом книги для дітей, здатним формувати естетичний смак юного читача, він учить асоціативно мислити, допомагає в пізнанні нового.

Науково підтвердженим є той факт, що ефективність сприйняття дітьми дошкільного віку тексту без ілюстрацій знижується майже вдвічі [162]. А неякісні ілюстрації можуть зменшити чи спо-

творити розуміння тексту або й взагалі зробити книгу нецікавою. Тому від майстерності художника, який працює над виданням для дітей, значною мірою залежить сприймання твору в цілому.

Малюнок і слово в дитячій книзі органічно поєднані й функціонують як єдине ціле для адекватного сприйняття змісту. Ілюстрація в художній книзі візуалізує уявлення дитини про сюжет, допомагає читачеві повніше пізнати літературний твір, правильно зрозуміти основні ідеї письменника. Дитина-читач за допомогою графічних зображень може чіткіше уявити собі образи героїв книги, відчувати їх настрій і розтлумачити вчинки [60; 72; 131; 163].

Особливу роль у пізнанні читача ілюстрації відіграють у творах на історичну тематику, про життя в незвичних умовах, наприклад, за кордоном чи у вигаданій реальності, уводячи дитину в зорове відображення тієї дійсності, яка описана автором.

Вагоме місце займають ілюстрації в навчальних виданнях. Так, з-поміж функцій, які вони здатні виконувати в цьому виді видань, М. Тимошик виділяє як головні наочну, доповнювальну, поглиблювальну, пояснювальну, виховну, естетичну [187, с. 312].

Одним із важливих елементів оформлення дитячої книги є шрифт. Для дитячого сприймання суттєву роль відіграє не лише сам зміст тексту, а й спосіб його подання – те, як він набраний, як оформлений. Вдало дібрані або намальовані заголовні, титульні шрифти входять у єдине ціле з іншими зображальними компонентами оформлення книги, а правильно визначений текстовий шрифт сприяє глибшому розумінню літературного твору. Шрифт – це не лише носій інформації, а й активний художній засіб. Його використання тісно пов'язане з певною історичною епохою, нацією, культурою [145, с. 68].

Вибір формату, форми книги, паперу, оформлення обкладинки, корінця тощо, безсумнівно, також впливають не лише на індивідуальне обличчя видання, а й на сприйняття і розуміння твору юним читачем.

Отже, перед художником-оформлювачем книги для дітей стоїть завдання передбачити вплив усіх художніх компонентів оформлення та використати їх так, аби твір справив на читача потрібний ефект.

Розуміючи всю відповідальність, яка покладається на художника, керівництво видавництва «Веселка» завжди вимогливо ставилось до добору кадрів у відділ художнього оформлення та визначення художників-ілюстраторів для співпраці над виданнями. Саме тому імена художників «Веселки» відомі поціновувачам книги ніяк не менше за імена авторів творів. Їх роботи відзначені численними нагородами не лише українських, а й міжнародних книжкових конкурсів.

Серед художників видавництва, які здобули світове визнання, варто відзначити В. Голозубова (нагорода «Золоте яблуко» на міжнародному біенале книжкової графіки (Братислава, 1971 та ін.), бронзова медаль міжнародного конкурсу «Мистецтво книги» (Лейпциг, 1977)), В. Касіяна (Лауреат Державної премії УРСР ім. Т. Г. Шевченка, (1964), Державної премії СРСР (1971)), М. Пшінку (диплом I ступеня конкурсу «Мистецтво слова» (1991)), диплом ім. Григорія Нарбути, медаль ім. Юрія Гагаріна, лауреат премії ім. Олени Пчілки та ін.), С. Якутовича (Гран-прі на виставці-конкурсі «За мир» (Берлін, 1983), почесна премія «Берлінале» (Берлін, 1985), Золота медаль Академії мистецтв України (2003) та ін.) та багатьох інших митців, котрі створили українську школу оформлення дитячої книги.

Однак шлях до художньо досконалої книги у видавництва був досить тривалим і не завжди однозначно успішним [9, арк. 1]. Труднощі у «Веселки», як правило, відображали піднесення та падіння суспільно-економічного стану України в цілому. Виробникам книг бракувало якісного паперу, фарб, шрифтів аж до середини 70-х років ХХ століття. А з упровадженням ринкових відносин у видавничу сферу державне видавництво «Веселка» зіткнулося з проблемою нестачі коштів на конкурентоспроможне книгодрукування та необхідність вимушеної економії тих самих якісних фарб і паперу.

Листування видавництва з Міністерством культури УРСР та Держкомітетом при Раді Міністрів УРСР по пресі засвідчує, що в 1964 році однією з найгостріших проблем «Веселки» є низька якість фарб, паперу, недостатня кваліфікація ретушерів. Керів-

ництво видавництва просить при друкарні «Атлас» у Львові, де друкувалась частина видань, організувати спеціалізований цех для випуску книжок-картинок, книжок-панорам, книжок-іграшок, забезпечити друкарні як у Львові, так і в Києві, необхідними матеріалами (крейдяним папером, якісними ерзацами, спеціальними шрифтами) [18, арк. 87–88].

Звичайно, на якість оформлення видань значною мірою впливав і людський фактор. Протокол наради в директора від 14 вересня 1964 року акцентує увагу й на цій проблемі: «Якість наших книжок не дуже висока. На наше видавництво подані аналізуючі матеріали в ЦК, де про нас дуже погано сказано. Якщо ми хочемо дати на виставку 3–5 книжок, то, чесно кажучи, у нас їх немає... Матеріали по художньому оформленню одержуємо сирі. Іноді наші художники працюють недобросовісно» (з виступу головного редактора М. Шевченка) [42, арк. 97].

Рецензент В. Смородський в огляді технічного оформлення книг «Веселки» за 1964 рік у вищезгаданих «аналізуючих матеріалах» зосереджує увагу на конкретних недоліках художнього оформлення.

Так, основним недоліком книг видавництва є, на думку В. Смородського, одноманітність шрифтів, хоча це більше проблема друкарень, у яких відсутні великі шрифти, необхідні виданням для дітей [32, арк. 3].

Не зручним, як вважає автор огляду, є і формат полоси набору для віршованих текстів – «треба, щоб товариші не підходили формально при розробці плану оформлення книги» [там само, арк. 4].

Одноманітність у використанні шрифтів і композиційного рішення (у рубриках) В. Смородському видається нудною.

У деяких виданнях художники дають своє оригінальне рішення – шрифти мальовані, що також викликає обурення рецензента. Прикладом невдалого, такого, що не виховує в дитині культури й естетичного смаку, він наводить титул до книги А. Барто «Ліхтарик» [там само, арк. 6].

Незважаючи на вказані проблеми, рецензент називає багато якісно оформлених книг і вважає, що в цілому «книги по друку

чорно-білому і кольоровому відповідають вимогам сучасності» [там само, арк. 1].

Схвальні відгуки отримує й технічна редакція книжок «Веселки» цього часу [32].

Під час обговорення огляду на засіданні художньої ради працівник видавництва Л. Владич зазначає, наскільки складною є робота художника дитячого видання: «Часто ми, дорослі, не розуміємо того, що чудово відчували в дитинстві, адже сприймають діти все по-іншому. Необхідно дуже точно продумати шість малюнків у книзі, щоб уникнути нав'язливості при повторях одних і тих самих поворотів голови, повторях поз; необхідно, щоб світ ляльки, світ умовний, був багатим і багатограним, як світ живої дитини» [там само, арк. 10]. А це, звісно, вдається не завжди навіть талановитим художникам, особливо в умовах жорсткого обмеження часом, викликаного потребою виконання і перевиконання планів видавництва [27, арк. 176].

Із кожним роком якість видань «Веселки» поліпшується. Значно сприяє цьому й наполеглива робота її художників – поступово з'являється досвід, виробляються традиції оформлення, упроваджуються нові форми, що надають виданням оригінальності та привабливості [45].

Певний вплив у цьому процесі здійснили російські колеги-видавці дитячої літератури. Наприклад, одним з наказів директора «Веселки» Н. Завальницької за 1965 рік був наступний: «Тов. Іпатьєва С. А. відрядити для вивчення досвіду ілюстрування та видання книжок-іграшок «Дитгізом» та видавництвом „Малиш“» [45, арк. 176], що свідчить про тісну взаємодію видавництв.

Для поліпшення художнього оформлення видань для дітей Комітет по пресі наказує керівництву видавництва розробити систему матеріальних і моральних стимулів для художників [25, арк. 26].

Сама ж «Веселка» в грудні 1969 року проводить «широке обговорення громадськістю Києва з участю представників зі Львова художнього оформлення, технічного редагування та поліграфічного відтворення книжок...» [28, арк. 91]. Під час нарад було висловлено ряд цінних пропозицій щодо покращення якості видань, які видавництво бере до впровадження.

Як наслідок, огляд-рецензія на художньо-технічне оформлення книжок «Веселки» за 1972 рік засвідчує значні успіхи видавництва в цьому аспекті.

Так, рецензент А. Шпаков зауважує, що в цілому в українській книговидавничій справі почав стверджуватися новий стандарт художньо-технічного редагування окремих видів книг. Така тенденція мала позитивні наслідки, оскільки загальний рівень поліграфічної культури продукції видавництв значно підвищився. Поява значно більшої, ніж доти, кількості форматів, різноманітність вживаних поліграфічних матеріалів, різнохарактерність верстки, підвищення культури технічного редагування, утвердження графічних технік, що сприяли факсимільності відтворення оригіналів «стало майже нормою в наших провідних видавництвах. І слід відзначити, що «Веселка» в цьому відношенні веде перед» [52, арк. 2–3].

А. Шпаков відзначає, що видавництво «Веселка» «стоїть на міцних засадах творчого осмислення новаторських досягнень сучасного мистецтва та засвоєння традицій реалізму і народності» [там само, арк. 4]. Помітним є значне підвищення рівня художньо-технічного оформлення. Загальне враження, яке викликають книжки «Веселки» в рецензента, – це яскравість, соковитість, різноманітність, творча фантазія, художня й поліграфічна культура.

У попередні роки книжки серії «Шкільна бібліотека», художні книги для дітей молодшого, середнього, старшого шкільного віку, а також науково-популярна література за художнім оформленням та поліграфічним виконанням, на думку автора, викликали цілком справедливі нарікання. Тепер «всі ці види продукції «Веселки» оформлюються продумано, з прагненням наблизити книгу до читача» [там само, арк. 4].

Уперше за роки роботи колективу художників «Веселки» було виявлено їх спільну творчу манеру оформлення книг для дітей. Про цю особливість свідчать записи рецензента: «... «Веселка» прагнула знайти вірні шляхи до поглиблення національного ґрунту в оформленні української дитячої книги» [там само, арк. 5]. Художники послідовно почали використовувати елементи народно-

го орнаменту, що доти вважалося свідченням «ретроградства» та відсталості від моди. Через відсутність подібних деталей українська книга, на думку мистецтвознавця, втратила своє самобутнє обличчя.

А. Шпаков стверджує, що в оформленні видань «Веселки» «цілком позитивним був досвід звернення до творчості майстрів народного мистецтва. Неповторна самобутність, яскравість і соковитість фарб, свіжість і безпосередність відчуття і розуміння природи та літературних мотивів визначили особливу красу й принагідність книжок, оформлених та ілюстрованих Марією Примаченко та Лізою Мироною. Звернення до джерел народної творчості позитивно позначилось і на творчості ряду молодих графіків, таких, як Крига, Легкобит, Сенченко, Денисова, Ткаченко та ін.» [там само, арк. 6].

Таке піднесення якості художнього оформлення видань «Веселки» триватиме аж до кінця 80-х років. Річні звіти видавництва щоразу відображатимуть високі показники з випуску книг поліпшеного художнього оформлення, випущених до чергового ювілею Леніна, річниці возз'єднання України з Росією, 35-річчя Перемоги над німецьким фашизмом, 40-річчя об'єднання українських земель в єдиній державі, олімпіади в Москві, подарункових барвистих видань [10, арк. 1; 51, арк. 51].

Щорічні перевиконання плану видавництвом лише підтверджують майстерність художників, які зі своїм завданням гідно справляються, хоч і обмежені в часі рамками соцзмагань.

Про те, що саме з 70-х років відбувається значне й очевидне зрушення в художньому оформленні видань «Веселки», відзначає не один літературний критик цього часу.

Наприклад, Л. Попова, аналізуючи творчість художників, які брали участь в XI Республіканській виставці книжкової ілюстрації та оформлення, звертає увагу, що значні місця почала останнім часом посідати дитяча і юнацька книги, видані «Веселкою». Причина цьому, на думку автора статті, у тому, що «відходять у минуле – хоч і повільно – поверховість, компілятивність рішень, строкатість оформлення, надлишкове захоплення декором за ра-

хунок змістовності ілюстрацій, байдужість до конструкції книги «[156, с. 66].

Б. Валуєнко, відкидаючи надмірне захоплення народністю в оформленні книг видавництва, зазначає, що «художники, які творчо підійшли до використання народного мистецтва,... змогли збагатити українське мистецтво книги, сприяли формуванню української школи графіки» [68, с. 55].

Якщо в 60-х роках видання «Веселки» привертають увагу лише циклами ілюстрацій, не пов'язаними з загальною режисурою книги, то в 70–80-х роках художники намагаються подавати ілюстрації в гармонії зі шрифтовим вирішенням. Офсетний спосіб друку дозволяє поєднувати на сторінках мальовані (кольорові, тоновані) елементи оформлення та шрифт тексту.

На цей час у видавництві вже склався колектив художників, для яких цілісність, змістовність і образна значущість книги визначається сукупністю слова, зображення і художньо-конструктивних прийомів. У роботі над виданнями «Веселки» беруть участь чи не всі провідні українські графіки, такі, як В. Литвиненко, О. Яблонська, В. Григор'єв, Н. Лопухова, Г. Якутович, дитячі художники В. Голозубов, С. Артющенко, В. Легкобит, В. Ігнатів, В. Савадов, М. Пшінка, С. Іпатьєва та багато інших.

Незважаючи на участь у художньому оформленні вже широко відомих на той час митців, до роботи залучають і багатьох молодих обдарованих художників. Наприклад, завдяки праці над виданнями для дітей, стали знаними та шанованими молоді на той час Н. Денисова та М. Стороженко [156, с. 66].

«Веселка» в роки художнього успіху запрошує до роботи не лише українських художників, а й графіків з Росії (так званий творчий обмін), як-от: Г. Ясинського, В. Безкаравайного, Т. Капустіна, Т. Романова (Ленінград), В. Перцова (Москва).

Щорічно проводяться відкриті конкурси на краще художнє вирішення дитячої книги, у яких беруть участь представники всіх поколінь.

Найбільш удалими з точки зору художнього оформлення є видання «Веселки» для дітей дошкільного віку та науково-пізнаваль-

ні. Тут працюють художники двох напрямів: одні прагнуть створити для дитини таку модель реального світу, яка насправді висвітлена письменником, інші, навпаки, передають навколишній світ через призму сприйняття автора твору. Якщо в першому випадку книга отримує реалістичне звучання, то в другому – романтичне.

Тяжіння до романтизму в ілюстраціях 70–80-х років відзначають і дослідники творчості художників цього періоду [156, с. 74]. Світ для дітей постає з ілюстрацій складним, драматичним, але добрим і справедливим.

Такими є роботи М. Пшінки (І. Багмут, «Пригоди чорного kota Лапченка, описані ним самим. Блакитне плесо», 1973), Н. Денисової (П. Тичина, «А я у гай ходила», 1978), В. Ширяєва (В. Нестайко, «Незвичайні пригоди в лісовій школі», 1981), А. Слепкова (С. Маршак, «Ось так неухажний», 1984) та ін.

Незважаючи на відмінності творчих манер цих та інших художників, як спільна риса проявляється прагнення розширити рамки зображуваного, показати різноманітність та безмежність світу.

У творчості Н. Денисової, М. Стороженка, О. Левича навколишній простір, з яким вони знайомлять читача, представлений з усією можливою широтою – він і безмежний, і конкретний, незвіданий, але й обжитий. Для реалізації свого принципу зображення дійсності художники використовують монументальний підхід: безпосередньо зіставляють дальні панорамні плани з ближніми, знаходячи для цього спільний модуль [там само, с. 66].

У скрутному становищі опиняється видавництво «Веселка» з уведенням у видавничу систему ринкових відносин. Залишаючись єдиним державним з-поміж великої кількості нових видавництв, що випускають літературу для дітей, «Веселка» є фінансово залежною від держави, а відтак – потерпає не одне десятиліття від економічних негараздів в Україні.

Вимушена економія коштів, крім втрати провідних позицій на ринку, призводить до зниження поліграфічної якості видань. Дослідження сучасної видавничої продукції виявляє меншу за допустиму масу паперу, нечіткість ілюстрацій, викликану використанням дешевої фарби тощо [91; 142].

Проте значні переваги над виданнями багатьох приватних видавництв «Веселці» надає збереження творчого й талановитого колективу художників та значний досвід удалого художнього оформлення. Тому навіть у скрутні для видавництва часи дослідники книжкових видань дають схвальні відгуки про цей аспект продукції «Веселки».

Так, Б. Валуєнко, описуючи шрифтове оформлення літератури 90-х років ХХ століття, зазначає, що значна частина випущених в Україні впродовж зазначеного часу видань не відрізняється високою шрифтовою культурою оформлення. При цьому більшість книжок для дітей, які видає «Веселка», мають професійне шрифтове вирішення, як наприклад, добре оформлені і проілюстровані книжки «Вийди, вийди, Іванку» (1993, художник С. Іванов), Л. Глібова «Байки» (1993, художник В. Гукайло) та ін.

Крім того, як зазначає автор статті, художники ведуть пошуки сучасних композицій назв на обкладинках, розробляють логотипи, як-от, у книзі Д. Чуба «Стежками пригод» (1993, художник О. Дмитрієв). Своєрідною є образність використаного шрифту на обкладинці видання «Колобок» (1993, художник О. Дмитрієв). У цій книзі дотепно та виразно зображені персонажі, вишуканою декоративністю відзначаються ілюстрації об'єктів природи.

У зовнішньому оформленні видань трапляються вільно написані шрифти, іноді в дусі козацького скоропису. Для розробки такого шрифту, на думку Б. Валуєнка, художник повинен мати значний професійний досвід, відчуття пластики літер, їх органічного поєднання в рядках тексту та окремих словах. З-поміж удало оформлених книг з таким способом передачі шрифту автор називає І. Крип'якевича «Було колись в Україні» (1994, художник О. Штанко), М. Вороного «Євшан-зілля» (1993, художник І. Литвин), що зовнішнім виглядом обкладинки здатні привернути увагу потенційного читача [68, с. 18–19].

Що стосується художнього оформлення як одного з естетичних аспектів культури книги, серед значної кількості видань періоду активного становлення приватного книговидавництва в Україні та одночасного зниження поліграфічної культури книжки «Веселки»

вигідно відрізняються досконалим оформленням, що є наслідком тривалого досвіду художників та дотримання ними основних традицій художнього мистецтва у видавничій галузі.

Отже, художнє оформлення більшості видань «Веселки» протягом усієї діяльності видавництва відзначалось досить високим рівнем. Особливе його піднесення простежується в 70–80-х роках ХХ століття. На сучасному етапі розвитку видавництва, незважаючи на труднощі в забезпеченні конкурентоспроможного поліграфічного втілення, художньо-технічне оформлення книг є якісним. Майстерність художників, здатних проникнути у світ дитини, адекватно відобразити зміст твору та донести його до малюка в неспотвореному вигляді, відповідально і творчо підійти до кожного елемента оформлення, була й залишається характерною ознакою книг видавництва.

РОЗДІЛ 3 **ПРОМОЦІЙНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ** **ВИДАВНИЦТВА**

3.1. Формування державотворчих ідей та шляхи реалізації культурної політики дитячого видавництва

Сучасні умови ведення видавничого бізнесу, охопленого значним рівнем конкуренції, вимагають від видавця значних зусиль та оригінальних рішень. Серед безлічі способів зацікавити потенційного покупця власною продукцією досить ефективним є пропагування високих та безкорисливих духовних цілей видавництва, зважаючи на те, що «книга для українця завжди була мірилом духовного потенціалу нації» (В. Медведєва) [137, с. 26].

Наприклад, уже загальновідомими є заявлені тези видавництвом «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА» «Гроші заради гарних книжок, а не книжки заради грошей» та «Видання в Україні книг лише українською мовою», «Генезою» – «Зробити навчання в школі цікавішими, знання доступнішими, і дітей розумнішими», «Крайною мрій» – «Дбаємо про те, щоб наші діти гармонійно розвивалися в рідному середовищі» та ін.

Визначаючи стратегію майбутньої діяльності, керівник орієнтується насамперед на власне бачення духовних потреб читацької аудиторії.

Епоха правління комуністичної партії можливостей обирати власну культурну політику видавництвам не давала. М. Тимошик із цього приводу зауважує: «За радянських часів читач змушений був купувати лише те, що пропонували видавництва, політику яких, у свою чергу, диктували партійно-ідеологічні органи «згори». Книга несла в собі передусім «виховний», «ідеологічний» заряд...» [187, с. 70].

Перед видавництвом «Веселка» в цей період стояло надзвичайно важливе завдання – виховати за допомогою книги, як потужного засобу впливу, нове покоління людей з усіма необхідними ви-

сокими моральними якостями «будівника комунізму» [10, арк. 4]. Тематичні плани з анотаціями обов'язково надсилалися до Головвидаву (пізніше – Держкомвидаву УРСР), де їх ретельно вивчали, «удосконалювали», а лише потім затверджували [8].

Тому зникнення тоталітарної системи керівництва спершу викликало розгубленість не лише видавництва в обранні творів для друку, але й читачів, які опинилися перед широким вибором книг доти забороненої тематики. «Читацькі смаки,– як зазначає І. Копистинська,– за умов відсутності інформаційної цензури змістилися в бік масового захоплення літературою неінтелектуального змісту» [123, с. 21].

Після досить швидкого періоду насичення книжкового ринку цими виданнями та поступовою втратою ажіотажного попиту на них у читачів, видавці почали формувати новий репертуар книг, моральні цілі та ідеали видавничих програм, які б відображали вічні цінності,– патріотизм, розвиток духовності нації, виховання підростаючого покоління в найкращих народних чи світових традиціях і т. д.

Таким чином, більшість видавництв на сьогодні в рекламних матеріалах, на власних сайтах, під час виступів перед пресою зосереджує увагу потенційних читачів на особливостях своєї продукції, позначеної високою моральною метою.

Серед значного арсеналу комерційних хитрощів зазначений спосіб залучення читацької аудиторії, на нашу думку, не тільки створює позитивне обличчя видавництва, а й актуалізує високі ідеали, до яких варто прагнути цивілізованому суспільству.

Складні економічні умови, у яких опинилося видавництво «Веселка» на початку 90-х років, змусило його колектив шукати ефективних шляхів покращення діяльності. Нагадування громадськості про давні добрі традиції книговидавання для дітей та створення нового іміджу, який базується на патріотизмі, повазі до народних традицій, підтриманні талановитих дітей та ін., виявилось досить вдалим кроком для забезпечення власної індивідуальності серед великої кількості конкурентів.

Тривалий час основним лозунгом, що поширювався «Веселкою» як основа її видавничої політики був «Серце віддавати дітям» [62].

Удало використавши елемент логотипа видавництва, веселку, керівництво оновлює концепцію діяльності підприємства – «Діти – найцінніший скарб нації, а дитяча книга – її жива парость». Основні тези програми (їх сім відповідно до кількості кольорів веселки) директор Я. Гоян обґрунтовує в статті «„Веселка” живе Україною», розміщуючи її як рекламний матеріал в інтернет-мережі [80] та пресі [79].

Досить цікавим та своєрідним видається, насамперед, сучасне розкриття символічного змісту логотипа, що супроводжував усі видання «Веселки» ще з радянських часів, хоча наврод чи мав таке національно виражене трактування: «Дівчинка в барвистому віночку розгорнула книжку і вичитує з неї щире слівце, дідусеву або бабусину казку, пізнає пісенну мову рідної України. А над дівчинкою – слово дугою вигнулось, мов золота арка, і прочитати слово те хочеться весело, бо воно справді веселе, та й назва його така гарна – В-Е-С-Е-Л-К-А. І диво ж то яке! Має те слово над золотою аркою сім букв, як і веселка в небі сім кольорів. І світить воно дівчинці для того, щоб вона в книжці вичитувала мудрість народну. Та й сама дівчинка вже здається веселочкою в квітучому віночку, а над нею світить материнська і батьківська ласка. І мрія її про щасливу прийдешність України світить надією аж на сьомому небі і зігріває вірою веселчан, щоб кожен із семи днів тижня був щасливим, а сім нот із нотного стану дарували найкращу музику радості – життя для дітей» [80].

Основою видавничої програми, заявленою «Веселкою», є спрямованість діяльності на утвердження державного статусу української мови, широке її застосування не лише в межах України, а й в інших країнах, де проживають етнічні українці, виховання дітей у дусі поваги до рідного слова. «Слово – це генетичний код нації, – зазначає Я. Гоян, – і за збереження його генетичного коду змагається «Веселка», і своїм подвижництвом вносить посильну лепту в національне відродження українців, у світове українство і науку українознавства» [80].

Мовне питання було актуальним у роботі видавництва ще з радянського часу. Переважна більшість книжок для дітей тоді вий-

шла українською мовою, хоча, безумовно, за далекоглядним задумом партії про поступове введення єдиної мови на всій території держави, така ситуація повинна була згодом змінитися [136, с. 69].

У 60–80-ті роки ХХ століття однією з найважливіших вимог, які висувалися до авторського рукопису, була саме висока мовна культура тексту, доступність його для дитячого сприймання, стилістична та граматична досконалість [16, арк. 53]. Особливо прискіпливо працівники ставились до мовного аспекту під час редакторської підготовки книг, що відображено, наприклад, в одному з наказів директора за 1971 рік: «Неприпустиме засмічення мови, будь-які відступи від усталених літературних норм. Це стосується всіх без винятку видань» [29, арк. 148].

У цей час «Веселка» не лише друкує українську та іноземну літературу рідною мовою (лише за 1956–1957 роки було видано понад 200 назв книжок українською мовою, у тому числі переклади [14, арк. 24.]), а й надсилає її для ознайомлення в закордонні видавництва [14, арк. 51].

Листування редакторів цього часу з перекладачами засвідчує надзвичайно вимогливе їх ставлення до мови перекладу [19].

Проте, вивчаючи архівну документацію «Веселки», помічаємо уже з кінця 70-х років яскраво виражену тенденцію до оформлення ділових матеріалів російською мовою, що раніше майже не виявлялося.

З відновленням незалежності в Україні, видавництво обирає шлях розвитку, орієнтуючись на національне відродження, цілком правильно вбачаючи в мові одну з головних його цілей. Однозначну позицію «Веселки» щодо мовного питання чітко стає видно з випущеної літератури.

Так, уже 1988 року, відразу після затвердження в Конституції статті про державність української мови, колектив розпочинає підготовку циклів видань для дітей, які б знайомили їх з багатством, красою, значущістю рідного слова. 1989 року виходить перша така книга «Мово рідна, слово рідне!: Вірші, поеми, статті» для старшого шкільного віку, редактором і упорядником якої стала І. Бойко. Видання присвячене Т. Шевченкові. Прикметно, що

авторський гонорар за вміщені твори був переданий на спорудження в Петербурзі пам'ятника Кобзареві [80].

Указана збірка містить художні та публіцистичні твори українських і зарубіжних письменників про різні аспекти національної мови українського народу та необхідність її збереження. В оформленні використані роботи К. Білокур, що надало виданню більшої етнічної привабливості.

У цей самий час «Веселка» готує до друку збірку віршів Д. Білоуса «Диво калинове», що вийшла 1988 року. Працівники видавництва разом з автором доклали багато зусиль для її створення, розуміючи важливість піднятої теми для всіх, спраглих протягом тривалого часу будівництва комунізму за рідним відвертим словом, незважаючи на призначення книги для молодшого та середнього шкільного віку.

За книжку «Диво калинове» її авторів, Д. Білоусу, була присуджена Шевченківська премія, що стало достойним підсумком роботи всього колективу з підготовки видання.

Книга, як і однойменна авторська радіопередача, присвячена проблемам культури українського мовлення, що виходила протягом досить тривалого часу, здобули широку популярність у читачької та слухачької аудиторій. На хвилі піднесення й народного схвалення Д. Білоус готує рукописи нових збірок, про красу рідної мови, Україну та її народ. Видання книжок також забезпечує «Веселка».

Збірка віршів «Чари барвінкові» (1996) в покращеному поліграфічному виконанні була нагороджена премією ім. Лесі Українки, а збірка «За Україну молюся» (2000) – премією ім. Олени Пчілки.

Указані видання виявилися знаковими не лише у творчості письменника, а й у діяльності видавництва, що з цього часу стало на усвідомлений шлях захисту рідної мови, утвердження її в усіх галузях суспільного життя українців. Абетки-студії, азбуки-уроки, букварі, читанки, приказки, народні обрядові пісні та багато іншого пізнавального, навчального, розвивального матеріалу з мови і народної творчості видала «Веселка» для дітей за роки незалежності.

Особливо помітними серед них є «Українська абетка» (1996), збірка з 11 абеток українських авторів, та «Благослови, мати!» (2001), до якої ввійшли колискові пісні, забавлянки, веснянки, заклички, примовки, лічилки і т. д. Обидві книжки є досить популярними серед покупців-батьків, оскільки об'єднують цікавий і водночас корисний матеріал для розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Значимим для духовного становлення нації виданням «Веселки» стала книга М. Грушевського «Про українську мову і українську школу» (1991).

Оригінальним видавничим кроком стала серія «Родинне коло», що містила казки для дітей дошкільного віку, подані мовою національних меншин та в українському перекладі з кримськотатарської, гагаузької, німецької, івриту, молдавської, словацької та інших мов народів, які проживають в Україні. Усього до серії ввійшло 16 назв.

Сучасний український дитячий книжковий ринок, як і книжковий ринок у цілому, переповнений низьковартісною російськомовною літературою, яка, хоч є часто більш доступною за високоякісне україномовне видання, спричиняє руйнівні наслідки на виховання культури читання дитини, віддаляє юного читача від вікових національних традицій і надбань. І хоча система державного регулювання має значний вплив на видавничо-поліграфічний комплекс, вона, за спостереженнями фахівців, не стимулює до розвитку та ефективності суб'єктів видавничо-поліграфічної сфери [115, с. 20], зокрема, не заохочує видавництво до створення україномовної дитячої книги. Стан української мови в дитячій літературі останніх десятиліть викликає занепокоєння, оскільки загальновідомим є те, що книга у своєму мовленнєвому прояві сприяє розвитку писемного й усного мовлення дитини. Від якості мовного оформлення тексту, адресованого дитині, значною мірою залежить ефективність вироблення нею навичок читання, формування загальної мовної та мовленнєвої культури, закладається усвідомлення національної приналежності.

Однак, для видавництва «Веселка» пріоритетним, як і раніше, залишається випуск літератури саме українською мовою, тому 99 % сучасної книжкової продукції виходить державною мовою [151, с. 46].

Крім утілення мовної політики у власних виданнях, видавництво регулярно організовує просвітницькі заходи – Дні «Веселки» в областях України, зустрічі в школах, дитячих будинках, інтернатах, бібліотеках, презентації та свята книги, на яких постають і мовні питання.

Варто зазначити, що досвід «Веселки» щодо утвердження державності української мови належно оцінив і Державний комітет інформаційної політики та рекомендував для впровадження й іншим видавництвам [177].

Особливе місце у видавничій програмі «Веселки» посідає Шевченкіана, завданням якої є донесення до читача невідомих чи маловідомих за часів існування тоталітарної держави сторінок життя й творчості Т. Шевченка, актуалізація раніше друкованих творів.

Шевченківська тематика була присутньою в діяльності видавництва й у радянський час. Зокрема, серед перших книжок у 1934 році тоді ще «Дитвидаву» були й вірші Т. Шевченка.

Твори Кобзаря та книги про нього були наявні чи не в кожному річному тематичному плані, вони, як кращі зразки української літератури для дітей, пропонувалися для ознайомлення та друку дружнім іноземним видавництвам [41, арк. 51.] Однак, як з'ясувалося тепер, багато з них містили цензурні втручання в зміст, що спотворювало первинний задум автора та не давало змоги об'єктивно їх сприймати [187, с. 316]. Крім того, пропонований репертуар творів для дітей був досить обмеженим: «Зацвіла в долині», «Мені тринадцятий минало», «Садок вишневий коло хати», «Закувала зозуленька», «Зоре моя вечірняя» та ще деякі, що не відображали всієї багатогранності творчості поета.

Читацьким попитом, зважаючи на стабільну наявність письменницького доробку Т. Шевченка в навчальних програмах загальноосвітніх закладів України, незмінно впродовж багатьох десятиліть

користуються книжки про життєвий і творчий шлях Кобзаря, видання яких уже традиційно забезпечує «Веселка».

Знаковим у діяльності «Веселки» є вихід двома масовими тиражами двотомника творів Т. Шевченка «Поезії» (1988), що реалізував нездійснену мрію Кобзаря про таке видання.

Відкриттям для українських читачів став вихід передсмертної книги Т. Шевченка «Буквар» (1991), виданого вперше через 130 років після єдиного прижиттєвого видання, яке тоді не побачили українські діти через заборону самодержавної влади та московської церкви. Основу «Букваря» складають твори релігійного змісту, молитви, українські думи, що по-новому зазвучали у нинішніх життєвих реаліях як духовне надбання народу з могутнім виховним потенціалом. Прикметно, що й перша, й остання прижиттєві книжки Т. Шевченка були видані саме у «Веселці».

Подією став вихід подарункового видання «Кобзаря» (1998), проілюстрованого В. Касіяном.

На сьогодні кількість видань «Кобзаря» Т. Шевченка з часу створення видавництва становить 45. Вони були надруковані загальним накладом 14 млн прим. [69; 151, с. 44]. Проте «Веселка» знову готує до перевидання фототипічне видання «Кобзаря» та «Буквар», які користуються значним попитом серед читачів, а також нову поетичну збірку «У нашій раї на землі» [70, с. 21].

Для дітей молодшого шкільного віку видавництво продовжує готувати невеликі за обсягом книжки з віршами поета.

Вагомий внесок у розвиток книговидавництва для дітей «Веселка» зробила, орієнтуючись на виховання почуття державності нації, гордості за славні сторінки історії свого народу. Яскравим підтвердженням цьому є цілий ряд книжок на історичну тематику, як наприклад, «Як жив український народ» М. Грушевського, серії «Гетьмани України» та «Кошові Запорозької Січі», «Меч Арея» І. Білика, «Українські думи», «Українські билини», «Перша Конституція України гетьмана Пилипа Орлика 5 квітня 1710 року» та ін.

Однією з тез оновленої видавничої програми «Веселки» є виховання в дітей за допомогою книжки поваги до народних традицій, чому сприяють видані з часу відновлення Україною незалеж-

ності букварі, читанки, збірки фольклорних творів, енциклопедія з народознавства, видання прикладного характеру з виготовлення традиційними способами предметів побутового вжитку, про народні ремесла, умільців-ремісників та ін., які стають у нагоді, крім основної читацької аудиторії – дітей, – і їх батькам та вчителям.

Поряд із цим видавництво орієнтує читачів на знання художніх творів українських письменників: «Література українська – і класична, і сучасна – це велика європейська література» [79].

Ще з радянських часів «Веселка» започаткувала серію «Шкільна бібліотека», до якої входили твори, передбачені шкільними програмами для вивчення, рекомендовані для позакласного читання, серед них і твори зарубіжних письменників в українському перекладі. Такі видання склали основний фонд шкільних бібліотек, оскільки забезпечували повноцінне вивчення гуманітарних предметів у школі.

Навіть з розпадом радянської системи книготоргівлі, яка повною мірою забезпечувала реалізацію книжок, видавництво самотужки, будучи в складному фінансовому становищі, продовжувало видання серії, розуміючи її необхідність для освітньої галузі. Таким чином, загалом у серії вийшли друком близько 400 назв, 70 з яких загальним тиражем 4,8 млн прим. за роки незалежності України.

Традиційним попитом у дитячої читацької аудиторії завжди користувалися казки. Тому концептуальна теза «Веселки» «Диво казки», що знайшла своє відображення у сучасній видавничій програмі, є перевіреним часом кроком, який гарантує стабільний бізнесовий успіх. Серед видань цього напрямку є як українські, так і твори зарубіжних авторів, створено ряд нових серій, що отримали популярність у читачів. Частина з них вийшла в покращеному поліграфічному оформленні, якісно ілюстровані.

За роки діяльності видавництва було випущено понад 10 тис. назв творів світового письменства, тематичних, фольклорних збірників зарубіжної літератури, перекладених у «Веселці». Тривалий досвід співпраці колективу з іноземними видавництвами, зокрема обмін книжками, створення спільних видань, з радянських часів принесло «Веселці» популярність за кордоном.

Пропагована програмна теза «Велика місія «Веселки» – відкривати дітям вікно у світову літературу» [79] – стає особливо актуальною в нинішніх суспільно-політичних умовах життя країни, прагнення до європейських орієнтирів, відкритого інформаційного простору. Тож продовження давньої традиції співпраці з видавцями світу, випуск творів зарубіжних класиків та сучасних письменників, у тому числі, перевидань, є досить перспективним для розвитку видавництва.

Досить успішним як в духовному, так і в фінансовому сенсі, стало залучення українського читача до творчості національної діаспори. З часу незалежності України, коли народ почав відкривати для себе тривалий час замовчувані та невідомі сторінки своєї історії та культури, а в навчальних планах багатьох вищих навчальних закладів з'явилася дисципліна «Література української діаспори», поява на книжковому ринку таких видань, як Яра Славутича «Соловецький в'язень», Г. Черінь «Нове життя, або Немає часу бавитися», Д. Чуба «Живий Шевченко», В. Жуковецької «Служи Україні», збірників українських письменників з Австралії «Рідні голоси з далекого континенту» та ін., стала дуже доречною.

«Веселка» здавна славилась традиціями гарного художнього оформлення своїх книжок. Звичайно, радянські стандарти поліграфічного виконання, на яких позначалася постійна економія фарби та паперу задля звершення планів соціалістичних змагань, не можна порівняти із сучасними зразками подарункових видань для дітей. Проте робота більшості ілюстраторів того часу викликає захоплення й тепер. Багато художників, які створювали ілюстрації до дитячих книжок «Веселки», здобули європейську славу та відзначені високими міжнародними нагородами. Малюнки В. Касіяна, М. Примаченко, С. Якутовича надають сучасним виданням вишуканості й неповторності.

Зважаючи на успішні традиції оформлення видань, видавництво обрало одним із пріоритетів видавничої програми орієнтацію на художню довершеність заявленою тезою «Мистецтво книги».

Сучасна економічно складна ситуація «Веселки» змушує вдаватися до економії на матеріалах, що негативно позначається на

якості окремих видань, у чому часто дорікають видавництву та що є програшним в конкуренції за читацьку аудиторію [142]. Однак талант художників, які працюють над ілюстраціями до книжок, є незаперечним потенціалом для реалізації поставленої високої мети, про що свідчать, наприклад, сучасні нагороди М. Пшінки та О. Івахненка.

Крім основних видавничих орієнтирів, обраних «Веселкою» для пропагування власної спроможності на книжковому ринку України, видавництво веде широку просвітницьку та благодійну роботу в різноманітних дитячих закладах, що додатково сприяє позитивному іміджу організації.

Таким чином, сучасна концепція діяльності видавництва базується на перевірених, надійних засадах, сформованих в основному ще за радянського періоду, проте позбавлених колишнього ідеологічного нашарування. Нові духовні потреби читача та можливості, що з'явилися в незалежній Україні, дозволили «Веселці» конкретизувати видавничі орієнтири, розширити тематику видань та шляхи завоювання читацької аудиторії. Пропаговані цілі видавництва є актуальними з позицій національного відродження та розвитку держави, вони підкріплюються реальними здобутками «Веселки», що свідчить про поступову реалізацію заявленої високої мети.

3.2. Організаційно-творчі засади роботи з читацькою аудиторією

В умовах сучасних ринкових відносин особливо актуальною для видавництва стає проблема розповсюдження та реалізації друкованої продукції. Велика кількість книжкових крамниць, відділів, кіосків, розкладок і цілих базарів, де представлено надзвичайно широкий вибір книг не тільки українських видавництв, а й закордонних (часто література, видана в Росії, тут помітно переважає українську), ставить видавця в умови, за яких потрібно не тільки створити конкурентоспроможну книгу в плані змісту та оформлення, а ще й подбати про те, щоб читач серед книжкового розмаїття обрав саме її. В арсеналі кожного видавництва є комплекс заходів, спрямованих на успішне просування на ринку власної продукції: реклама в засобах масової інформації, презентація у фаховій літературі, участь у виставках і ярмарках та ін. І чим раніше настає маркетинговий етап для видання, тим більше шансів бути йому популярним у майбутньому. Досвідчені видавці продумують та організовують заходи, спрямовані на промоцію, вже відразу після отримання первинних документів від автора [187, с. 233].

Питанню ефективності видавничого бізнесу присвячено низку наукових досліджень з погляду теорії соціальних комунікацій. Зокрема різні аспекти проблеми висвітлюються у працях Т. Бакіної [57], І. Копистинської [122; 123], Е. Огар [148], М. Тимошика [184], І. Торліна [198].

Незважаючи на відмінності в підходах до вивчення матеріалу, автори одностайні в погляді на сучасний стан видавничої галузі в Україні: видавнича інфраструктура сформована, проте знаходиться у складній ситуації через брак талановитих авторів, висококваліфікованих редакторів, видавців, менеджерів, утрачену культуру читання та недосконалу законодавчу базу.

У свою чергу, труднощі у видавничій справі, як справедливо зауважують науковці, мають негативні наслідки для всього національного інформаційного простору, соціально-культурної та нау-

кової сфер. Адже мала кількість книг, що видаються в Україні, не забезпечує суспільних потреб у них, а це створює значні можливості для впливу на національну свідомість з боку інших держав [93, с. 96].

Зазнала загальногалузових проблем і дитяча книга.

Діти не живуть в ізолюваному середовищі. Вони, як і дорослі, є споживачами реклами, спілкуються з друзями, батьками, вчителями, відвідують книжкові магазини і т. д. Таким чином, багато факторів можуть вплинути на читацькі уподобання дитини. Формування ж людини як зрілого читача, а часто і її світогляду, духовної культури, комунікативних можливостей базується на враженнях від книг, прочитаних у дитинстві. Вони впливають не тільки на мовлення, мислення, а й на емоції дитини, її почуття, здатність правильно реагувати на події та вчинки, пробуджують увагу, виховують потребу нових знань. Це є важливими чинниками всебічного гармонійного розвитку особистості. Тому видавець своїм моральним обов'язком повинен мати забезпечення створення якісного дитячого продукту та сприяти, аби він напевне потрапив до читача [98; 130; 147].

Одним з найдієвіших способів привернення уваги до книги завжди вважалося спілкування авторів, працівників видавництва з дітьми. Показовим щодо цього є вдалий багаторічний досвід контактування з читачами Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» [112].

Чи не найпоширеніша форма заохочення дітей до читання – це листування видавництва з ними. Прохання надсилати листи з запитаннями, відгуками, пропозиціями, малюнки, саморобки та ін. надзвичайно активізує зацікавлення дітей виданням. Вони щиро вірять, що їхні вміння високо оцінять поважні працівники редакції. Особливо дієва така форма роботи в періодичних виданнях, де є можливість опублікувати найцікавіші листи в наступному числі. Юний читач, який побачить своє прізвище чи фотографію в газеті або журналі, виробить стійке позитивне ставлення до цього видання, уважніше читатиме матеріали, з нетерпінням чекатиме кожного наступного числа.

Так, у всеукраїнському літературно-мистецькому журналі «Веселочка», що видається «Веселкою», постійно розміщуються листи та малюнки читачів, а на обкладинці – цікаве фото. Навряд чи за сучасних економічних умов редакція дитячого періодичного видання зможе відповідати на листи всіх читачів персонально, але це також мало б значний позитивний ефект – дитина відчула б увагу до себе та відреагувала взаємною довірою.

Така традиція у «Веселці» існує давно. Спілкування з читачами ще з часу створення видавництва стало однією з головних форм роботи. Проводиться воно не лише з метою привернути увагу потенційного покупця друкованої продукції, а й виховати патріотів, здатних цінувати й розуміти здобутки рідної культури, прищеплювати дітям повагу до книги і її творців, формувати світогляд юного українця.

Проблема необхідності самореклами постала перед видавництвом тільки з появою конкурентів, які займаються випуском та реалізацією дитячих книг. За часів радянської влади такої потреби не виникало, оскільки з 1934 року «Веселка» була єдиним республіканським спеціалізованим дитячим видавництвом. А отже, і вибір читача зосереджувався на літературі всесоюзних, російських республіканських видавництв та українській «Веселці». Книги, написані рідною мовою (у цьому полягала незаперечна перевага «Веселки»), попри суцільну русифікацію культури, мали стабільно високий попит у населення. Для вчасного задоволення потреб читачів у дитячій книзі видавництво змушене навіть «вживати більш ефективних заходів до скорочення термінів рецензування, редагування і особливо художнього оформлення книг» [27, арк. 176].

Листування з читачами спочатку виконувало функції, позбавлені комерційного підтексту. Видавництво уважно вивчало кореспонденцію аби врахувати зауваження та побажання дописувачів у своїй роботі [31, арк. 1].

Наприклад, зі звіту директора Н. Завальницької начальникової Голооввидаву Д. Гнатюку дізнаємося, що за 1963 рік до видавництва надійшло понад дві тисячі листів читачів. Здебільшого це від-

гуки на прочитані книги, роздуми, прохання надіслати ті чи інші видання, малюнки, зауваження та побажання. Авторами листів були переважно школярі, а також батьки, вихователі, вчителі, бібліотекарі. Цікаво, що серед книг, які отримали найбільше схвальних відгуків, не названо жодної ідеологічно спрямованої. Це твори П. Воронька «Ярик-школяррик», Н. Забіли «Біла шубка» та «Скік-поскік», В. Росіна «Політ Барвінка на Місяць», І. Франка «Фарбований лис», О. Донченка «Школа над морем», О. Іваненко «Тарасові шляхи» та ін.

Подобається дітям і перекладна література зарубіжних письменників, як-от: К. Мітро «Бхомболь-ватажок», Л. Баум «Мудрець країни Оз», Сат-Ок «Земля солоних скель». Багато читачів висловлюють прохання до авторів написати продовження книги. Листи дітей свідчать, що популярними є й книги прикладного характеру (В. Скрябинський «Книга юного радіоаматора»). Вихователі пропонують друкувати тексти пісень українською та російською мовами, бібліотекарі – видавати книги у твердих обкладинках. Кілька листів містили критичні зауваження до малюнків, один анонімний автор обурювався антирелігійною казкою «Як мужик чорта дурив».

У видавництво писали переважно сільські читачі, менше – кияни та мешканці Київської області.

Про зацікавлення книгою та активну читацьку позицію свідчать наступні цифри: протягом року на літературу для дітей дошкільного віку до видавництва надійшло 164 відгуки, на твори для дітей середнього шкільного віку – 117 (з них на науково-популярну літературу – 160, на перекладну зарубіжну – 179) [18, арк. 43].

Звичайно, у цей самий час відповідно до постанов пленумів ЦК КПРС «Веселка» випускає й значну кількість книг, «котрі виховують у дітей почуття колективізму», «про безмірну любов радянських людей до Батьківщини, розкривають риси людини комуністичного майбутнього» [18, арк. 45]. Однак особливого захоплення чи бажання висловити зауваження така література в дітей не викликає. Хоча «такі книги, як «Люди світлої мрії» (збірка), «Дітям Батьківщини моєї» Т. Волгіної, читалися і обговорювалися на зборі піонерського загону» [18, арк. 44], (навіть, чи з ініціативи дітей).

Особливо уважно видавництво вивчало та враховувало зауваження читачів, опубліковані в пресі. Терміновий наказ від 31 грудня 1970 року «рецензувати... усі без винятку переклади і якнайсуворіше стежити за чистотою та доступністю мови в перекладах для дітей» викликала публікація фейлетона М. Білкуна «Злецько швидкоуєте, хлопці...» в журналі «Перець», де автор висловлює незадоволення роботою перекладачів видавництва, які надмірно використовують застарілу та діалектну лексику.

Цілком погоджується з критикою й директор «Веселки» Н. Завальницька, зазначаючи в тексті наказу, що «в останні роки письменники та перекладачі, поряд з залученням до активного літературного словника численної кількості нових слів, породжених розвитком суспільних відносин людей, технічним прогресом, тощо, почали разом з тим повертати в літературний обіг української мови сотні й тисячі слів, які вживалися у творах класиків, фольклору та в усному мовленні народу, але поступово і з різних причин або призабулися, або поступилися місцем іншим словам тотожного значення. Однак цей загальний процес розширення і всебічного збагачення українського літературного словника в практиці окремих перекладачів виливається в однобічне захоплення саме застарілими, рідко й географічно обмежено вживаними словами та відмерлими граматичними формами, через що мова в їхніх перекладах виглядає подеколи штучно архаїзованою, відірваною від живої мови народу і навіть просто незрозумілою для нього» [28, арк. 261].

Н. Завальницька вважає критику в пресі та нарікання з боку дорослих читачів цілком обґрунтованими, особливо турбуючись про авторитет видавництва серед основної читацької аудиторії – дітей та підлітків. Адже «юний читач, який, природно, не має спеціальних, свідомо виплечаних у певному напрямі історико-філологічних знань, не сприймає і не може сприйняти цього мовного гурманства, що затуманює розуміння змісту й ідеї твору. Раз у раз спотикаючись об незрозумілі для нього слова та неприродні словосполучення, він втрачає цікавість до самого твору. Про це свідчать листи як самих юних читачів, так і їхніх батьків та вихователів» [28, арк. 261].

Мовні недоліки зачіпають читачів не лише в перекладах. Так, наказ по видавництву про «неприпустиме засмічення мови, будь-яких відступів від усталених літературних норм», що стосувався всіх без винятку видань, став реакцією керівництва «Веселки» на опубліковану в газеті «Літературна Україна» від 29 червня 1971 року критичну статтю читача про видання українських казок «Козак Мамарига». Автор статті виражає незадоволення ненормативністю мови творів: надмірне вживання діалектизмів, вульгаризмів, русизмів негативно позначається на змісті казки та її виховному значенні.

Директор видавництва М. Якубенко, вважаючи такі зауваження справедливими, нагадує працівникам редакції літератури для молодших школярів про схожі проблеми з перекладною літературою, з обговорення яких не було зроблено необхідних висновків. Крім того, вищезгадане видання могло бути доопрацьоване й без втручання читачів, оскільки перевидавалося [29, арк. 148].

Листування з читачами, вивчення їх зауважень для уникнення недоліків у майбутньому завжди було і залишається одним з головних завдань «Веселки»: як тоді, коли потрібно було виконувати постанови ЦК КПРС про поліпшення ідеологічної політико-виховної роботи [10, арк. 4], так і в нинішніх жорстких умовах ринку. Особливого поживлення цей процес набув з часу заснування видавництвом літературно-мистецького журналу «Веселочка» (2001), який проводить активне листування з читачами на власних сторінках.

Листи читачів, що надійшли на адресу видавництва та радіо, стали документальною основою книги про голодомор 1932–1933 років в Україні «Я приніс Вам хліба, мамо...» (2009).

Ефективно активізують інтерес потенційних читачів заходи, спрямовані на відкрите спілкування з ними. Видавництво «Веселка» установлює та підтримує такі контакти, здавна вдаючись до численних зустрічей у школах, дитячих садках, інтернатах, проведення читачьких конференцій, відкритих обговорень власної видавничої продукції в бібліотеках, на підприємствах, у навчальних закладах, влаштовує конкурси та виставки, проводить екскурсії [41, арк. 1].

Звичайно, ці заходи на сучасному етапі розвитку інформаційних каналів не можуть охопити таку кількість населення, як наприклад, розміщення реклами на телебаченні, але незаперечним є значно сильніше враження та позитивні емоції, які отримують комунікати в процесі спілкування.

Для вивчення читацького попиту на книги видавництво завжди підтримувало зв'язки з книготорговельними організаціями, куди відряджалися працівники «Веселки» для отримання інформації від читачів та продавців. З 1965 року створюється постійний консультаційний редакційний пункт у книгарні «Зміна», де чергують веселчани аби відповісти на всі питання покупців та зібрати їхні відгуки на книги [27, арк. 170].

Жвавий інтерес населення до книги, зокрема дитячої, викликає відповідні дії керівництва УРСР, яке дає вказівку 1979 року розпочати будівництво в Києві Республіканського будинку дитячої книги. Головними функціями установи мали стати організація методичної роботи, вивчення попиту на дитячу книгу, наукове обґрунтування і планування випуску літератури для дітей [10, арк. 2]. Будинок дитячої книги надалі здійснює не лише методичну, а й культурно-просвітницьку діяльність.

Так, 1984 року видавництво «Веселка» на його базі провело 79 зустрічей з юними читачами, бібліотекарями, вчителями, працівниками книжкових магазинів і книголюбамі, на яких виступали письменники, художники, редактори, провідні працівники. Звісно, не можна було оминати й ідейно-патріотичного виховання, тому власним баченням випущеної дитячої літератури завжди ділилися з присутніми ветерани Комуністичної партії [51, арк. 51].

Географія відкритого спілкування працівників видавництва досить широка: від Києва до невеликих сіл Закарпаття та виходить поза межі України. Архівні документи свідчать про активність видавців: у березні 1964 року вони «взяли активну участь у проведенні тижня дитячої книги в Україні, у квітні виїжджали до Чернівців для обговорення книг з читачами, у травні провели читацьку конференцію в Запоріжжі» (перекл. з рос. наш – О. І.) [18, арк. 51].

Значну допомогу в проведенні роботи з читачами надають письменники. Зустрічі з ними, як правило, стають незабутніми для дітей, адже талановитий автор завжди може знайти підхід до дитячої душі, зацікавити сюжетом, відкрити прототипів твору, розповісти про те, що залишилося поза текстом. Така розмова спрацьовує ефективніше за будь-яку іншу рекламу, хоч і не завжди мала комерційну мету (гонорар автора за часів радянської України не залежав від обсягів продажу видання). Найчастіше письменник, крім морального задоволення від спілкування з читачами, матеріальної подяки не отримував. Незважаючи на це, «на прохання видавництва вони охоче виступають»: Г. Бойко їде на зустріч до читачів у видавничий пункт у Донецьку, Б. Комар – на читацьку конференцію в Кіровоградську і Рівненську області, І. Кульська – в Полтавську область, В. Нестайко – в Косово [18, арк. 51].

Протягом 1979 року відбулося 40 зустрічей з юними читачами, бібліотекарями, працівниками наукових закладів. На вимогу колегії Державного комітету у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі основну увагу під час виступів було приділено «пропаганді видань до ювілейних дат, актуальним творам, що вийшли в серії «За ленінським заповітом», «В сім'ї єдиній», «Життя – подвиг» тощо» [10, арк. 10].

Із присутніми спілкувалися працівники видавництва «Веселка» (60 виступів), письменники, художники (25 виступів). Тематами розмов стали виховання патріотизму, інтернаціональної дружби, любові до праці, обговорення видань, що готуються до друку.

Майбутнє проведення Олімпіади – 80 внесло й відповідні зміни в тематику зустрічей з читачами – планується проведення читацьких конференцій за участю авторів книг про фізичний розвиток та спортивні здобутки.

Для ширшого ознайомлення населення з виданими книгами «Веселка» створює пересувні виставки, що подорожують містами та селами України. Так, у тому ж 1979 році діяло 10 таких виставок, на яких часто видавці не тільки спілкувалися з відвідувачами, а ще й дарували свою продукцію. Наприклад, у селі Засупоївка Яготинського району представлені на виставці 106 видань були

подаровані бібліотеці восьмирічної школи, у Львові в музеї Івана Федорова до Міжнародного року дитини діяла виставка «„Веселка” показує», після закриття якої 48 книжок подаровано музею [10, арк. 13].

До виставкової діяльності видавництво в усі роки свого існування ставилося досить відповідально, заздалегідь готуючи книги підвищеного рівня якості як з погляду змісту, так і за художньо-технічним оформленням та поліграфічним виконанням. Одним зі свідчень цього є значна кількість отриманих на конкурсах нагород (див. розділ 2.1).

Але кожній нагороді передувала наполеглива робота всіх членів колективу, які мали створити особливо якісну книгу, тому ставились до виконання своїх обов'язків надзвичайно вимогливо. Навіть якщо в протоколі вищезазначеної наради в директора в 1964 році читаємо виступ Н. Завальницької про низьку якість видань, відсутність необхідної кількості книжок для виставки та недобросовісне виконання художниками своєї роботи, то такий стан колективом був терміново виправлений. Так, зі звіту Держкомітету при Раді Міністрів УРСР дізнаємося, що в 1964 році план випуску продукції не тільки виконано за всіма показниками (у тому числі, і за якістю художнього оформлення), а ще й перевиконано на 1,5 % (цього року видано 198 книг) [18, арк. 1].

Крім власної участі в конкурсах та виставках, видавництво «Веселка» досить часто вдається й до ще однієї форми роботи з читачами – організовує творчі конкурси серед них. Такі заходи приваблюють юних читачів можливістю проявити себе, показати знання та вміння, отримати схвалення авторитетних дорослих та розвивають упевненість у своїх талантах. Для дітей це часом більш необхідно, ніж цінні подарунки та іменні дипломи.

У різні роки проводилося багато конкурсів дитячих малюнків на певну тему або до прочитаної книги, на кращий прозовий чи поетичний твір. Так, 2008 року «Веселка» виступила одним з організаторів Усеукраїнського конкурсу дитячих малюнків на тему «Світ, у якому я мрію жити», його переможці одержали призи, грамоти можливість публікації робіт у ЗМІ, експонування на відомих виставках.

Вагомим внеском у підтримання талановитих дітей стала книжкова серія «Ластовенятко», у якій видавництво надрукувало їхні твори, наприклад, Х. Білоус «Вертепну зірку», О. Руги «Рожевих птахів», М. Луговик «Білого бегемотика», Я. Левчука «Пізнай і полюби», О. Самари «Посмішку Сфінкса», Я. Кравченка «Тепло рідного дому». Крім того, вийшло чотири колективні збірки двох сотень юних авторів: «Ластовенятко», «Пісня дзвоника», «Діти землі» і «Чисті джерела».

Давніми і міцними є зв'язки «Веселки» зі школами, дитсадками, дитячими будинками, лікарнями України, де працівники редакцій, автори, художники організували цікаві зустрічі, дискусії, святкові літературні ранки й читання. За радянських часів така діяльність не лише схвалювалась, але й була обов'язковою для всіх підприємств, установ та організацій. Тому цілком реальним видається одне з головних завдань, яке ставить перед собою видавництво на 1980 рік: «Проводити шефську роботу у таких напрямках: зустріч з юними читачами, бібліотекарями, батьками, працівниками книгарень; допомога бібліотекам у комплектуванні бібліотечок; матеріальна допомога школам, садкам у ремонті та оформленні приміщень» [10, арк. 6].

Налагодження та підтримання зв'язків з читачами набуло особливого значення з часу загострення проблем видавничої галузі, коли в умовах конкуренції з приватними видавництвами державні опинилися в складній економічній ситуації. Отримуючи від держави мінімальну підтримку, видавництво дитячої літератури «Веселка» на громадських засадах проводить значну подвижницьку роботу серед юних читачів.

З кінця 80-х років ХХ століття воно реалізує надзвичайно широку й різнобічну програму розвитку в дітей національного світогляду, поваги до рідної культури, повернення традицій читання, у рамках якої не лише виходять друком актуальні видання (за роки незалежності більше 800 книг), розширюються популярні тематичні розділи, започатковуються нові серії, повертаються із забуття десятки імен українських письменників та перекладачів, а й відбуваються численні заходи прямої взаємодії з читачами.

Видавництво, очолюване до кінця 2010 року відомим письменником Я. Гояном, спілкується зі школярами багатьох міст і сіл України, проводячи зустрічі з видавцями, письменниками, художниками. Наприклад, у 2007 року «Веселка» відвідала учнів 4 класу Київської гімназії східних мов № 1. З дітьми спілкувався Я. Гоян як директор видавництва та автор книжки «Таємниця Лесикової скрипки».

Книгу школярі прочитали заздалегідь, тому підготували питання до письменника за її змістом, інсценували окремі епізоди повісті. Відповідаючи на запитання, автор розповів про своє дитинство, творчий доробок, плани на майбутнє. Крім того, діти дізналися багато цікавого про роботу видавництва та його нові видання.

Для юних читачів зустріч перетворилася в справжнє свято, адже не часто навіть київським школярам випадає можливість поспілкуватися з відомим автором. Крім того, «Веселка» подарувала кожному учневі книгу «Азербайджанські народні казки» та кілька нових творів Я. Гояна в клас. Директор мав можливість у невимушеній обстановці розрекламувати й літературні новинки видавництва [204, с. 12].

У 2008 році серед інших було організовано зустріч М. Пшінки, народного художника України, головного художника видавництва «Веселка», з учнями Бородянської загальноосвітньої школи I–II ступенів Бородянського району Київської області. Спілкування з дітьми велося в невимушеній атмосфері ігор, конкурсів, творчих виступів. Школярі продемонстрували гостю власні ілюстрації до казок, разом обговорили різні аспекти видавничого процесу, книги, ілюстрації до яких створив М. Пшінка. Художник привіз у подарунок чимало книжок видавництва «Веселка» та журналів «Веселочка» [204, с. 15].

Без сумніву, враження від таких зустрічей стають для дітей одними з найсвітліших, отриманих у дитинстві. Якщо вони вміло організовані відповідно до високої виховної мети, то здатні вплинути й на формування життєвих поглядів дитини, її суспільних та культурних орієнтирів. Комерційна мета в таких випадках стає другорядною, хоча ефект від подібних заходів реклами власної продукції є незаперечним.

Про те, що для «Веселки» підтримання зв'язків з читачами не носить значного бізнесового характеру, гадаємо, свідчить її широка благодійна діяльність. Так, сотні комплектів книжок було безкоштовно передано переселенцям із Чорнобильської зони. Книжки від видавництва постійно одержують хворі діти, інваліди дитинства, сироти, діти з малозабезпечених та багатодітних сімей. «Веселка» подарувала десятки тисяч книжок колективам трьохсот шкіл, особливо східних областей України та Криму, у тому числі, Севастополя, Сімферополя, Феодосії, де й зараз відчутна значна потреба української книги, а також у потерпілих від повені районах Закарпаття, восьми тисячам дитячих садків, українським громадам Росії, Казахстану, Молдови, Литви, Латвії.

Останнім часом світ дитини як складний психосоціокультурний феномен є об'єктом досліджень етнографів, соціологів, психологів, фольклористів. Сучасні діти визнані не лише носіями, а й творцями субкультури, що бере початок у національних традиціях і становить певну стадію розвитку культури нації. «Наявність національної книжкової продукції, – зауважує І. Плехова, – є визначальним компонентом у процесі формування національної самосвідомості окремої особистості й суспільства в цілому» [153, с. 94]. Тому від інформації, яку отримують та опрацюють діти з перших років свого життя, від прищеплених у дитинстві моральних цінностей, естетичних смаків і поглядів на світ залежатиме, яким буде український народ у наступні етапи свого розвитку.

Значну роль у процесі дитячого пізнання відіграє саме книга. І хоч зміни в соціально-економічній сфері, як стверджує І. Копистинська, «спричинили викривлення розуміння ролі книги у житті суспільства – вона перестала вважатися духовною та культурною цінністю, а читання набуло функціонального та прагматичного значення» [124, с. 178], все одно для дітей вона залишається одним з головних засобів пізнання світу, вивчення історії та культури народу.

Розуміючи це, працівники Національного видавництва дитячої літератури «Веселка» ще з часу створення організації значну увагу надають не лише реалізації власної друкованої продукції, а й плеканню духовності своїх читачів.

3.3. Особливості книгорозповсюдження

Шлях книжки від видавця до читача лежить через обов'язкову ланку – продаж, організацію якого забезпечують переважно посередники – книготорговельні підприємства, сервісні фірми, фізичні особи-книгоноші, інтернет-магазини, книготоргові ринки та ін. Пошук та зацікавлення реалізаторів власною книжковою продукцією – складне завдання для сучасних видавництв, особливо державних, обмежених у фінансових можливостях.

Професіональна й гнучка політика збуту продукції нині є одним із ключових факторів успіху у видавничому бізнесі [113; 179, с.74]. Яким би вдалим та потрібним для читача не було видання, воно може не потрапити до нього внаслідок багатьох причин: за високої ціни, відсутності реклами, поганої репутації видавництва чи автора і т. д.

Радянська система книжкової торгівлі з погляду реалізації вирішувала багато проблем сучасних видавців. Адже до функцій видавництв книготоргівля не входила. Централізована ж мережа книгорозповсюдження давала можливість книгарням, бібліотекам усіх, у тому числі, і найвіддаленіших, регіонів України отримати щойно видану літературу, водночас звільняючи видавців від цієї громіздкої ланки роботи [184, с. 273].

До 1990 року книгорозповсюдження в Україні здійснювалося переважно через систему державної книжкової торгівлі та «Укоопспілку», до яких входило понад 1200 книготорговельних підприємств та більше 2200 книгарень споживчої кооперації [138, с. 20]. Усі видавництва оптом реалізовували власну продукцію через ці мережі, за винятком невеликої частини книжок, що надходили до власних книжкових магазинів тих видавництв, які їх мали (з-поміж них і «Веселки»).

На книготорговельній ланці лежала й основна робота з вивчення попиту читачів на книги та організація книжкових ярмарків для поповнення й перерозподілу асортименту літератури між різними організаціями, що займалися реалізацією [132; 139].

Таким чином, основна діяльність видавництв полягала в підготовці книг, що давало змогу працівникам, не відволікаючись на сторонні справи, зосередитися на створенні якісного видання.

Проте з метою залучення якомога ширшого кола читачів для пропаганди за допомогою книги принципів партійної ідеології та радянського способу життя на видавництва покладалася й різноманітна культмасова робота, як наприклад, проведення зустрічей з письменниками, працівниками редакцій, організація конкурсів серед читачів, пересувних виставок і под. (детальніше про роботу з читачами в цей період див. розділ 4.2).

Крім того, відповідно до наказів Держкомвидаву, видавництва зобов'язані були виготовляти й рекламну продукцію, що застосовувалася переважно під час виставок-ярмарків [43].

Наприклад, зі звіту про роботу «Веселки» за 1979 рік довідуємося не лише про організацію рекламних заходів видавництвом, а й про досить широкий спектр друкованих рекламних матеріалів, підготовлених ним.

Так, цього року план друкованої реклами, затверджений Держкомвидавом УРСР, видавництво перевиконало на вісім назв, надаючи особливої уваги рекламній продукції, призначеній для пропаганди видань за кордоном.

Зокрема з-поміж матеріалів, підготовлених до XI Московської міжнародної комуністичної виставки-ярмарку, були зазначені наступні: 108 анотацій російською й англійською мовами на видання, що експонувалися на виставці, проспект «Видавництво «Веселка» пропонує книги 1978–1979 рр.» (російською та англійською мовами), проспект «Видавництво «Веселка» пропонує книги 1980 року».

Окремі видання були проанотовані в каталозі «Видавництва України пропонують», який вийшов у видавництві «Дніпро».

Видавництво підготувало й плакат «Видавництво «Веселка» пропонує книги 1978–1979 рр.» [10, арк. 14].

Серед виданих 1979 року рекламних матеріалів були проспекти планів випуску видань на наступні два роки, плакат-листівка «Видавництво „Веселка”», закладки «Література до Олімпіади – 80»

та «Міжнародний рік дитини», проспект «Історико-революційна бібліотека», листівка «Умови республіканського конкурсу на кращій твір для дітей», буклети «Хай завжди буде сонце» (українською та англійською мовами), «Хай завжди буде сонце» (російською та французькою мовами), «Художники «Веселки» дітям».

Крім того, у власних книжках на вільних сторінках були прорекламовані 112 видань (переважно ювілейні) [10, арк. 15].

Певну рекламу продукції видавництва створювали й статті, огляди, рецензії, розширені анотації, написані в основному на замовлення «Веселки», вміщені в тогочасній періодиці (див. розділ 1.2).

Значної популярності набували книжки «Веселки» також внаслідок різноманітних форм роботи з читачами.

Однак це були додаткові заходи, що передували чи супроводжували реалізацію книжкової продукції, головні ж книготорговельні функції видавництва до 90-х років ХХ століття не забезпечували.

Книжкова торгівля, як зазначає І. Михайляк, «належить до тих сфер людської діяльності, що прямо узалежнені від соціально-економічних умов країни і, насамперед, є соціокультурною сферою діяльності» [139]. Свідченням цього є помітна активізація торговельної діяльності саме за радянської влади, коли книга розглядалась як дієвий засіб пропаганди, агітації та класової боротьби, а тому її підготовкою та поширенням керувала держава.

Зважаючи на високу тогочасну читацьку культуру та відсутність багатьох інтелектуальних розваг, які відволікають увагу теперішніх потенційних читачів, вважаємо умови роботи видавництва (особливо в 60–80-х роках ХХ століття, позначених ще й соціально-економічною та політичною стабільністю) сприятливими для їх ефективної діяльності.

Головним же чинником негативного впливу на видавничу галузь був тотальний ідеологічний тиск, що позбавляв видавців творчої свободи та розвитку.

Руйнування злагодженої системи книгорозповсюдження, що відбулося разом з розпадом тоталітарної держави в цілому, змусило видавництва самостійно шукати шляхи реалізації своєї продукції. З одного боку, свобода у визначенні видань для друку та їх

накладів, різноманітність шляхів зацікавлення читачів дали змогу видавцям самим забезпечувати власні прибутки, з іншого – відсутність книготорговельного досвіду, зацікавлених посередників, раптова зміна уподобань читачів, їх купівельної спроможності викликали значні труднощі зі збутом видань.

З цього приводу М. Тимошик зазначає: «Своєрідну шокову терапію пережили численні працівники і книгорозповсюджувальних організацій, і видавництв. Останнім довелося не лише терміново опанувувати справу, якою вони досі не займалися, – продаж своєї продукції – а й ініціювати створення на уламках зруйнованої мережі нової системи дистрибуції друкованих видань» [182, с. 29].

Розгубленість видавців спричиняла швидка приватизація державних підприємств книжкової торгівлі, а відтак – виникнення нових умов для реалізації.

Так, на початок 1996 року, як зауважує Ф. Михайленко, у загальнодержавній власності залишалося лише п'ять книготорговельних підприємств – «Одесакнига» і чотири оптово-роздрібні книжкові бази – у Донецьку, Києві, Львові та Харкові [138, с. 20].

На цей час припадає й масове зникнення та перепрофілювання в результаті приватизації великої кількості книжкових магазинів, майже повна ліквідація їх у сільській місцевості.

Нові умови негативно вплинули як на випуск кількості назв «Веселки», так і на їх тираж. Якщо в 60-х роках ХХ століття протягом року виходило близько 260-ти книжкових видань для дітей тиражем у середньому 24 330 тис. прим., а до кінця 80-х років ці показники щороку лише зростали, досягнувши 393 назв за тиражу 58 770 тис. прим. [85, с. 3], то надалі відбувається різке зменшення випуску книжок за назвами й тиражами. Нині щорічний випуск книжкових видань «Веселки» сягає лише 50–60 назв, а середній тираж – 10 тис. прим. [125].

Проте така ситуація є типовою для більшості українських видавництв, зокрема тих, що займаються випуском літератури для дітей [65; 66; 157]. «Незважаючи на намагання видавців щорік збільшувати випуск дитячої літератури, – зазначає В. Чепрасова, – їхня кількість залишається незначною» [209, с. 14]. Тому, наприклад,

книжку Л. Ямкового «Чорний кіт і білий кіт» (2003), що вийшла у «Веселці», у статистичному огляді названо серед книг, які видані найбільшими тиражами з 1999 по 2003 рік, хоча її тираж становить 20 тис. прим. [85, с. 9].

На жаль, незважаючи на значні зміни в суспільно-економічному житті населення України, ситуація в книготорговельній галузі майже не змінилася до цього часу.

На фоні масового закриття книжкових магазинів лише 2007 року за ініціативою Державного комітету телебачення і радіомовлення в Києві була відкрита перша і єдина «Українська книгарня», що мала стати початком відновлення загальноукраїнської мережі книжкової торгівлі [90].

Прийняте 2008 року кабінетом Міністрів України розпорядження «Про вимоги щодо функціонування об'єктів роздрібною торгівлі книжковою продукцією», спрямоване на збереження та подальшу розбудову мережі книгорозповсюдження, зокрема на відкриття нових книгарень у селах, селищах, районних центрах, містах значних наслідків не мало [89].

Натомість, і досі трапляються невинуваті випадки знищення тих книгарень, які існували. При цьому протести громадськості часто владою до уваги не беруться (як наприклад, 2010 року відбувалося з книгарнями «Зміна», «Сяйво» та ін. на Хрещатику в Києві [161]).

В особливо складній ситуації з книгорозповсюдженням опинилися ті видавництва, котрі залишилися в державній формі власності, з-поміж них і «Веселка». Загалом, їхню видавничу діяльність досі повинна регламентувати держава, фінансуючи виробництво книг та забезпечуючи реалізацію замовленої продукції. За належного державного сприяння вони мали б змогу конкурувати з приватними видавництвами, а зважаючи на тривалий успішний досвід роботи, «великий редакційний портфель ще з тих давніх класичних книжок» (В. Клименко) [120], навіть отримати відчутні переваги на видавничому ринку.

Проте реально такі видавництва часто є лише підконтрольними державі, хоча натомість не отримують необхідної підтримки та достатніх фінансових дотацій. Як зауважує Я. Гоян, з боку держа-

ви державні видавництва можуть розраховувати лише на участь на конкурсних засадах одночасно з приватними видавництвами в програмі «Українська книга» [88; 144]. Але така допомога надається на досить обмежену кількість книжок та в незначній сумі (наприклад, 2006 року програмою був профінансований випуск лише однієї книги, 2007 – двох, 2008 – шести) [95].

Тому працівники «Веселки» змушені шукати всі можливі шляхи для виходу з фінансової скрути, апробуючи, наприклад, випуск неспецифічних видів продукції, як-от, наукової літератури чи вітальних листівок. З 1994 року видавництво друкує й замовні видання за кошти автора. 2003 року з'являється також книжкова продукція, підготовлена спільно з іншими видавничими організаціями. Партнерами «Веселки» в цих проектах стали АТ «Книга», ДП «Преса України», ЗАТ «Віпол», ТОВ РІА «Янко» та ін.

Зависокі податки держави, часто необґрунтовані штрафи [80] упродовж багатьох років помітно ускладнюють роботу видавництва. Як наслідок – видавництво було змушене закрити три фірмові кіоски в Києві, де протягом тривалого часу реалізовувало літературу.

Значні труднощі з продажу продукції спричиняє конкуренція на книжковому ринку з багатьма приватними видавництвами, що випускають літературу для дітей, а особливо – із засиллям іноземної (російської) продукції, фінансово вигіднішої для покупців. Адже, за оцінками фахівців, український ринок зараз на 85–90 % охоплений літературою, увезеною з-за кордону [89].

Вирішення цієї проблеми також значною мірою залежало й залежить від позиції держави щодо галузі, зокрема законодавчої підтримки українських видавців. Тому цілком слушною вважаємо думку І. Копистинської стосовно того, що в Україні існували всі підстави для нормального розвитку видавничої справи, проте уряд і влада не оцінили належним чином духовну та освітню роль національної книги у формуванні українського суспільства [124, с. 177].

Свідченням недостатньої уваги з боку держави, зокрема до книги для дітей, є ліквідація в Національній письменницькій спілці комісії з питань дитячої літератури та скасування номінації «Література для дітей та юнацтва» в Шевченківській премії [174].

Аналізуючи сучасне книговидання в Україні, Білорусі та Росії, М. Сенченко із цього приводу зазначає: «На жаль, вирішення багатьох проблем у книговидавничій сфері України розпочалося значно пізніше, ніж у наших сусідів, що призвело до жорсткої конкуренції українських видавців з російськими і білоруськими, які щорічно нарощують темпи випуску книг і брошур» [165, с. 5].

На пасивність держави, а часом і негативний вплив упроваджуваних заходів з її боку вказують багато дослідників сучасного українського книгодруку, зокрема М. Тимошик [187; 193; 194], Б. Дурняк, А. Штангрет, О. Мельников [94], М. Сенченко [166], Л. Танюк [175], І. Барановська [58] та ін.

Натомість участь українських видавництв у сучасних міжнародних книжкових виставках-ярмарках доводить не лише їх конкурентоздатність на власному та іноземному ринках, а й зацікавлення читачів інших країн українською книгою. Наприклад, значний інтерес до культури, мистецтва, літератури України проявляється в закордонних українських діаспорах [77; 90].

Налагоджена за радянського часу ефективна співпраця українських та іноземних видавництв і книготорговельних організацій, зокрема впроваджена «Веселкою», гадаємо, цілком могла б послугувати за приклад для сучасних видавців.

Проте деякі проблеми книгорозповсюдження під силу розв'язати й самим видавництвам, як-от, недостатній рівень рекламно-інформаційної діяльності, що призводить до відсутності інформації в потенційних покупців про нові видання.

Сучасна читацька аудиторія відрізняється від аудиторії радянського часу не лише кількісно (внаслідок різкого зменшення кількості населення в Україні), але і якісно. Адже новий читач опинився в умовах значного зростання цін на книжкову продукцію за реального зменшення власних доходів, маючи при цьому набагато ширший вибір джерел інформації, ніж раніше. До факторів, які негативно впливають на читацькі потреби, дослідники відносять також зміну пріоритетів українців з духовного вдосконалення на матеріальне збагачення [134].

З іншого боку, видавництво, маючи потребу збереження своїх позицій на книжковому ринку, опиняється перед необхідністю використання всіх можливих заходів для привернення уваги читача до власної продукції. Тому для успішної реалізації в такій ситуації особливого значення набуває реклама.

Принципи дієвості реклами книжкової продукції такі самі, як і будь-якого іншого товару. Головними з них науковці називають масовість, періодичність, спрямованість на конкретного потенційного покупця, лаконічність, виразність, незвичайність форми [124, с. 136].

Незважаючи на те, що дослідники книжкового ринку звертають увагу видавців на позитивний досвід «Веселки», яка широко пропагує власні видання [64, с. 10], більшість заходів видавництва є ефективними переважно для гуртової торгівлі, що подальшої реклами під час продажу вроздріб не проводить. Тому звичайний покупець може виявити нове видання швидше випадково в книгарні, ніж через рекламу (особливо зважаючи на вікову специфіку читацької аудиторії «Веселки»).

Крім того, досить обмеженим є й поширення видавничої продукції. Наприклад, обстеження автором шести найбільших центральних книжкових крамниць м. Черкас у грудні 2009 року виявило в продажу тільки в одній із них два видання «Веселки» [112]. У той самий час у фірмовому магазині, що розташований у будівлі видавництва в Києві, щодня на вітрині було представлено понад сто книжок [95].

Негативний вплив на процес книгорозповсюдження спричиняє і проблема взаємовідносин видавництва з поліграфістами та гуртовими покупцями. Пошук поліграфічного підприємства, яке б задовольняло видавництво не тільки якістю виготовленої продукції та ціною за роботу, а й професійністю, відповідальністю його працівників, загальним рівнем культури на виробництві [182, с. 28], вимагає від видавців значних часових затрат. Тому стійкі, надійні робочі стосунки з постійними партнерами могли б значно скоротити час випуску літератури та надходження її до споживача.

«Веселка» ж змушена чи не за кожним виданням заново шукати шляхи для забезпечення цих ділянок роботи.

Як зазначає Я. Гоян, поліграфічні підприємства часто приховують від видавців реальну вартість виробничих процесів [80]. Тому потрібно знайти таких поліграфістів, які могли б піти на поступки в оплаті, надати можливість післяплати. Останнім часом таким підприємством для «Веселки» стала лише київська видавничо-поліграфічна компанія «Експрес-поліграф».

Отже, основними чинниками, які мають негативний вплив на книгопоширення Національного видавництва дитячої літератури «Веселка», як і більшості видавництв України, вважаємо:

- відсутність загальнодержавної мережі книгрозповсюдження;
- неналежну законодавчу підтримку видавничої галузі, що спричиняє завищений рівень фінансових витрат на підготовку української книги, яка програє в конкуренції перед книгами російських видавців;
- брак інформаційного забезпечення щодо випущених видавництвами книг як на внутрішньому, так і на зовнішньому книжкових ринках;
- відсутність налагоджених зв'язків між видавництвом, поліграфічним підприємством та розповсюджувачами книжкової продукції.

Незважаючи на вищезазначені труднощі, з 90-х років ХХ століття, часу кардинальних змін у системі українського книгрозповсюдження, «Веселка» поступово виробила ряд заходів, що сприяють реалізації продукції видавництва. При цьому колектив зберіг позитивний досвід рекламної діяльності, отриманий ще в радянський час.

Так, досі ефективно застосовується «Веселкою» друк рекламних плакатів, каталогів, що виконують свої функції під час проведення виставок-ярмарків, у яких видавництво бере участь. Однак, вважаємо, ці засоби реклами могли б використовуватися значно ширше, наприклад, у книгарнях, бібліотеках, під час проведення дитячих чи освітніх культурно-масових заходів тощо.

Видавництво продовжує рекламувати нові та раніше випущені книги у власних виданнях, зокрема найбільше на останній сторінці обкладинки журналу «Веселочка». Рекламну функцію виконують анотації, рецензії, огляди книг, підготовлені «Веселкою», які

вміщені в популярній періодичній пресі, наприклад, газетах «Друг читача», «Літературна Україна».

Різноманітною залишилася безпосередня робота працівників видавництва з читачами. Серед таких заходів найбільше популярними в читацької аудиторії є зустрічі з письменниками й видавцями, літературні та мистецькі конкурси, залучення дитячих творів до публікації, листування.

Досить інформативною як для окремих читачів, так і гуртових покупців, є багаторічна участь «Веселки» в українських та міжнародних конкурсах, виставках-ярмарках, під час проведення яких проводиться продаж книжкової продукції в роздріб, оформлення гуртових замовлень.

Сучасні особливості книгорозповсюдження в галузі спонукали видавців реорганізувати давній відділ реклами та пропаганди у Всеукраїнський центр дитячої книжки, який і займається організацією роботи з читачами, готує рекламні заходи, веде пошук гуртових покупців та реалізує продукцію.

До нових засобів зацікавлення читацької аудиторії належать рекламні презентації в інтернет-мережі видань, що пропонуються до продажу та випущених «Веселкою» раніше, розміщення повних електронних текстів книг. На жаль, оновлений на початку 2011 року офіційний сайт видавництва має непривабливий та складний для сприйняття вигляд. Так, майже всі сторінки мають насичене чорне тло з білим текстом, що є важким для читання, а ціновий лист оформлено на чорному тлі темно-сірими буквами, що взагалі є нечитабельним. Інформація окремих розділів сайту відсутня, хоча самі розділи представлені в навігації (наприклад, з лютого по червень 2011 року про журнальне видання було лише відомо, що воно знаходиться в стадії розробки).

Значно ефективнішим, на нашу думку, було попереднє оформлення сайту (до кінця 2010 року). Головна його сторінка містила звернення директора до читачів, у якому обґрунтовано викладено концепцію діяльності видавничого осередку, контактну інформацію. До уваги гуртових покупців тут був запропонований ціновий лист із зазначенням тематичного спрямування, обсягу, кількості примірників, що входять до упаковки, вартості видань, які продаються.

Останніми роками працівники видавництва проводять широку інформаційну роботу, про що свідчать достатньо часті їх виступи на телебаченні, інтерв'ю в пресі, звернення до громадськості в мережі інтернет з роз'ясненням концепції діяльності «Веселки», висвітленням здобутків та проблем. Такі заходи дозволяють потенційному читачеві зробити позитивні висновки про достойне становище видавців на ринку, їх активну патріотичну позицію, високу якість виготовленої ними продукції.

Рекламну функцію виконує й широка благодійна діяльність «Веселки», що висвітлюється засобами масової інформації.

Таким чином, основна робота, що супроводжувала книгорозповсюдження, яку виконували працівники видавництва «Веселка» до початку 90-х років ХХ століття, полягала: 1) у підготовці друкованих рекламних матеріалів (плакатів, каталогів, листівок і т. д.); 2) рекламуванні нових книг у власних виданнях; 3) замовленні та розміщенні анотацій, рецензій у пресі; 4) активній роботі з читачами (листування, зустрічі, організація конкурсів і под.); 5) в участі у виставках-ярмарках, конкурсах.

Нові умови, що склалися в книгопоширенні з часу відновлення Україною незалежності, вплинули на діяльність видавництва в цій сфері. Як наслідок, крім вищезазначених заходів, «Веселка», організовуючи процес реалізації книжкової продукції, додала наступні: 1) створення окремого відділу у видавництві з реклами, продажу та роботи з читачами; 2) розміщення в інтернет-мережі інформації про нові видання, цінових листів, електронних версій книжок, виданих у попередні роки; 3) активне просування інформації про видавництво, концепцію його діяльності, проблеми, звернення до читачів працівників колективу, зокрема директора Я. Гояна, через інтернет-мережу, телебачення, пресу; 4) благодійна діяльність.

Реалізацію випущеної продукції видавництво веде наступними шляхами: 1) гуртова торгівля, 2) державне замовлення; 3) роздрібна торгівля через фірмовий магазин, виїзні виставки-ярмарки, під час окремих зустрічей з читачами.

Отже, незважаючи на труднощі переходу від радянських умов книгорозповсюдження, коли організацією продажу займалася дер-

Видавництво «Веселка»: особливості становлення, функціонування й розвитку

жава, до ринкових, видавництво «Веселка» зуміло зберегти досвід багаторічної ефективної рекламної роботи, виробити нові заходи популяризації видавничого продукту та пристосуватися до сучасних особливостей реалізації.

ЛІТЕРАТУРА

Архівні матеріали

1. Акт прийому-здачі видавництва (1966 р.). — Центральный державный архив-музей литературы і мистецтва України (ЦДАМЛМУ). — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 576. — 42 арк.
2. Видавництво «Веселка» : Передмова. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — С. 1.
3. Виписка з плану підвищення кваліфікації кадрів на 1970 р. // Накази Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, що стосуються роботи видавництва «Веселка» за 1970 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1187. — Арк. 1–6.
4. Довідка про поставку літератури на експорт в 1964–65 рр. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 445. — 15 арк.
5. Довідка про рецензування книжок в газетах і журналах України (1966). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 578. — 4 арк.
6. Довідка про роботу з кадрами (1964 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 446. — 4 арк.
7. Доповідна записка про ліквідацію ДВОУ і організацію окремих типізованих видавництв // Постановления ЦК ВКП (б) по вопросам работы журналов и издательств: 03. 01. 1934–31. 12. 1934. — Центральный державный архив громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). — Ф. 1. — Оп. 20. — Ч. IV. — Од. зб. 6441. — Арк. 11–14.
8. Друкований тематичний план «Дитвидаву УРСР» з анотаціями. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 77. — 44 арк.
9. Зауваження на художнє оформлення книг «Дитвидаву УРСР» (1958 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 43. — Арк. 1.
10. Звіт про роботу видавництва за 1979 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 3502. — 34 арк.
11. Листування «Дитвидаву УРСР» з авторами (1958 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 40. — Арк. 1–13.

12. Листування «Дитвидаву УРСР» з авторами (1960 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 92. — 59 арк.

13. Листування «Дитвидаву УРСР» з Голооввидавком (1958 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 23. — Арк. 11.

14. Листування «Дитвидаву УРСР» з зарубіжними авторами (1958 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 41. — 58 арк.

15. Листування з авторами (1964 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 342. — 44 арк.

16. Листування з авторами про роботу над рукописами (1980 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 2. — Од. зб. 447. — 87 арк.

17. Листування з зарубіжними авторами та видавництвами (1965 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 459. — 92 арк.

18. Листування з Міністерством культури УРСР та Держкомітетом при Раді Міністрів УРСР по пресі (1964 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 325. — 96 арк.

19. Листування з перекладачами (1965 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 457. — 44 арк.

20. Листування з Спілкою письменників України, Казахстану, видавництвами та іншими організаціями з питань випуску спецномерів, присвячених українській літературі (1982 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 3662. — 14 арк.

21. Листування редакції з авторами (1977 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 2952. — 12 арк.

22. Наказ № 2112 Міністра культури УРСР про створення Державного видавництва дитячої літератури — «Дитвидаву УРСР» від 29 листопада 1956 р. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 3. — 5 арк.

23. Наказ Голови Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР про апробацію творів на історичну тематику від 18. 03. 70 р. // Накази Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, що стосуються роботи видавництва «Веселка» за 1970 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1187. — Арк. 23–24.

24. Наказ Голови Комітету по пресі «Про випуск видань підвищеної якості від 21 квітня 1970 р. // Накази Комітету по пресі

при Раді Міністрів УРСР, що стосуються роботи видавництва «Веселка» за 1970 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1187. — Арк. 10–22.

25. Наказ Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР про видання підвищеної якості з плану 1971 р. // Накази Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, що стосуються роботи видавництва «Веселка» за 1970 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1187. — Арк. 25–32.

26. Накази Міністерства культури УРСР (1966 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 565. — 56 арк.

27. Накази по видавництву (1965 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 448. — 308 арк.

28. Накази по видавництву за 1970 р. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1188. — Арк. 83–262.

29. Накази по видавництву за 1971 р. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1316. — Арк. 22–148.

30. Накази, рішення колегій і розпорядження Держкомвидаву СРСР та УРСР, що стосуються діяльності видавництва (1982 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 3657. — 38 арк.

31. Огляд дитячої кореспонденції за 1965 р. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 560. — 4 арк.

32. Огляд технічного оформлення книг видавництва «Веселка» за 1964 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 442. — 10 арк.

33. Огляд технічної редакції книг видавництва «Веселка» за 1964 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 443. — 6 арк.

34. Письма отдела печати ЦК КП(б)У: 01. 01. 37 — 29. 10. 37. — ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Ч. IV. — Од. зб. 7100. — Арк. 9–176.

35. Показники виконання соц. змагання колективу видавництва «Веселка» (1978 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 3305. — Арк. 10.

36. Постанова Державного комітету Української РСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі від 3 березня 1964 р.

про переіменування Державного видавництва дитячої літератури — «Дитвидаву УРСР». — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 326. — Арк. 49.

37. Постанова ЦК КП(б)У від 9. 03. 34 р. про ліквідацію ДВОУ і організацію окремих типізованих видавництв // Постановлення ЦК ВКП (б) по вопросам работы журналов и издательств: 03. 01. 1934 — 31. 12. 1934. — ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Ч. IV. — Од. зб. 6441. — Арк. 15–41.

38. Постанова ЦК КП(б)У про тематичний план Дитвидаву на 1934 рік (24 мая 1934 г.) // Постановлення ЦК ВКП (б) по вопросам работы журналов и издательств: 03. 01. 1934 — 31. 12. 1934. — ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Ч. IV. — Од. зб. 6441. — Арк. 49–68.

39. Пояснювальна записка до темплану «Дитвидаву» на 1934 рік // Постановлення ЦК ВКП (б) по вопросам работы журналов и издательств: 03. 01. 1934 — 31. 12. 1934. — ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Ч. IV. — Од. зб. 6441. — Арк. 42–44.

40. Протоколи засідання комісії по підведенню підсумків соцзмагання у 1976 році. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 2828. — 18 арк.

41. Протоколи зустрічі працівників Дитвидаву, дитячих письменників з завідуючими районними бібліотеками (1960 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 83. — 3 арк.

42. Протоколи нарад при директорові (1964 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 334. — 134 арк.

43. Рекламні проспекти «Дитвидаву УРСР» (1959 р.). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 56. — Арк. 1.

44. Рецензії на рукописи авторів (1965 р.). — Т. 1 (А — В). — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 462. — 190 арк.

45. Рецензія на художнє оформлення книжок, випущених в 1967–1968 рр. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 874. — Арк. 1.

46. Рішення колегії Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР про роботу видавництва «Веселка» за 1970 р. // Накази Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, що стосуються роботи видавництва

«Веселка» за 1970 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1187. — Арк. 25–32.

47. Списки книг з плану 1964 р., рекомендовані для експонування на виставках за кордоном і в СРСР. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 444. — 8 арк.

48. Список конфіскованих Головлітом та затриманих в зв'язку з частковою конфіскацією або виправлених окремих матеріалів // Бюлетень Головліту УРСР. — № 1. — Червень — Липень. — К., 1935. // Письма ЦК КП(б)У в ЦК ВКП(б) о состоянии полиграфической базы: 02. 01. 1935 — 17. 08. 1935. — ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 20. — Ч. IV. — Од. зб. 6646. — Арк. 196–203.

49. Статистичний звіт про чисельність та склад спеціалістів станом на 1 грудня 1963 р. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 324. — 22 арк.

50. Статут Державного видавництва дитячої літератури — «Дитвидав УРСР». — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 4. — Арк. 1–2.

51. Фінансовий звіт за 1984 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 3877. — Арк. 44–54.

52. Шпаков А. Огляд-рецензія на художньо-технічне оформлення книжок «Веселки» за 1972 р. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 1520. — Арк. 1–6.

53. Штатний розпис адміністративно-управлінського персоналу видавництва на 1980 рік. — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 2. — Од. зб. 507. — Арк. 1.

54. Штатний розпис Державного видавництва дитячої літератури — «Дитвидав УРСР». — ЦДАМЛМУ. — Ф. 667. — Оп. 1. — Од. зб. 6. — Арк. 1.

Наукова література та повідомлення в ЗМІ

55. Авраменко О. Всесвіт казки / О. Авраменко // Друг читача. — 1987. — 26 лют. — С. 5.

56. Багмут И. // Детская литература. — 1973. — № 10. — С. 73.

57. Бакіна Т. Література для дітей у контексті культури дитинства / Т. Бакіна // Мандрівець. — 2003. — № 5. — С. 44–47.

58. Барановська І. Без української книжки не буде української культури / І. Барановська // Українське слово. — 2002. — 21–27 лют. — С. 12.

59. Бельдій А. Творець книги — автор, вершитель її долі — видавець / А. Бельдій // Друк & книга. — 2003. — № 1. — С. 20–21.

60. Білан О. Допомагають ілюстрації / О. Білан // Дошкільне виховання. — 2001. — № 4. — С. 14.

61. Бычко В. // Детская литература. — 1968. — № 10. — С. 78.

62. Богаєвський В. Заповіт «Веселки» / В. Богаєвський // Свобода. — № 4. — 1999. — 11 черв. — С. 8.

63. Богуславський О. «Свобода» як окраєць хліба, або внесок одного радіо в незалежність України / О. Богуславський // Вісник Запорізького осередку вивчення української діаспори. — Запоріжжя, 2007. — Вип. 5. — С. 96–120.

64. Бужбецька А. Рекламно-інформаційна діяльність у гуртовій та роздрібній торгівлі книгою в Україні / А. Бужбецька // Вісник Книжкової палати. — 2009. — № 3. — С. 8–10.

65. Бурдонос Л. Еволюція розвитку і сучасний стан видання літератури для дітей та юнацтва в Україні періоду незалежності / Л. Бурдонос // Вісник Книжкової палати. — 1999. — № 12. — С. 20–23.

66. Буряк С. Аналіз і прогноз українського книговидавництва в 2006 році / С. Буряк // Вісник Книжкової палати. — 2006. — № 2. — С. 9–12.

67. Валуєнко Б. Когда в товарищах согласье есть // Детская литература. — 1982. — № 10. — С. 55–61.

68. Валуєнко Б. Шрифт у художньому оформленні сучасних книжкових видань в Україні / Б. Валуєнко // Друкарство. — 1994. — № 1. — С. 16–19.

69. «Веселка» — дітям: Бібліогр. показ. дит. літ. 1934–1984 / Упоряд. : Г. Головіна, В. Дремлюга, Р. Лисенко та ін. — К. : Веселка, 1985. — 631 с.

70. Веселчанська Шевченкіана // Веселочка. — 2009. — № 2–3. — С. 20–21.

71. Видавництву «Веселка» присвоєно статус національного [Електронний ресурс] // ЛІГАБізнесІнформ. — 2010. — 19 лют. — Режим доступу : www.liga.net.

72. Вовчик-Блакитна М. Психологія естетичного сприймання дітей дошкільного віку / М. Вовчик-Блакитна // Дошкільна педагогіка і психологія. — К. : Рад. школа, 1970. — Вип. 5. — С. 36–46.

73. Воловец Л. В поисках нравственного идеала: Украинская гражданская поэзия // Детская литература. — 1989. — № 4. — С. 21–24.

74. Галамага Т. Що видається для дітей в Україні / Т. Галамага // Вісник Книжкової палати. — 1998. — № 4. — С. 10–13.

75. Гарачковська О. Українська дитяча література 70–90-х років ХХ ст. / О. Гарачковська // Вісник Київського славистичного університету. — 2005. — № 25. — С.165–173.

76. Гончар О. // Детская литература. — 1978. — № 4. — С. 60.

77. Гоян М. Українську книжку — українській дитині / М. Гоян // Літературна Україна. — 1998. — 19 берез. — С. 1.

78. Гоян Я. Великдень // Веселочка. — 2008. — № 2. — С. 1.

79. Гоян Я. «Веселка» живе Україною / Я. Гоян // Друкарство. — 1999. — № 2. — С. 14–15.

80. Гоян Я. «Веселка» живе Україною [Електронний ресурс] / Я. Гоян — Режим доступу : // <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=540>.

81. Гоян Я. Слухаймо Олесья Гончара / Я. Гоян // Веселочка. — 2008. — № 2. — С. 5–7.

82. Гоян Я. Стрітєння / Я. Гоян // Веселочка. — 2008. — № 1. — С. 1.

83. Дворецкий В. Георгий Почепцов. Я и страна моя. В. Дворецкий // Детская литература. — № 5. — 1978. — С. 78–79.

84. Дворецкий В. Чтобы многое прозревалося: Заметки о творчестве Платона Воронько / В. Дворецкий // Детская литература. — 1980. — № 5. — С. 26–27.

85. Дем'янова Л. Статистичний огляд випуску книжкових видань для дітей в Україні / Л. Дем'янова // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 12. — С. 3–9.

86. Детские писатели Украины: Биобиблиографический словарь // Детская литература. — 1982. — № 10 — С. 47–54.

87. Дзюбишина-Мельник Н. Мова дитячої літератури / Н. Дзюбишина-Мельник // Українська мова : [енцикл.]. — [2-ге вид., випр. і доп.]. — К. : Українська енциклопедія, 2004. — С. 347–348.

88. Дитячому видавництву «Веселка» — 75 років [Електронний ресурс] // Телеканал новин «24». — 2009. — 10 квіт. — Режим доступу :

<http://www.24tv.com.ua/ukraine/2009-04-10/22082.htm>.

89. Довідково-аналітична інформація про стан мережі книгорозповсюдження в Україні [Електронний ресурс] // Друг читача. — 2009. — 26 трав. — Режим доступу : <http://ysiknigi.net.ua/neformat/960/>.

90. Долина Н. «Українська книгарня» запрошує книгоманів [Електронний ресурс] / Н. Долина. — Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=60448&cat_id=32827.

91. ДСТУ 29.6–2002. Видання для дітей. Поліграфічне виконання: Загальні технічні вимоги: Вид. офіц. — К. : Держкомінформ України, 2002. — 16 с.

92. ДСТУ 3017–95. Видання. Основні види. Терміни та визначення: Вид. офіц. — К. : Держстандарт України, 1995. — 47 с.

93. Дубас О. Інформаційний розвиток сучасної України у світовому контексті / О. Дубас. — К. : Генеза, 2004. — 208 с.

94. Дурняк Б., Штангрет А., Мельников О. Перспективи розвитку ринку друкованої продукції України / Б. Дурняк, А. Штангрет, О. Мельников // Вісник Книжкової палати. — 2006. — № 11. — С. 9–13.

95. Жила О. Невеселий ювілей: Державне видавництво без державної підтримки / О. Жила // Новинар. — 2009. — 3 квіт. — 12 : 57.

96. Жук З. Казочка про лицарів і драконів сучасної української прози для дітей / З. Жук // Друг читача. — 2006. — № 20. — 27 жовт. — 7 лист. — С. 8–9.

97. Заварова Г. Без традицій нема майбутнього / Г. Заварова // Література. Діти. Час : зб. літ.-крит. статей про дитячу літературу. — К. : Веселка, 1988. — С. 125–132.

98. Зелінська Н., Олендій Л. Культура видання — культура читання — культура мовлення (культурницько-видавничий досвід журналу «Дзвіночок» / Н. Зелінська, Л. Олендій // Поліграфія і видавнича справа : наук.-техн. зб. — Львів : УАД, 1996. — Вип. 31. — С. 173–178.

99. Зелінська Н. Проблеми теорії редагування: між «сучасними» концепціями та «архаїчними» практиками / Н. Зелінська // Світові стандарти сучасної журналістики : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького; Інститут Медіа Права; Могілянська школа журналістики НАУКМА; відп. ред. Т. Г. Бондаренко, С. М. Квіт. — Черкаси : Видав. Чабаненко Ю., 2010. — С. 309–313.

100. Збанацкий Ю. Детская литература и современность / Ю. Збанацкий // Детская литература. — 1982. — № 10. — С. 14–15.

101. Зражевська Н. Масова комунікація і культура: Лекції / Н. Зражевська. — Черкаси : Брама — Україна, 2006. — 172 с.

102. Іваненко О. // Детская литература. — 1976. — № 3. — С. 41.

103. Іванов В. Інформація, комунікація, мас-медиа / В. Іванов. — К. : Київський університет, 2008. — 301 с.

104. Іванов В. Шляхи підвищення популярності періодичних видань / В. Іванов // Сучасний медіа-менеджмент в друкованих ЗМІ: Шляхи роздержавлення української преси / За ред. В. Іванова та Н. Ланге. — [2-ге вид., випр. і доп.]. — К. : ЦВП, АУП, 2008. — С. 7–24.

105. Іванченко О. Видавництво «Веселка» в публіцистичних дослідженнях / О. Іванченко // Українська філологія: теоретичні та методичні аспекти вивчення: збірник праць науково-практичних читань до 85-річчя Г. Р. Передрій. — Черкаси : Видав. Чабаненко Ю., 2009. — С. 201–207.

106. Іванченко О. Видавництво «Веселка»: основні віхи діяльності / О. Іванченко // Світові стандарти сучасної журналістики : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького; Інститут Медіа Права; Могілянська школа журналістики НАУКМА; відп. ред. Т.

Г. Бондаренко, С. М. Квіт. — Черкаси : Видав. Чабаненко Ю., 2010. — С. 323–326.

107. Іванченко О. Дитячі журнали в газетних кіосках Черкас / О. Іванченко // Мовне обличчя міста: Черкаси — 2008: М-ли наук.-практ. конф. — Черкаси : Брама — Україна, 2009. — С. 137–140.

108. Іванченко О. Історія та сьогодення видавництва «Веселка» / О. Іванченко // Діалог: Медіа-студії : зб. наук. праць / ред. кол. : відп. ред. Александров О. В. [та ін.]. — Одеса : Астропринт, 2010. — Вип. 11. — С. 250–257.

109. Іванченко О. Мовна політика видавництва «Веселка» / О. Іванченко // Типологія помилок у науковому тексті : зб. наук. праць. — Черкаси : ЧНУ, 2011. — С. 87–92.

110. Іванченко О. Періодична преса як джерело дослідження діяльності видавництва «Веселка» / О. Іванченко // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. — К., 2009. — Т. 37. — жовт. — груд. — С. 169–172.

111. Іванченко О. Україномовна дитяча книга на черкаських книжкових розкладках / О. Іванченко // Мовне обличчя міста: Черкаси — 2010 : Матеріали наук.-практ. конф. / Редкол. : Мацько Л. І. (відп. ред.) та ін. — Черкаси, видавець Чабаненко Ю., 2010. — С. 131–134.

112. Іванченко О. Читацька аудиторія як головний об'єкт діяльності видавництва «Веселка» / О. Іванченко // Теле- та радіожурналістика : зб. наук. праць. — Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2010. — Вип. 9. — Ч. 1. — С. 174–181.

113. Іващук О. Піарщики за сумісництвом / О. Іващук // Книжковий огляд. — 2002. — № 7–8. — С. 43–48.

114. Ильченко О. Владимир Рутковский. Гости на метле / О. Ильченко // Детская литература. — 1989. — № 8. — С. 67.

115. Індутна К. Державне регулювання видавничої справи в Україні / К. Індутна // Друкарство. — 2006. — № 2. — С. 17–20.

116. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми [Електронний ресурс] / Я. Ісаєвич. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2002. — 520 с. — Режим доступу : <http://litopys.org.ua/isaevych/is.htm>.

117. Кава В. // Детская литература. — 1978. — № 6. — С. 78.

118. Кіт Н. Ілюстрація в інформаційній системі періодичного видання для дошкільнят / Н. Кіт // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2005. — Вип. 13. — С. 424–434.

119. Кіт Н. Національне періодичне видання для дітей (етнопсихологія редагування / Н. Кіт // Світові стандарти сучасної журналістики : зб. наук. праць / МОН України. Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького; Інститут Медіа Права; Могілянська школа журналістики НАУКМА; відп. ред. Т. Г. Бондаренко, С. М. Квіт. — Черкаси : Видав. Чабаненко Ю., 2010. — С. 336–339.

120. Клименко В. Читай, поки молодий [Електронний ресурс] / В. Клименко // Україна молода. — № 089. — 2006. — 19 трав. — Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/675/164/24544/>.

121. Ковальчук В. Репортаж з міста казкових подій / В. Ковальчук // Веселочка. — № 2. — 2008. — С.8–11.

122. Копистинська І. Книгорозповсюдження в Україні: стан і перспективи / І. Копистинська // Друкарство. — 2003. — № 3. — С. 24–25.

123. Копистинська І. Книжкові розкладки сьогодні: Тематичний аспект / І. Копистинська // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Сер.: Журналістика. — К., 2003. — № 11. — С. 19–21.

124. Копистинська І. Тенденції сучасного вітчизняного книговидавництва: організаційний, тематичний та рекламно-промоційний аспекти (1993–2003) / І. Копистинська // Дис... канд філол. наук: 10.01.08. — К. : Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут журналістики, 2004. — 223 с.

125. Корженко С. Ярема Гоян видав книгу с рисунками свого дяди [Електронний ресурс] / С. Корженко // Режим доступу : <http://gazeta.ua/index.php?id=273688&lang=ru>.

126. Короленко Л. «Веселка» напередодні 65-річчя: Презентація видавництва «Веселка» в Українському домі / Л. Короленко // Книжковий кур'єр. — 1998. — № 10. — С. 6–7.

127. Костюк Д. Живіть без Баби-Яги / Д. Костюк // Книжковий клуб плюс. — 2002. — № 1. — С. 12–13.

128. Костюченко В. Ведущая сила воспитания / В. Костюченко // Детская литература. — 1979. — № 5. — С. 6–11.

129. Костюченко В. Літературними стежками. Нарис історії української літератури для дітей ХХ століття / В. Костюченко. — К. : «К. І. С.», 2009. — 344 с.

130. Круть І. Мова сучасних дитячих видань: бажане та реальність / І. Круть // Діалог: Медіа-студії : зб. наук. праць / ред. кол. : відп. ред. Александров О. В. [та ін.]. — Одеса : Астропринт, 2010. — Вип. 11. — С. 150–156.

131. Лебедев В. О рисунках для детей / В. Лебедев // Детская литература. — 1969. — № 5. — С. 46–54.

132. Леонов І., Семенова М. Ефективність пропаганди і реклами книги / І. Леонов, М. Семенова — К. : Реклама, 1985. — 20 с.

133. Литвиненко О. Криза дитячого читання в контексті національного книговидавання / О. Литвиненко // Вісник Книжкової палати. — 2009. — № 6. — С. 6–10.

134. Литвиненко О. Якісні параметри національного книговидавання дитячої художньої літератури / О. Литвиненко // Вісник книжкової палати. — 2010. — № 8. — С. 2–10.

135. Малкович І. Книги, що зруйнували межу між дитячим і дорослим / І. Малкович // Друк & книга. — 2003. — № 1. — С. 16–18.

136. Масенко Л. Мова і суспільство: Постколоніальний вимір / Л. Масенко. — К. : Вид. Дім «КМ Академія»; Всеукр. т-во «Просвіта» ім. Тараса Шевченка, 2004. — 163 с.

137. Медведєва В. Книгознавча культура в контексті українського державотворення / В. Медведєва // Друкарство. — 2002. — № 1. — С. 24–26.

138. Михайленко Ф. Книгорозповсюдження в Україні ще існує / Ф. Михайленко // Вісник Книжкової палати. — 1996. — № 1–2. — С. 20–21.

139. Михайляк І. З історії підготовки книготорговельних кадрів в Україні [Електронний ресурс] / І. Михайляк. — Режим доступу : <http://knyhobachennia.com/?category=13&article=17>.

140. Мостова Т. «Веселці» — 70 [Електронний ресурс] / Т. Мостова // Телекритика. — 2004. — 9 квіт. — Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/media-corp/lyudi/2004-04-09/3174>.

141. Мостова Т. Тут боронять честь української книжки / Т. Мостова // Дивослово. — 2003. — № 10. — С. 76–79.

142. Недогибченко І. Книга для дітей в Україні: до проблем якості [Електронний ресурс] / І. Недогибченко. — Режим доступу : <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1382>.

143. Нестайко В. Шаржі на стінах і «Енеїда» на вікні [Електронний ресурс] / В. Нестайко. — Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/number/688/164/25010/>.

144. Никанорова О. «Рятувати національну дитячу книгу — це рятувати Україну», — вважає директор видавництва «Веселка» Ярема Гоян / Я. Гоян, О. Никанорова // Урядовий кур'єр. — 1996. — 16 берез. — С. 9.

145. Носков В. Встречают по одежке / В. Носков // Детская литература. — 1974. — № 4. — С. 68–71.

146. Огар Е. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / Е. Огар. — Львів : Аз-Арт, 2002. — 160 с.

147. Огар Е. Критерії видавничої оцінки видань для наймолодших / Е. Огар // Квалілогія книги : матеріали 2-ї Міжнар. наук.-практ. конф. — Львів, УАД, 1998. — С. 47–51.

148. Огар Е. Культура дитячого видання: основні складові успіху / Е. Огар // Поліграфія і видавнича справа : наук.-техн. зб. — Львів : Українська академія друкарства, 2002. — № 39. — С. 128–134.

149. Огар Е. Українське книго- та пресовидання для дітей (спроба загального огляду) / Е. Огар // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. — Львів, 2002. — Вип. 10. — С. 260–277.

150. Островський Г. Мастера с Украины: (О творчестве художников Н. Кирилловой и П. Гулина) / Г. Островский // Детская литература. — 1980. — № 7. — С. 79.

151. Петренко О. Видавництву «Веселка» — 75 років: здобутки та пріоритети веселчан у незалежній Україні / О. Петренко // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 5. — С. 43–46.

152. Петровський В., Радченко Л., Семененко В. Історія України: Неупереджений погляд: Факти. Міфи. Коментарі / В. Петровський, Л. Радченко, В. Семененко. — Х. : ВД «ШКОЛА», 2007. — 592 с.

153. Плехова І. «Українська книга» (1937–1943 рр.) на сторожі українського друкованого слова / І. Плехова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — № 766. — Серія: Філологія : зб. наук. праць. — Вип. 51. — Харків, 2007. — С. 91–94.

154. Плиса Г. Рейтинг видавців неперіодичних, періодичних і продовжуваних видань та методичні рекомендації щодо їх видавничого оформлення / Г. Плиса // Вісник Книжкової палати. — 2001. — № 3. — С. 10–12.

155. Пономаренко В. Новосельє «Веселки» / В. Пономаренко // Детская литература. — 1982. — № 10. — С. 43.

156. Попова Л. Книга романтическая / Л. Попова // Детская литература. — 1979. — № 5. — С. 66–74.

157. Поцілуйко Ю., Ганжа Л. Влучити у яблучко держзамовлення / Ю. Поцілуйко, Л. Ганжа // Книжковий клуб плюс. — 2002. — № 7–8. — С. 6–8.

158. Пригара М. // Детская литература. — 1971. — № 11. — С. 76.

159. Пхайко К. Формування читацького середовища засобами української літератури [Електронний ресурс] / К. Пхайко. — Режим доступу : http://libportal.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id.=213&Itemid=0.

160. Пшеничных С. Петр Высоцкий. Чудеса живут на свете / С. Пшеничных // Детская литература. — 1985. — № 3. — С. 72–73.

161. Радзівєвська В. Книгоцид, або Як зникають книгарні й видавництва зі столичних вулиць [Електронний ресурс] / В. Радзівєвська. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2010/02/05/knyhocyd-abo-jak-znykajut-knyharni-j-vydavnytva-zi-stolychnyh-vulyc.html>.

162. Редакторская подготовка изданий: учебник / С. Антонова, В. Васильев, И. Жарков и др. / ред. С. Антоновой — М. : МГУП, 2002. — 468 с.

163. Репина Т. Роль иллюстрации в понимании художественного текста детьми дошкольного возраста / Т. Репина // Вопросы психологии. — 1959. — № 1. — С. 127–140.

164. Савицкий Л. Леонид Клюев. Таискина бухта / Л. Савицкий // Детская литература. — 1976. — № 10. — С. 51–52.

165. Сенченко М. Книговидання трьох слов'янських країн: Україна, Білорусь, Росія / М. Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2008. — № 4. — С. 3–6.

166. Сенченко М. Маємо те, що маємо / М. Сенченко // Друкарство. — 2004. — № 3. — С. 3–8.

167. Серажим К. Робота редактора над текстами довідкової літератури / К. Серажим // Наукові записки Інституту журналістики : наук. зб. — К., 2009. — Т. 34. — С. 31–38.

168. Сердюк В. Яскраві барви «Веселки» / В. Сердюк // Вісник Книжкової палати. — 2001. — № 10. — С. 3–5.

169. Слабошпицький М. Зустрічі без прощання, або ж похвальне слово «Веселці» / М. Слабошпицький // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 4. — С. 50–51.

170. Смирнова В. Всеволод Нестайко и его книги / В. Смирнова // Детская литература. — 1976. — № 10. — С. 21–25.

171. Солодько П., Тимошенко О. Всеволод Нестайко: Колись я Тичину у шкільній хрестоматії дивився, а тепер сам потрапив» / П. Солодько, О. Тимошенко // Друг читача. — 2006. — № 17. — 8–28 верес. — С. 4–5.

172. Стороженко І. Сказка — окрыленная реальность: (Рассказ художника о работе над книгой «Болгарские народные сказки») // Детская литература. — 1978. — № 12. — С. 76.

173. Субтельний О. Україна. Історія / О. Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 510 с.

174. Суховецький М. Володимир Рутківський: «Мені ненависні плачі лже-патріотів» [Електронний ресурс] / М. Суховецький. — Режим доступу : <http://litakcent.com/2010/03/15/volodymyr-rutkivskiy-meni-nenavysni-plachi-lzhe-patriotiv.html>.

175. Танюк Л. Злигодні українського книгодруку / Л. Танюк // Віче. — 2001. — № 32. — С. 121–132.

176. Телеканал новин «24». — 2009. — 10 квіт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.24tv.com.ua/ukraine/2009-04-10/22082.htm>.

177. Телекритика. — 2004. — 9 квіт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/media-corp/lyudi/2004-04-09/3174>.

178. Телекритика. — 2009. — 13 квіт. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/news/2009-04-13/44978>.

179. Теремко В. Основні засади видавничого бізнесу : навч. посіб. / В. Теремко. — К. : Академвидав, 2009. — 136 с. — (Серія «Альма-матер»).

180. Територія щасливого дитинства: огляд дитячих видавництв // Книжковий клуб плюс». — 2002. — № 1. — С. 4–6.

181. Тимошик М. Відносини видавництва і поліграфічного підприємства / М. Тимошик // Друкарство. — 2002. — № 5. — С. 26–29.

182. Тимошик М. Відносини видавництва і реалізаторів друкованого продукту / М. Тимошик // Друкарство. — 2003. — № 1. — С. 28–31.

183. Тимошик М. Видавнича справа в Україні на сучасному етапі: тенденції, проблеми: Текст лекції для студентів Інституту журналістики з курсу «Видавнича справа та редагування» / М. Тимошик. — К. : Інститут журналістики, 2002. — 24 с.

184. Тимошик М. Видавничий бізнес: Погляд журналіста, видавця, вченого / М. Тимошик. — К. : Наша культура і наука, 2005. — 328 с. — (Серія «Бібліотека видавця, редактора, автора»).

185. Тимошик М. Історія видавничої справи : підручник / М. Тимошик. — [2-ге вид., виправлене]. — К. : Наша культура і наука, 2007. — 496 с. — (Серія «Бібліотека видавця, редактора, автора»).

186. Тимошик М. Її величність — книга. Історія видавничої справи Київського університету. 1834–1999 : [монографія] / Передмова В. Скопенка. — К. : Наша культура і наука, 1999. — 308 с.

187. Тимошик М. Книга для автора, редактора, видавця : практич. посіб. / М. Тимошик. — [2-ге вид., стереотипне]. — К. : Наша культура і наука, 2006. — 560 с. — (Серія «Бібліотека видавця, редактора, автора»).

188. Тимошик М. Краху національного книговидання можна уникнути, якщо в цей процес терміново втрутиться держава / М. Тимошик // Літературна Україна .– 2003. — 23 січ. — С. 3.

189. Тимошик М. Організація і структура сучасного видавництва / М. Тимошик // Друкарство. — 2001. — № 3. — С. 14–16.

190. Тимошик М. Редагування творів за видами видань (навчальні, художні) / М. Тимошик // Друкарство. — 2004. — № 1. — С. 24–28.

191. Тимошик М. Редагування як вид професійної діяльності та як складова редакційно-видавничого процесу / М. Тимошик // Друкарство. — 2003. — № 4. — С. 32–35.

192. Тимошик М. Розробка видавничої програми / М. Тимошик // Друкарство. — 2001. — № 2. — С. 22–24.

193. Тимошик М. Ситуація у видавничій справі вийшла з-під контролю держави: післямова до Всеукраїнських загальних зборів видавців, поліграфістів і книгорозповсюджувачів / М. Тимошик // Друкарство. — 2000. — № 4. — С. 4–7.

194. Тимошик М. Ситуація у видавничо-поліграфічній справі вселяє стриманий оптимізм: післямова до Всеукраїнських зборів видавців, поліграфістів і книгорозповсюджувачів / М. Тимошик // Друкарство. — 2001. — № 4. — С. 6–8.

195. Тимошик М. Тенденції сучасного українського книговидання / М. Тимошик // Вісник Книжкової палати. — 2001. — № 7. — С. 3–7.

196. Тимошик М. Українські видавничі стандарти: До питання про концепцію розробки і впровадження у практику вітчизняного книговидання / М. Тимошик // Друкарство. — 2001. — № 6. — С. 18–21.

197. ТСН / Телеканал 1 + 1. — 2004. — 13 квіт.

198. Торлін І. Велика книга для маленьких читачів і нові форми її популяризації / І. Торлін // Вісник Книжкової палати. — 2003. — № 8. — С. 33–35.

199. Федотова О. Доля дитячої казки в більшовицьку добу: (За матеріалами «Бюлетеня НКО» 1925–1933 років) / О. Федотова // Вісник Книжкової палати. — 2003. — № 12. — С. 35–37.

200. Федотова О. Книга як об'єкт цензурної політики / О. Федотова // Вісник Книжкової палати. — 2002. — № 6. — С. 30–36.

201. Фефелова Л. С книгой по жизни шагая... / Л. Фефелова // Детская литература. — 1982. — № 10. — С. 40–41.

202. Фідельська А. Дослідження стану дотримання нормативних документів щодо оформлення вихідних відомостей у неперіодичних виданнях за 2007 рік / А. Фідельська // Вісник Книжкової палати. — 2007. — № 12. — С. 14–17.

203. Хайнацька Н. «Книжкова хвиля» / Н. Хайнацька // Веселочка. — 2008. — № 2. — С. 18–21.

204. Хайнацька Н. Подружись із «Веселкою» / Н. Хайнацька // Веселочка. — 2008. — № 1. — С. 12–15.

205. Хрін О. Агтіла — князь київський / О. Хрін // Друг читача. — 2005. — 6 берез. — С. 2.

206. Чайковський Б. Батьки і діти / Б. Чайковський // Літературна Україна. — 1998. — 31 груд. — С. 8–9.

207. Чайковський Б. З історії «Веселки»: Як з'явилася «Веселка» / Б. Чайковський // Веселочка. — 2009. — № 2–3. — С. 8–11.

208. Чемерисов Ю. Всеволод Нестайко: «Найцінніша відзнака для письменника — якщо його твори читають» / Ю. Чемерисов // Літературна Україна. — 5 груд. — 2002. — С. 3.

209. Чепрасова В. Стан надходжень обов'язкових примірників дитячої літератури / В. Чепрасова // Вісник Книжкової палати. — 2007. — № 12. — С. 13–14.

210. Шевченко В. Художньо-технічне редагування : підруч. / В. Шевченко. — К. : ПАЛИВОДА А. В., 2010. — 516 с.

211. Шевченко Н. Чтобы талант проявил себя / Н. Шевченко // Детская литература. — 1982. — № 10. — С. 32–34.

212. Щеглова О. Стан надходження до Книжкової палати України обов'язкових примірників книжкових видань / О. Щеглова // Вісник Книжкової палати. — 2004. — № 4. — С. 13–15.

213. Якутович Г. О современных художественных тенденциях в иллюстрировании книг для детей / Г. Якутович // Детская литература. — 1974. — № 5. — С. 76.

214. Ярмиш Ю. 50 лет в детской литературе / Ю. Ярмиш // Детская литература. — 1978. — № 4. — С. 20–22.

Наукове видання

Іванченко Оксана Володимирівна

**ВИДАВНИЦТВО «ВЕСЕЛКА»: ОСОБЛИВОСТІ
СТАНОВЛЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ Й РОЗВИТКУ**

видання друге, виправлене й доповнене

монографія

Редактор
Дизайн та верстка

Юлія Кліноцька
Юлія Кліноцька

Підписано до друку 07.06.2021

Ум. друк. арт. 7,67. Обл. вид. арк. 7,89.

Формат 60х90/16. Гарнітура Garamond.

Папір офсет. Друк офсетний.

Наклад 50 прим.

Видавництво «Брама-Україна»

м.Черкаси, вул. Небесної Сотні 31/1, к. 1

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1996 від 28.10.2004.